

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه باقر العلوم
(صدر دینی - صدر انسانی)

دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

داشکده:

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته:

عنوان:

نقش هویت دینی در احبیت هلیی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر میراحمدی

استاد مشاور:

دکتر آل غفور

پژوهشگر:

عبدالله قاسمی حسین آبادی

شهریورماه ۱۳۸۹

تقدیم بہ

روح بلند و ملکوتی بنیان گزار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی

مشکر و قدردانی

بدین وسیله از کلیه کسانی که در انجام این تحقیق مددکار اینجانب بودند سپاسگذاری نموده و بهترین درودهایم را هدیه‌شان می‌کنم. اگرچه تمامی اساتید بنده از اولین سال تا این زمان در نگارش من نقش داشته‌اند و در کار من سهم می‌باشند ولی نقش مهم در این کار به جناب حجت الاسلام آقای دکتر میراحمدی (استاد راهنما) و جناب حجت الاسلام آقای دکتر آل غفور (استاد مشاور) اختصاص دارد. که بهترین درودها و سلامهای خویش را هدیه به ایشان می‌نمایم.

چکیده:

دین به عنوان عنصری مهم در تمایز فرهنگ و تمدن ایرانیان از سایر ملل، در هویت بخشی به آنان نقش مهم و اساسی داشته است و یکی از ارکان مهم دفاع و استادگی هر ملیتی و حتی هر انسانی در برابر تهاجمات و وسوسه‌های بیگانگان تکیه بر هویت دینی می‌باشد. از آنجا که عامل اصلی اتحاد در بین مؤمنین امنیت است، احساس امنیت کردن احساسی آرامش داشتن و این امر محقق نمی‌شود مگر در تحت رأفت اسلامی و رسیدن به هویتی دینی.

در فضای فعلی که معنویت آسیب خورده، بی اعتمادی‌ها و بی اخلاقی‌ها و ناامنی‌ها در فضای جهانی رو به تزايد است و امنیت فردی و جمعی آدمیان از جمله بوسه‌های وسایل ارتباط جمعی جدید (اینترنت - ماهواره) حتی در خصوصیه‌ترین حالات نیز مورد تهدید قرار گرفته، برای رسیدن به آرامش، همدمی و تقویت معنوی می‌توان به هویت دینی و مذهبی بازگشت و از آن طریق به راه حل‌های قابل قبول دست یافت.

ملیتی که در پرتو امنیت، ابتکار و تعالی علمی و فکری خود را به اثبات می‌رساند در جهان سایر ملل سرفراز و مابه حیاهات است و این خود موجد هویتی نوین، با معنا و پرافتخار می‌باشد.

در سالهای اول پس از پیروزی انقلاب اسلامی شاهد توطئه‌های بیگانگان در مناطق قومی با هدف تجزیه قومی ایران بودیم و اکنون دهه‌ی سوم انقلاب و با توجه به تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای، شاهد دور جدیدی از تحریکات قومی هستیم، شکست‌ها و ناکامی‌های آفریکایی‌ها، صهیونیست‌ها و انگلیس در برخورد با نظام جمهوری اسلامی، سبب شده آنان بار دیگر به بی ثبات سازی ایران از طریق تحریکات قومی روی آورند.

راهبرد اتحاد ملی با تکیه بر هویت دینی در واقع راهبردی برای خنثی سازی اختلاف افکنی دشمنان در داخل ایران بویژه اختلافات قومی است.

با توجه به مطالب مطرح شده در این تحقیق می‌توان به این نتیجه رسید که فرضیه مطرح شده در ابتدای تحقیق اثبات شده و مورد پذیرش می‌باشد زیرا هویت دینی در هر حال زمینه ساز احساس امنیت و آرامش فردی و اجتماعی می‌باشد.

هویت دینی مجموعه‌ای از اعتقادات روحی و ارزشها و باورهای اخلاقی هستند که فرد را در چارچوب روابط گروهی با قوای مافوق طبیعی پیوند می‌دهند و با امنیت ملی در ارتباط متقابل می‌باشند به طوری که افزایش هویت دینی منجر به افزایش امنیت ملی می‌شود و متقابلاً بالا رفتن امنیت ملی تأثیر بسزایی در افزایش هویت دینی افراد خواهد داشت.

هویت دینی بخش‌ها و قسمت‌های مختلف و پراکنده را در زیر یک چتر هویتی پیوند می‌دهد و این انسجام و اتحاد درونی است که مانع از آسیب پذیری‌های عوامل بیرونی است. امنیت ملی فقط در پرتو امنیت داخلی محقق می‌شود که با توجه به شرایط خاص ایران هویت دینی تأمین کننده آن خواهد بود.

فهرست مطالب

	- سخن کلی از بزرگان تقدیر و شکر چکیده فصل اول: طرح تحقیق
۱	- هفتمه
۳	بیان موضوع و طرح سؤال تحقیق
۳	معرفی متغیرهای اصلی (مستقل - وابسته)
۴	تعیین نوع رابطه متغیرها
۵	اهداف تحقیق و بیان فرضیه
۵	اهمیت موضوع
۶	بیان محدودیت‌ها
۷	روش تحقیق
	فصل دوم: ریشه بایبی امنیت در نگاه قرآن
۸	هفتمه
۹	امنیت از نظر قرآن کریم
۱۱	عوامل تهدید کننده امنیت ملی از نظر قرآن
۱۳	جنبه های امنیت در حکمت دینی و استخلاف صالحان
۱۴	امنیت ملی و چالش ها در ایران
۱۶	هویت دینی - امنیت ملی در یک فرایند
۱۷	نتیجه گیری
	فصل سوم: هویت، دین، هویت دینی
۱۹	هفتمه
۲۱	مفهوم شناسی هویت
۲۲	تعریف عملیاتی هویت
۲۲	هویت‌های سه گانه انسان

۲۵	بحران هویت
۲۶	تعمد دینی
۲۷	د مفه‌ور شناسی دین
۲۸	تعریف عملیاتی دین
۳۰	جامعه ایرانی - هویت دینی
۳۱	نمایی کلی از نقش و کاربردهای دین در ایران عصر باستان
۳۴	نقش دین در هویت بخشی به ایرانیان
۳۵	هویت دینی در میان ایرانیان و غربیان
۳۸	نگاهی به وضعیت هویت دینی جامعه ایران
۴۱	ابعاد هویت دینی
۴۳	کارکرد مثبت هویت دینی
۴۶	پیدگی موضوع هویت دینی
۴۸	تاملی ترجمه‌آورک
۵۰	عوامل مؤثر بر هویت دینی
۵۶	عوامل و موانع تقویت هویت دینی
۵۷	هویت دینی و تقویت محبت‌نگی
۶۱	مؤلفه‌ها ، عناصر و زیر ساخت‌های هویت فرهنگی، دینی و ملی
۶۳	انچه هویت دینی به نسل جوان می‌دهد
۶۸	بررسی مجموعه پژوهش‌هایی در حوزه هویت دینی در سه دهه اخیر
۶۹	نتیجه‌گیری
	فصل چهارم: امنیت و امنیت ملی
۷۱	مقدمه
۷۲	تعریف امنیت
۷۳	امنیت ملی
۷۵	ابعاد امنیت ملی
۷۷	امنیت اجتماعی و هویت دینی
۷۸	اعتماد و امنیت
۷۹	منافع حیاتی و ارزشهای بنیادی دو عنصر کلیدی در امنیت ملی

۸۰	وحدت ملی - هویت ملی
۸۱	علل بی سهم ماندن فرهنگ در امنیت ملی
۸۲	لزوم برخورداری از دانش عملیاتی استراتژیک
۸۳	گزیده‌ای از سخنان امام راحل در خصوص امنیت ملی
۸۵	امنیت مفهومی چند وجهی - نظرات منتقدان در خصوص امنیت
۸۶	ضعف‌های اساسی در حوزه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران جمع‌بندی

فصل پنجم:

مقدمه

۸۸	
۹۱	قوهبت‌ها در ایران
۹۲	تبیین مسائل قوهبی در ایران
۹۷	هویت ملی
۹۷	هویت قوهبی
۹۹	ناسیونالیسم قوهبی و چالش‌های امنیت ملی
۱۰	هویت ایرانی
۰	
۱۰	وظایف دستگاه تجلیر و تربیت درباره‌ی هویت ایرانی
۱	
۱۰	اسلام پایمگذار وحدت واقعی
۵	
۱۰	دیدگاه امام راحل در خصوص وحدت میان اقوام و ملت‌های مسلمان
۶	
۱۰	اسبب‌ها و تهدیدهای فراروی نظام دینی
۸	
۱۱	نقش دشمنان خارجی در بحران‌های قوهبی
۰	
۱۱	نااراهیه‌های قوهبی در شرایط کنونی، تفرقه افکشی قوهبی راهبرد اصلی دشمنان

۱

۱۱

نقش دشمنان در راستای ایجاد تفرقه میان اقوام و دیدگاه امام خمینی در این راستا

۲

۱۱

اهمیت ملی و تمدن‌های قومی - فرقه‌ای

۵

۱۱

اهداف مخالفان نظام جمهوری اسلامی ایران برای گسترش نقش‌های قومی فرقه‌ای در ایران

۶

۱۱

راهکارهای مهارت‌های قومی - فرقه‌ای ایران

۸

۱۲

نتیجه گیری

۱

سخن یکی از بزرگان

پاستور می‌گوید:

در هر حرفه‌ای که هستید اجازه ندهید که به بدبینی‌های بی حاصل آلوده شوید و نه بگذارید که بعضی لحظات تأسف باری که برایتان پیش می‌آید شما را به باس و ناامیدی بکشاند.

در آرایش حاکم بر آزمایشگاه‌ها و کتابخانه‌ها، زندگی کنید، نخست از خود بپرسید برای یادگیری در خودآموزی چه کردید؟

پس همچنانکه بیشتر پیش می‌روید بپرسید من برای کشورم چه کرده‌ام؟

و این پرسش را آن قدر ادامه دهید تا به این احساس شادی‌بخش و هيجان‌انگيز برسيد که شاید سهم کوچکی در پیشرفت و اعتلای بشریت داشته‌اید.

اما هر پاداشی که زندگی به تلاش‌ها بدهد یا ندهد، هنگامی که به پایان تلاش‌هایمان نزدیک می‌شویم، هر کدامان باید

حق آن را داشته باشیم که با صدای بلند بگوئیم:

«من آنچه در توان داشته‌ام انجام داده‌ام»

فصل اول

طرح تحقیق

مقدمه

موضوع دین و هویت دینی همیشه مسأله‌ای حائز اهمیت برای ایرانی بشر بوده است، اما در قرون اخیر اهمیت آن فزونی یافته است و به موضوعی محوری در بین مدافعان و منتقدان آن تبدیل شده است.

از نیازهای فطری، آدمی، گرایش به عشق و پرستش است به این معنا که فرد، مستقل از هر گونه پادگیری، در درونش تمایل به عبادت و بندگی خدا را احساس می‌کند.

تجلی چنین احساس و تمایلی در اعمال در رفتار دینی آشکار می‌شود.

رابطه آدمی و دین و نسبی که با آن پیدا می‌کند، در حقوله هویت دینی قابل تبیین و توضیح است، از پیامدهای تکوین هویت دینی، احساس تعهد و مسئولیت در قبال ارزشها و باورهای آن مکتب می‌باشد و برخی از صاحب‌نظران، تعمد را به عنوان سنگ بنای هویت دینی تلقی می‌نمایند.^۱

این مدعا که دین از قدیم و جدید در زندگی آدمیان در شرق و غرب عالم حضور دارد.

بدین معنا نیست که تأمل نظری در این موضوع نیز امری آسان و راحت است هویت و دین هر يك مفاهیمی با قابلیت بحث فراوان هستند، وقتی به صورت مضاف و مضاف‌الیه کنار هم قرار گرفته و در حکم عبارتی واحد می‌شوند بار معنایی بسیار سنگین و پیچیده‌ای پیدا می‌کنند.

در ارزیابی و سنجش مستمر تمدن‌های بیرونی و داخلی برای هر سیستم سیاسی و همچنین نخبگان جامعه با توجه به هویت دینی نهادمند کردن فرایند امنیت، تلاش برای استقرار هدفمند کردن آن، برخورداری دقیق نردافزاری با حقوله کنترل امنیت پابدار و راه‌های مقابله با آسیب‌ها و پیدایش بحران‌های روبه تزايد در قالب‌های دینی می‌باشد. در این زمینه همت و اندیشه اندیشمندان حوزه‌ی و دانشگاهی است که می‌تواند راهگشای مسائل هویتی و دینی و امنیتی حلی و فرا حلی برای نسل سوم انقلاب ایران ایجاد نماید.

جامعه‌ای که هویت دینی و حلی دارد قطعاً دارای امنیت و آسایش حلی نیز خواهد بود و در واقع هویت دینی و امنیت حلی لازم و ملزوم یکدیگر می‌باشند.^۲

۱- منصورزاد - محمد - دین و هویت - انتشارات تمدن ایرانی ص ۹ - ۷
 ۲- شرقی - محمدرضا - جوان و بحران هویت - انتشارات صدا و سیما ، تهران، ۱۳۸۰ ص ۹۵

بیان موضوع و طرح سؤال تحقیق

بیان موضوع

بررسی نقش هویت دینی

در امنیت ملی

طرح سؤال تحقیق

چه رابطهای بین هویت دینی و امنیت ملی وجود دارد.

معرفی متغیرهای اصلی (مستقل - وابسته)

متغیر مستقل: هویت دینی و متغیر وابسته: امنیت ملی

تعریف عملیاتی متغیرها

۱- هویت دینی

هویت دینی را در دو سطح میتوان مشاهده کرد؛ اول در سطح فردی و شخصی که تقریباً مترادف با دینداری فردی است اما در سطح دیگر هویت دینی به عنوان جمعی نیز مطرح است و متضمن آن سطح از دینداری است که با های جمعی یا همان اجتماع دینی با امت، مقارنه دارد.

در این معنا هویت دینی به معنای تعلق و تعهد به جامعه دینی است.

البته هر دو سطح از هویت دینی (شخصی و جمعی)، متضمن همراستاها دینداری است.^۱

۲- امنیت ملی

حفظ مردم یک کشور و سرزمین در مقابل حمله فیزیکی و به معنای سستی دفاعی و وسیعتر بر حفظ منابع جانی سیاسی و اقتصادی و فقدان تمدد نسبت به ارزشهای بنیادین یک دولت لطلاق می‌گردد. در خصوص تعریف امنیت ملی دشواری‌های بیشتری وجود دارد، چرا که اندیشمندان به دلایل مختلف از جمله ذهنی و نسبی بودن مفهوم امنیت نتوانسته‌اند به تعریف جامع و واحدی از این عبارت دست یابند.^۲

تعین نوع رابطه متغیرها

دین و هویت دینی مجموعه‌ای از اعتقادات روحی و ارزش‌ها و باورهای اخلاقی هستند که فرد را در چارچوب روابط گروهی یا قوامی مافوق طبیعی پیوند می‌دهند. و با امنیت ملی در ارتباط متقابل و دو طرفه می‌باشند. به طوری که افزایش هویت دینی منجر به افزایش امنیت ملی می‌شود و متقابلاً بالا رفتن امنیت ملی تأثیر بسزایی در افزایش هویت دینی افراد خواهد داشت.

امنیت از بعد ذهنی و فردی نشأت می‌گیرد و به بُعد قومی - گروهی و بُعد عینی می‌رسد.

امنیت پنهان عدم ترس و دلهره مثل روحی برای بدن در گروه‌ها شکل و به معنای تمدد نکردن و امنیت فیزیکی در قالب

هویت دینی به شکل یک واحد کل با امنیت اجتماعی پیوند می‌خورد و تأمین کننده امنیت ملی می‌گردد.

۱- منصور نژاد، پیشین، صفحه ۱۷۵

۲- مجموعه مقالات همایش رسانه‌ها و ثبات سیاسی - اجتماعی ص ۱۹۰ و ۱۳۲

اهداف تحقیق

هدف : بررسی نقش هویت دینی در امنیت ملی

هر تحقیقی دارای اهداف خاص است و به دنبال آن اهداف است که تحقیق شکل می‌گیرد و در هر طرح تحقیق فرضیه‌های اساسی محقق ذکر می‌شود؛ این فرضیه‌ها اساس و قلب تحقیق بوده و تمامی جریان تحقیق درباره و در راه اثبات یا رد آنها صورت می‌گیرد، ارزش يك طرح از دیدگاهی با نوع فرضیه‌های ارائه شده در آن تعیین می‌شود.

پایان فرضیه

هویت دینی زبنه ساز تقویت امنیت ملی است.

اهمیت موضوع

از آنجا که هر موضوع تحقیقی باید دارای اهمیت و ارزش باشد پژوهشگر باید به این نکته بسیار مهم توجه دانه باشد که آیا موضوع تحقیق وی به اندازه‌ی کافی اهمیت دارد یا نه و نتایجی که از تحقیق او بدست می‌آید ارزش ارائه به جامعه را دارد یا نه؟ و بالاخره عدم توجه کافی به این نکات موجب می‌شود که محقق را برای مدت زمانی گمراه کند و از کار علمی به دورنگاه دارد.

در این تحقیق موضوع محوری هویت دینی می‌باشد و از آنجا که دین در تمدن بشری و هویت بخشی به جاهاه نقش اساسی را دارد باید توجهی خاص به این موضوع مبذول داشت، هر چند دین نیز مانند زبان و نژاد شاخه‌ای از فرهنگ است ولی می‌توان این را اولین منبع هویت بخشی يك جامعه محسوب نمود.

در میان عناصری که هویت يك جامعه را از جامعه‌ای دیگر متمایز می‌بخشد، دین یکی از مهمترین عناصر است. در طول تاریخ، تمام تمدن‌های بشری دارای زیر ساخت دینی بوده اند. در ارتباط با اهمیت این موضوع در ایران در آستانه دوره جدید فضای فرهنگی اجتماعی جدیدی که نسله‌ای انقلاب نمی‌تواند این دوره را با نظریات خودشان تطبیق دهند. اخلاقیات شکل جدیدی به خود گرفته، ماهیت امنیتی جامعه و دلالت بر نوعی مسئولیت پذیری و همبستگی اجتماعی در قالب‌های ملی گرایمی و به نوعی محصول نگرش آرمان‌گرایی ارزش و در حال دگرگونی است.

از طرفی ایران در جهان معاصر در بستر فرایند جهانی شدن به تجربه تازماری از حیات سیاسی در روابط ملی و بین‌المللی دست یافته، تجربه‌ای که ارزشها و اخلاقیات هویت دینی، به مثابه بنیاد عملی مطرح و مورد نظر است و با همین بنیاد نظری در تعامل با جهان و پیمانهای جهانی عمل می‌کند.

در مثال جامعه شبکه‌ای کاستلز در عصر اطلاعات ایران به دنبال حفظ امنیت ملی و تأثیرگذاری بر منطقه و روابط جهانی است و این تنها با تکیه بر امنیت ملی امکان پذیر می‌باشد.^۱

ایران لازمه امنیتی خویش را محوری می‌داند که حول آن محور بتواند تمامی فرهنگها، قومیتها و نژادها و اقلیت‌های دینی را با تمام خصولتها و منافع جمع کند. لذا در امنیت ایران پایه‌ای مهمتر از ارزشها، اخلاقیات آن هر در يك هویت جمعی دینی بر دنیای توحید نیست.

پایان محدودیتها

- در دسترس نبودن اطلاعات کافی در مورد موضوع مورد تحقیق به دلیل پیچیدگی و پر اهمیت بودن موضوع

- عدم همکاری برخی از مراکز برای در اختیار قرار دادن برخی کتب و مجلات

۱- اقتضاری، امیر، ۱۳۸۱، مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی، (گردآوری ترجمه) تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی

روش تحقیق

برای نگارش این تحقیق، کتابها، مجلات و مطالبی که در زمینه‌ی هویت- دین هویت دینی اهنت - هلی و اهنت هلی هشنص و جمع‌آوری شد و سپس از یک مطالعه‌ی کلی از آنان فیش‌برداری و خلاصه نویسی به عمل آمده، سپس مطالب خلاصه شده در اصل تحقیق مورد استفاده قرار گرفت در کل می‌توان گفت که در این تحقیق از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

فصل دهم

ریشه بایی امنیت در نگاه قرآن

مقدمه

باید اذعان کرد که تا دهه ۷۰ در ایران مطالعات قابل توجهی در زمینه امنیت صورت نگرفته بود و با نگاهی به تاریخ در دهه‌های اخیر جنبه نظامی گری آن مطرح بوده است و در بهترین نظریه علمی از آن به نبود تمدن نظامی تعبیر می‌کردند. سطح تحلیل آن هر يك سطح عمومی و در حد شناخت عرف جامعه از مفهوم امنیت بود. در چند دهه اخیر با گسترش مفاهیم و ابعاد امنیت در جامعه - جامعه علمی کشور نیز به این مسأله حساس شده و حوزه پژوهش بر اساس حوزه مطالعات نظری امنیت در ایران شروع به کار کرده و نگاهی علمی و تحلیل بر مسأله شده است، در پژوهش‌ها کتابها و مباحث خوبی مطرح شد، اما با این حال باید اذعان کرد که چه در حوزه تحلیل نظری چه در حوزه روشی و راهبردی هنوز نتوانسته‌ایم گامهای بلندی برداریم و از آن مهم‌تر وابستگی خود را به مفاهیم نظری و روش غرب در مباحث امنیت حفظ کرده‌ایم در حالی که هویت جامعه ما يك هویت دینی و بر اساس مکتب قرآن و اهل بیت و تأمین کننده آن بر این بنا استوار گردیده است. امیدواریم با تلاش و پژوهش زمینه اندیشه پژوهشی در ابعاد هویت دینی - امنیت حلی بیشتر فراهم و صورت گیرد.

امنیت از نظر قرآن کریم

ریشه لغوی امنیت:

امنیت در ادبیات از باب ثلاثی مجرد از اَمْنٌ بِأَمْنٍ و با مشتقاتی مانند ایمان استبمان و ایمنی بیان شده است. که در مجموع با مشتقات آن ۸۷۹ بار در قرآن به کار رفته است که ۳۵۸ بار آن در آیات حکمی و ۵۲۱ مرتبه در آیات حدیثی است! ما از دو جنبه می‌توانیم به امنیت نگاه کنیم.

الف: جنبه ایجابی، که عبارت از اطمینان و آرامش فکری و روحی است.

ب: جنبه سلبی: که عبارت از فقدان تمدن و دلهره و نگرانی است.

ابعاد امنیت حلی از منظر قرآن کریم

قرآن به دو بعد امنیت توجه نموده است.

الف: امنیت معنوی (سرچشمه امنیت را ایمان هویت دینی می‌داند)

سوره فتح آیه چهارم:

هو الذی انزل السکینه فی قلوب المؤمنین لیزداد و ایماناً مع ایمانهم
اوست که در دلهای مؤمنان آرامش را فرو فرستاد تا ایمانی بر ایمان خود بیفزاید.
الذین امنوا و تطمئن قلوبهم بذكر الله الا بذكر الله تطمئن القلوب^۴

علامه در تفسیر این آیه و آیات قبل اهتدوا تمار ابعاد و من جمله بعد معنوی را حاصل ایمان می‌داند. هر نفس متحیر و مضطربی با یاد خدا تسکین و آرامش می‌یابد و احساس نشاط، سلامت و عافیت می‌کند.^۳
قرآن کریم امنیت دنیا را نسبی می‌داند و امنیت واقعی را در امنیت اخلاقی و هویت دینی و روحی جامعه معرفی می‌کند که سرچشمه آن ایمان به خداست. سکینه و اطمینان در گرو رخنه ایمان در قلوب مؤمنان به خداست.
ب: امنیت ملی - اجتماعی

در آیات قرآن سوره‌های بقره آیه ۲۴ - مؤمنون ۱۴ - اسراء ۳۶ و ۷۰ - احزاب ۷۲ - انسان ۳، قرآن کریم به سرنوشت انسان و اطمینان فرد از آسیب‌های جانی و مالی و روحی، اجتماعی اشاره شده است در امنیت اجتماعی تأکید بر عوامل اجتماعی - حفظ امنیت و موقعیت شخص از عوامل اجتماعی شمرده شده است.
با توجه به تفاسیر انجام شده می‌توان عمق توجه قرآن کریم در ارتباط با داشتن امنیت معنوی - فردی - اجتماعی که در روح هویت دینی وجود دارد و در امنیت ملی تبلور می‌یابد را مشاهده کرد.

عوامل تمدد کننده، امنیت ملی از نگاه قرآن

قرآن از سه عامل تمدد امنیت در سطح ملی نام می‌برد.

الف: ظلم

قرآن کریم از ظلم به عنوان نمود دشمنی - فردی - اجتماعی و در سطح ملی نام می‌برد. به سوره بقره آیه ۱۹۳ توجه نمایید:

و قاتلوهم حتی لا تكون فتنه و يكون الدين لله فان اتهموا افلا عدوان الاعلی الظالمین^۵

با کافران جهاد کنید تا فتنه و فساد از روی زمین برطرف شود و همه را این دین خدا باشد و اگر از فتنه و جنگ دست کشند با آنها عدالت کنید که ستم بر تمسکین روا نیست.

اگر حاکمی به زیر دستان خود اثر از مردمان عادی هم کبشان و غیر هم کبش با از نژادهای خاص - اقلیت‌ها و قومیت‌ها ظلم و تجاوز روا دارد، قرآن آن را بعنوان زمینه سازی برای فتنه و ایجاد ناامنی بر می‌شمارد.^۵

۱-سوره فتح آیه ۴

۲- رعد آیه ۲۸

۳- طباطبائی، محمد حسین، المیزان، ج۱، قم انتشارات اسلامی

۱- بقره آیه ۱۹۳

۲- ناصر، حکار شیرازی، تفسیر نمونه، ج۱، قم الکتب الاسلامیه، ص ۳۶

ندادن حق اقلیت‌ها و قومیت‌های خاص بها ندادن به آنها دخیل نکردن آنها در امور اجتماعی مصداق ظلم محسوب می‌شود که در دراز مدت موجبات آشوب تفرقه و در نتیجه ناامنی ملی خواهد بود.
ب: تجاوز و تعدی به حقوق دیگران یکی دیگر از عوامل ناامنی را قرآن کریم تجاوز و تعدی به حقوق دیگران می‌داند / سوره نساء آیه ۳۰

و من یفعل ذلک عدوانا و ظلما فسوف نصلیه ناراً و کان ذالک علی الله سیر
اصل و اساس امنیت بر پایه رعایت حقوق دیگران عدم تجاوز و تعدی بنا نهاده شده است امنیت ملی در یک تعریف عدم تجاوز و تعدی است نسبت به دیگران.

ج: ایجاد فساد و بی نظمی در روابط اجتماعی

به آیات زیر توجه کنید.

انعام آیه ۸۲

الذین امنوا ولم یلبسوا ایمانهم بظلم اولئک لهم اللامن و هم همتمدون^۲

هائده ۳۳

انما جزاء الذین یأربون الله و رسوله و سعون فی الارض فسادا ان یقتلوا أو یصلبوا أو تقطع ارجلهم ارجلهم او یغرق فی الارض^۳

همانا کفر آنانکه با خدا و رسول او به جنگ برخیزند و به فساد کوشند در زمین جز این نباشد که آنها را به قتل رسانند یا بدار کشند و با دست و پایشان به خلاف بپردازند یا نقی بد و تبعذ از سرزمین صالحان دور کنند این ذلت و خواری عذاب دهنوی آنهاست.

در این آیات مشاهده می‌شود که قرآن کریم ایمان به خدا را به همراهی تعدی و ظلم نکردن به حقوق دیگران قرار می‌دهد، و این دو را لازم و ملزوم یکدیگر می‌شمارد و ثمره چنین عملکردی را امنیت و هدایت و رستگاری می‌داند. زیرا امنیت ملی و اجتماعی را سبب هدایت و رستگاری می‌داند و همچنین به کسانی که در فکر توطئه انبشه سوء و مکر و حبه برای بر مهر زدن امنیت اجتماعی و ملی هستند هشدار می‌دهد که آنها را از دایره امنیت خارج می‌کند.

جنبه‌های امنیت در حکمت دینی و استخلاف صالحان

خداوند متعال در سوره نور آیه ۵۵ از جمله هدفهای اساسی استقرار حکمت خداوند را استخلاف صالحان و طرح کلی مبحث امامت را در زمین امنیت در تمامی جنبه‌های (فردی - اجتماعی - سیاسی - فرهنگی - حقوقی و قضایی و زیست محیطی) برای تمامی مردم دنیا معرفی می‌کند.

امنیت فردی در یک چارچوب هویت دینی همراه با ایمان به خدا حاصل می‌شود موجب ایجاد زیست جمعی و امنیت اجتماعی برای همه اقشار و گروه‌ها است و از طرفی حکمت بر خاسته از قوانین الهی و حکومت صالحان ضامن حقوق سیاسی مردم، مشارکت و همکاری و ایجاد محیط امن اجتماعی و فرهنگی است که خداوند به بندگان ارزانی نموده است.
قرآن کریم برای امنیت سیر ترسیم کرده است.

۳- قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۳۰

۱- قرآن کریم، سوره انعام، آیه ۸۲

۲- هائده، آیه ۳۳

اهنیت روحی و روانی در پرتو ایمان و هویت دینی ← اهنیت عینی در پرتو عدم تعدی و ظلم به دیگران ← اهنیت اجتماعی در تعاملی جنبه‌ها اطمینان و همدایت و رستگاری

اهنیت ملی و چالش‌ها در ایران

ایران از دهه‌های قبل از زمان معاصر همواره با چالش‌های اهنیتی چه در سطح داخلی و چه در سطح بین‌الملل روبرو بوده است. با مراجعه به تاریخ تحولات ایران ریشه‌های این جدایی طلبی‌ها و ناهمی‌ها را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

الف: تنوع قومی و فرهنگی ایران

ب: همسایگی و هم‌مرزی قومیتها با اقوام و فرهنگهای مشابه در کشورهای مجاور

ج: توطن و دلبستگی به سرزمین و دلبستگی به سرزمین خارجی

د: منفعت طلبی‌ها و تعارضها با حکومت مرکزی

با توجه به مصائب فوق و بسیاری از علل و عوامل دیگر این سؤال در رابطه با مسأله اهنیت ملی اهنیت ملی مطرح می‌شود

که راهکار مناسب اهنیتی با توجه به شرایط خاص جمهوری اسلامی ایران چه می‌تواند باشد؟^۱

در این رابطه ما می‌توانیم همین طور که به دنبال بحث اهنیت ملی هستیم چهار رویکرد اهنیتی را بیان و طرح نماییم:

الف: اهنیت تک تک شهروندان فارغ از قوم و نژاد

ب: اهنیت ملی در قالب ملت

ج: اهنیت رژیم سیاسی کشور

د: اهنیت دولت

با توجه داشت که رویکرد اهنیتی ما باید شامل فرد و جامعه باشد، باید مردم در تعیین اهنیت ملی با رژیم سیاسی و دولت

تعامل داشته باشند و لازمه این کار درک و شناخت کلیه فرهنگها، ارزشهای حکم بر جامعه و خواست و نیازهای متقابل مردم و

دولت استوار است. که با تلفیقی از ظرفیت استراتژی اهنیت ملی جمهوری اسلامی ایران که عبارت از (۱- مصالح و هویت دینی

۲- منافع ملی ۳- علائق جزئی که شامل علائق خاص گروهها - فرهنگها و قومیتهاست) حاصل خواهد شد.

مسأله‌ای که نظریه پردازان سیاسی در ایران را به تأمل وادار می‌دارد، نوع رابطه دولت و شهروند - آزادی فردی - اقتدار دولت،

نظر و اهنیت ملی و علائق جزئی است.^۲

نظریه‌پردازان سیاسی به دنبال تعادل و تعامل درست، به دنبال انضباط خود ساخته دولت برای شهروند و نه شهروند برای

دولت و در مجموع به دنبال تأمین اهنیت جمعی و عدالتند.

زمانی که در رمز بقاء لیبرالسم غربی با همه تنوعات آن در جامعه تأمل می‌کنیم به این نکته پی می‌بریم که از بقاء لیبرالسم

غربی و آنچه این نخله فکری را پا برجا می‌کند. برخلاف تصور عامه‌پسند هویت و ارزشهای اخلاقی هستند که همانند روح در آن

نفوذ کرده و آن را با عمل سیاسی پیوند می‌زند.

۱- نجفی هادی، توافق و تراکم منافع ملی و مصالح اسلامی، تهران وزارت امور خارجه، موسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۸۴

۲- همان پیشین، ص ۲۶

لايه‌هاي مختلفي از عقلانيت يوناني، باورهاي تساوي خواهانه مسيحيت، و نظريه قرارداد اجتماعي هايژ را مي‌توان در آن مشاهده كرد كه اين ارزشهاي اخلاقي را به هويت ديني تبديل و همه را پيوند زده است.

ما مي‌توانيم ثمرات وجودي ارزشهاي ديني و اخلاقي را در هوارد و سطوح بسياري مشاهده كنيم.

الف: محيط اجتماعي ب: درك فرصت‌ها و تمددات ج: هويت سازي د: فرايند تصحيح سازي

در ايران اسلامي كه متأثر از باورها و ارزشهاي اخلاقي است، بهترين فرصت براي ايجاد يك همبستگي، ايجاد يك هويت توسط خود كنگران اجتماعي بر حثاي اصول پذيرفته شده اخلاقي و مصالح فرهنگي است. كه نمادهاي كشور نمادهاي فرهنگي ديني سياسي مي‌تواند با برنامه ريزي دقيق و صحيح در مسير يك هويت ديني آن را سوق دهند و اهنيت ثابتي را بر اين اصول پايه ريزي كند و با اين بيان مي‌توان از قول پروفيسور كگلي در kegley بيان كرد كه «ارزشها نه تنها در شناخت شرايط و اوضاع گوناگون تأثير دارند بلكه در تعيين اولويت‌ها و اهداف سياستگزاران و تشخيص و دستيابي به هدفها و شيوه‌هاي جابگزين ديگر و گزينش بهترين روش در رسيدن به هدفهاي تعيين شده تأثير گذارند»^۱

هويت ديني - اهنيت حلي در يك فرايند

با توجه به چالشهاي پيش رو و همچنين تضادها و تناقضات موجود بايد اهنيت حلي و راهمهاي تحصيل آن را در يك فرايند اين جور بيان كرد.

۱- هويت سازي ديني كه عبارت است از به كارگيري شيوه‌ها روش‌ها و ابزارهاي ارزشي - اخلاقي

۲- تعيين اولويت‌ها هدف‌ها و برنامه‌ها و دخالت دادن معيارهاي اخلاقي در آن»

۳- دخالت دادن ارزشها و اخلاق در تشخيص تمددتها و در نظر گرفتن معيارهاي اخلاقي در معرفي دشمن و دشمن شناسي در كليه زمينه‌ها

۴- ارزشي كردن سياست دفاعي براي روبارويي با تمددات^۲

۱- نجفي هادي توافيق و تراحد منافع حلي و مصالح اسلامي - تميز وزارت امور خارجه
۲- اهنيت حلي، ۱۳۸۶ اهنيت حلي مفهومي در حال تكوين شريه اطلاعات سياسي

نتیجه گیری و جمع بندی

با توجه به رویکرد خاص ارزشی و اخلاقی و با توجه به مسأله هویت دینی در سطح جامعه ایران مسأله امنیت در ایران، و با رهنمود گرفتن از آیات و روایات می‌توان بیان کرد که در فرهنگ اسلام خانواده کوچکترین واحد اجتماعی و اجتماع محصولی از مجموع خانواده‌هاست. خانواده در اسلام بنیاد اساسی و از ارکان اصلی اجتماع و دارای اهمیت فوق‌العاده است. زیر ساخت‌های اجتماعی امنیتی در داخل خانواده مشاهده می‌شود.

به همین علت است که در فرهنگ اسلامی اعضاء خانواده نسبت به تمامی فرهنگ‌های موجود از حقوق و تکالیف زیادی نسبت به هم برخوردارند. حقوقی که باعث عدالت اجتماعی پیوند خورده تا به تبع آن امنیت ملی مترازل نشود.

هر جا و هر زمانی که اخلاق بر مبنای هویت دینی در طول تاریخ بر جامعه حکم فرما بوده ضرب امنیت ملی جامعه بالا رفته است. امنیت ملی هر جامعه وابسته به شهروندان اقوام و گروه‌های هر جامعه می‌باشد. ما مصداق عینی آن را در طول تاریخ با بالا رفتن ضرب هویت دینی و اخلاقیات نسبی در جامعه می‌توانیم مشاهده کنیم بر این اساس امنیت در ابعاد مختلف (اجتماعی - سیاسی. فرهنگی اقتصادی) زمانی حاصل می‌شود که روحیه ارزش گرایی در هویت‌های مقاومت فرهنگی قوه‌ها به هویت برنامه دار ارزشی تبدیل تا امنیت و انسجام با عدالت اجتماعی استحکام یابد.

شاید بتوان جهاد اکبر پیامبر اکرم (ص) که آن را بالاتر از جهاد اصغر می‌دانستند به این دلیل بود که تمدید در جهاد اصغر یک جنبه امنیت ولی تمدید در جهاد اکبر با وسعت زیاد تمدید زیرساخت امنیت بود.

پس روح امنیت - روح اتحاد در قالب هویت دینی است که ریشه در اخلاقیات و ارزشها دارد. و این مسأله را می‌توان در فرهنگ دینی یک جامعه جستجو کرد. با کلام امام راحل «ره» به پایان می‌ریم:

«بزرگترین تحویلی که باید بشود در فرهنگ باید بشود. برای اینکه بزرگترین مؤسسه ای است که ملت را به تباہی می‌کشاند یا به اوج عظمت و قدرت می‌کشد!»

فصل سوم

هویت، دین، هویت دینی

مقدمه

هویت پاسخی به چسبگی و کبستگی است و جواب می‌تواند برخواسته از من فردی یا من جمعی و با هر دو باشد. صاحب‌نظرانی، هویت را توسعه‌ی مفهوم خود می‌دانند که به تدریج به تشکیل هویت شخصی می‌انجامد.^۱ اگر فرد بتواند بین خود و دیگران فرق بگذارد و خود را از دیگران بازشناسد به یک سازه و ساختار روانی، اجتماعی دست می‌یابد که هویت نامیده می‌شود که هر شامل طرز فکرها و عقایدی می‌شود که معرف فرد است و هر نوعی ارتباط او با دیگران را می‌سازد.^۲

و اما دین

دین مجموعه‌ی عقاید و قوانین و آدابی است که انسان در سایه‌ی آنها می‌تواند به سعادت و خوشبختی در جهان برسد و از نظر فردی، اجتماعی، اخلاقی و تربیتی در مسیر صحیح گام بردارد.^۳ تاریخ حیات پیامبران و اولیای الهی (ع) سرشار از جهادت، مقاومت و پایداری و بردباری است، آنان همواره دین را مهم‌ترین آرمان خویش دانسته و هیچ امر دیگری را هر چه ارزشمند هم باشد^۴ بر دین برتری نداده‌اند. پیامبران همواره در برابر خطرها و آفت‌هایی که به دین روی می‌کند ایستاده‌اند و ذات پاک و قدسی دانات را پاس داشته‌اند.^۵ معنای اسلامی دین، بسیار مشخص، محدود و روشن است و در برگزیده‌ی اعتقاد به توحید، معاد، نبوت و در پیش شیعه ایمان به عدل و امامت و در دادن و عشق ورزیدن و پذیرفتن اصول اعتقادی ناشی از وحی، به طول مطلق است در حالی که در معنای دیگر دین، شامل تاریخ ادیان و جامعه‌شناسی است که هر گونه اعتقاد به امور مقدس امر از الهی و غیر الهی را در برمی‌گیرد.^۶

۱- رجایی، فرهنگ ف شکل هویت ایرانیان امروز، ۱۳۸۲

۲- رزاقی - علی - جوانان و هویت ایرانی - انتشارات آجرار ص ۳۴

۳- تفسیر نمونه ج ۳ ص ۲۴۹

۴- محمد تقی مصباح، آموزش عقاید، ج ۲-۱، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۴، ص ۲۹

۵- رضایی - مهدی - پاسداری از دین ص ۱۴-۱۳

۶- توسلی - غلامعباس - جست رهایی در جامعه‌شناسی معاصر ص ۳۳۰ - ۳۲۹

مفهوم شناسی هویت

در فرهنگ معین آمده است:

هویت یعنی:

۱- ذات باری تعالی^۱ - هستی، وجود^۲ - آنچه موجب شناسایی شخص باشد^۳ - حقیقت جزئیة یعنی هرگاه ماهیت با تشخص، لحاظ و اعتبار شود هویت گویند و گاه هویت به معنی وجود خارجی است و هواد تشخص است و هویت گاه با لذات و گاه بالعرض است^۴ در فرهنگ عمید هویت چنین تعریف شده است: هویت، یعنی حقیقت شیء با شخص که دشتمل بر صفات جوهری او باشد.^۵

هویت در لغت به معنای شخصیت، ذات، هستی و وجود و منسوب به هو می‌باشد.

در لغت‌نامه دهمخدا هویت چنین تعریف شده است:

هویت عبارت است از تشخص که میان حکمان و متکلمان نیز هشهور است.^۶

هویت در فرهنگ فارسی امروز چنین تعریف می‌شود که:

ویژگی یا کیفیت که موجب تمایز و شناسایی کسی یا چیزی از دیگران شود، بکسانی ویژگی یا صفت اصلی یا مادرزادی در موردی‌های مختلف، مطابقت کلی آنچه واقعیت عینی چیزی را تشکیل می‌دهد و روابط ایجاد شده بر اساس همانند سازی روانی^۷.

تعریف عملیاتی هویت

اگر آدمی برای پرسشهای زیر پاسخهای مطمئن و متقاعد کننده‌ای بیابد، در حقیقت هویت خویش را باز یافته است:

- بدانند جایگاه، منزلت و مرتبت او دقیقاً چیست؟ و چه تعریفی دارد؟
- آگاه باشد که چه پیوندها، رشته‌ها و ارتباطهایی او را از خود و جهان خارج از خود متعلق می‌سازد؟
- درک کند که چه نقش‌ها، وظایف و مسئولیتهایی در قبال خود و دیگران بر عهده دارد؟
- شناخت واقع‌بینانه‌ای از توقعاتش نسبت به خود و دیگران به دست آورد.
- و در نهایت نسبت خود را به گذشته، حال و آینده به درستی بداند.

هویت‌های سه گانه انسان

۱- هویت شخصی^۲ - هویت صنفی^۳ - هویت باطنی

بلوغ انسانی انسان، در برابر بلوغ جنسی و حیوانی به شناختن سه هویت یاد شده است. یعنی به این است که انسان خود را از سه جهت مذکور بشناسد و گر نه انسان، اگر هرچند کتاب بخواند و مقامات علمی، اجتماعی، دانشگاهی و تخصصی را طی کند و فاضل و عالم و واعظ و هنرمند و محقق و استاد و متخصص و دانشمند و حجت‌الاسلام و آیت الله بشود، لکن خود را در

۱- معین، محمد، فرهنگ معین، جلد اول، انتشارات معین، تهران ۱۳۵۷

۲- حسن عمید، فرهنگ عمید، تهران امیر کبیر، ۱۳۵۶

۳- شرفی، پیشین ص ۷

۴- شرفی محمد رضا، جوان و بجزان هویت، انتشارات صدا و سیما، تهران، ۱۳۸۰

آن سه بعد بویژه بعد سوم شناسد، نابالغ از دنیا رفته است. انسان ناآگاه از هویت‌های خویش، اگرچه پس از ۷۰ سال هم از دنیا برود، طغف از دنیا رفته است.^۱

۱- هویت شخصی

هویت شخصی نخستین هویت است، یعنی اینکه هر کس این امور را بشناسد، پدرش کیست، مادرش کیست، نسب و تبار و نژادش کدام است، در کجا به دنیا آمده است، در چه شهری، در چه منطقه‌ای، در چه طایفه‌ای در چه خانواده‌ای؟ اینها هویت شخصی است که هقداری از آن در شناسنامه‌ها نیز ثبت می‌شود. با شناخت این هویت، انسان از خصوصیات شخصی و فردی خود آگاه می‌شود و به خصوصاتی که جمات بدنی او از آنها نشأت گرفته و متکون شده است، پی می‌برد و از این محوله است تعلیر آب و خاک و محل تولد یعنی ویژگی‌های جغرافیایی، آنها نیز جزو اسباب و علل تشکیل هویت شخصی است.

۲- هویت صنفی

هویت دوم، هویت صنفی و شغلی و اجتماعی است که هویت فرهنگی و اعتقادی و ایدئولوژیکی نیز به همین هویت مربوط است، هویت اول، نشان دهنده‌ی عوامل پدید آورنده‌ی وجود هادی و کفیت خواص بدنی انسان است. هویت دوم، نشان دهنده‌ی عوامل پدید آورنده‌ی شخصیت فکری و خواص معنوی انسان است. هویت اول، نشان دهنده‌ی شخص انسان است و هویت دوم نشان دهنده‌ی شخصیت انسان، شخصیت فکری و فرهنگی و شأن انسانی انسان. انسان باید این هویت خود را نیز بشناسد تا هشتاً فکر و فعل انسان معلوم بشود. هویت صنفی در همه‌ی اصناف هست مثلاً عمار، نقال، بنا و گروه‌هایی مانند پهلوانان و ورزشکاران، اینها همه دارای هویت صنفی و شجرنامه‌ی صنفی‌اند.

۳- هویت باطنی

هویت دیگری که ما آن را هویت سوم خواندیم، هویت باطنی است، چون دو هویت نخست، به همان ظاهری انسان مربوط است هتیمی یکی به بدن و نسب بدنی و دیگری به خرد و اندیشه و لطالعات و نسب فکری و شغلی، آن دو را هویت ظاهری می‌نامیم و سویمی را هویت باطنی.

آری انسان، دارای یک هویت باطنی نیز هست، که مربوط به جنبه‌ی خویشتن و واقعی انسان است یعنی بُعد روح انسان این هر یک هویت است که ما به آن هویت نیز متشخص و متقوم هستیم، این هویت نیز باید شناخته شود، بلکه این هویت و این شناخت هم‌ترین مرحله است و اگر انسان آن را شناسد، طغف نابالغ و جاهل از دنیا می‌رود. هویت باطنی انسان، همان جنبه‌ی (هن امر ربی) انسان است و جهت (تخت فیه هن روحی) و بر اهمیت شناخت این هویت، تأکید بسیار شده است و فایده‌ی عظیم آن یاد گشته است.^۲

۱- حکیمی‌محمد رضا، هویت صنفی روحانوز، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، شماره ۱۱، ص ۲۱-۱۸

۲- محمد رضا حکیمی، همان پیشین، ص ۲۱

پس شناخت این جنبه، شناخت خود واقعی است یعنی جهت ها و اراء الطبعی وجود انسان، چون شما که الان اینجا هستید و هر انسانی در هر جای عالم که هست، در وجود شما و در وجود هر انسان دیگر، طبیعت و هاواری طبیعت هر دو هست و همزوج است.^۱

انسان ترکیبی است از طبیعت و هاوراء الطبعه یعنی داری دو بعد، در دو جهت و دو جنبه است: بعد و جنبه طبیعی و هادی و بدنی و جسمی و بعد و جنبه روحی و نفسانی و هن امر ریی پس در وجود انسان، حقیقت طبیعی و حقیقت هاوراء الطبعی هر دو هست و زنده و موجود و مرغمر است.

بجران هویت

بجران هویت واژماری است که به وسیلهی برخی از صاحب نظران این گونه توصیف شده است: جدی ترین بحرانی که يك شخص با آن مواجه می شود، در خلال شکل گیری هویت رخ می دهد این بحران بدان جهت جدی است که عدم موفقیت در روبرویی با آن پیامدهای بسیاری دارد. شخصی که فاقد يك هویت متشکل است در خلال زندگی بزرگسالی با مشکلات متعددی مواجه خواهد شد. اریکسون خاطر نشان می سازد که برای هر فردی امکان دارد بحران هویت روی دهد و منحصر به دوره نوجوانی با جوانی نیست.

و از نگاهی دیگر بحران هویت این گونه تعریف شده است: عدم موفقیت يك نوجوان در شکل دادن به هویت فردی خود، امر از اینکه به علت تجارب نامطلوب کودکی و با شرایط نامساعد فعلی باشد، بحرانی ایجاد می کند که بحران هویت با گذرگشتگی نامر دارد.^۲

۲- محمد رضا شرقی همان پیشین، ص ۳۵
 ۱- رزاقی، علی، جوان و هویت ایرانی، انتشارات احرار، تبریز، ۱۳۸۱، ص ۱۸

تعهد دینی

یکی از مولفه‌های اصلی هویت، تعهد به دین است. مولفه تعهد در واقع میزان آمادگی افراد برای عمل را مشخص می‌کند.

بررسی نتایج پژوهش‌هایی که انجام شده نشان می‌دهد که بیش از ۵۰ درصد پاسخگوبان اظهار داشته‌اند برای حفظ ایمان و اعتقاد دینی خود حاضرند هر مصیبتی را تحمل نمایند و ۶۰/۲ درصد آنان حاضرند برای دفاع از دین در جنگ شرکت کنند و در پژوهشی دیگر ۹۰ درصد پاسخگوبان معتقدند اهانت به اسلام و مسلمانان آنان را هیرنجاند.

۸۹ درصد نیز معتقدند مشکلات مسلمانان در فلسطین، بوسنی و جاهای دیگر آنان را هیرنجاند ۷۹ درصد نیز با این نظر که چندان به سرزشت و آینده مسلمانان فکر نمی‌کنم مخالفت کرده‌اند!

مفهوم‌شناسی دین

دین کلمه‌ای عربی است که در فرهنگ‌نامه‌ها و لغت‌نامه‌ها به معنای حکم، قضا، وجدان، کیش، جزا، شریعت، طاعت، بندگی و .. آمده است.^۱

در فارسی کمن و در کتاب زرتشت از کلمه دین به صورت دئنا و به معنای وجدان و ضمیر پاک نام برده شده است. دین در زبان لاتین به معنای اعتقاد و بستن پیمان وفاداری به آداب و رسوم و اعمال ناشی از باورهای مذهبی می‌باشد. در بیان اصطلاحی دین، فیلسوفان و دین‌پژوهان معتقدند که ارائه تعریفی جامع و کامل از دین و حقیقت آن بسیار پیچیده و مشکل است.

هر فرد و گروهی به اقتضای نیاز و نوع‌نگری که به دین دارند، تعریف جداگانه‌ای از آن ارائه کرده‌اند. به طور کلی دین را می‌توان نظامی از اعتقادات روحی و ارزش‌ها و باورهای اخلاقی دانست که فرد را در چارچوب روابط گروهی - با قوای مافوق طبیعی پیوند می‌دهد.^۲

تعریف عملیاتی دین

دین کلمه‌ای است عربی و به معنای قضاوت و جزا آمده است، مانند: پورالدین و نیز به معنای اطاعت و انقیاد و آیین و شریعت به کار می‌رود و آن عبارت است از يك وضع و تأسیس الهی که مردم عاقل را به رستگاری هدایت می‌کند. زرتشت در کتاب خود اوستا، دین را به صورت دئنا آورده است که به معنی وجدان و ضمیر پاک است دین از نظر علمای خداشناس عبارت است از قانون و نمادی خدایی که مشتمل بر اصول و فروع باشد و آن دین از طرف خداوند بر مردمی عاقل و بالغ نازل شده باشد.

در اسلام دین را چنین تعریف کرده‌اند:

دین عبارت است از اقرار به زبان و اعتقاد به پاداش و کفر در آن جهان و عمل به ارکان و دستورات آن.^۳ دورکبر، جامعه‌شناس فرانسوی، عقیده داشت که دین مذهب مشترکی از اعتقادات و اعمال مربوط به مقدمات و محرّمات است. این اعتقادات و اعمال کسانی است که به نام گروه مؤمنان به آن گرویده و در امت واحدی گرد می‌آیند. دین مجموعه‌ای از عقاید موروثی و مورد قبول است در مورد روابط انسان با آنچه مبدأ وجود خوانده می‌شود مانند مفاهیمی چون روح، خدا، زندگی، مرگ، دنیا، پس از مرگ، بهشت و دوزخ دین عبارت از نیروهای تسکین‌دهنده‌ی فوق‌انسانی است، که رفتار و زندگی او را تحت انضباط می‌آورد. جادو بر اساس قوانین تخیلی ناپذیر طبیعت استوار است ولی اعتقاد به نیروهای منضبط‌کننده اساس دین را تشکیل می‌دهد و فرق‌نمایی دین و جادو همین است.^۴

۱- محمد معین، همان کتاب، ص ۳۴

۲- محمد منصور نژاد، همان کتاب، ص ۴۱

۳- محمد حسین طباطبایی، شعبه در اسلام، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۳، ص ۱۹۸

۴- عباس قربانی، تاریخ ادیان و مذاهب در ایران، انتشارات فرهنگ مکتوب تهران، ۱۳۸۱، ص ۱۷-۱۶

دین حالتی است که باعث آرامش خاطر و اطمینان قلب انسان می‌گردد. دین ذاتی ذهن انسان و مکمل طبیعت بشری است. شاید همه چیز تجلّل رود، ولی اعتقاد به خدا که اصل نهایی مهمی ادیان جهان است بر جای خواهد ماند.

رضایت عمومی بشر و اشتیاق روح انسان که به عنوان دلیلی برای اثبات ذات خداوند به کار برده‌اند در نتیجه پژوهش‌های دین شناسی تطبیقی به نحو مؤثری تأکد می‌گردد.

در پس کلّی اسماء مختلف خداوند از قبیل: برهما، بومه، اموارامزدا، الله بك مقصود بك کوشش و بك ایمان نمفته است. ادیان همه از سرزمین مقدس ذهن انسانی سرچشمه و از بك روح جان گرفته‌اند، روش‌های گوناگون ادیان و اختلافات آنها، همه وسایل هویتی و آزمایشی است برای مقابله با بك واقعیت روحانی.

ادیان، همه تاریخی دارند و اکثر آنها کامل و نهایی نیستند و پیوسته در رشد و نموّد و هر رشد حقیقی تازه بر روی کره کمن قرار می‌گیرد و هر دین در خود صورت بازمانده‌ای از دین کمن دارد.

فقط دین نورانی اسلام است که کامل‌ترین و بهترین دین و برای تمام جهان‌پایان می‌باشد که رستگاری دو جهان را به ارمغان می‌آورد.

جامعه ایرانی، هویت دینی

توسعه فرهنگ دینی جامعه ایرانی یکی از ادعیه‌های اساسی انقلاب اسلامی است، به طوری که این موضوع هیچ گاه از نظر دست‌اندر کاران، برنامه‌ریزان و متولیان فرهنگ دینی دور نمانده است و اهتمام آنان بر ارتقای دانش، پیش، باورها و اعتقادات دینی و تثبیت رفتارهای مثبتی بر فرهنگ و معرفت دینی که بیان‌کننده نوعی ثبات هویت فرهنگی و دینی جامعه ایرانی است می‌باشد.

انقلاب اسلامی در ایران پیش از هر چیز دیگر با اسلام شناخته می‌شود و پیوند خوردن اسلام با این انقلاب، بیانگر بازگشت دین به حوزه حیات عمومی در ایران است.^۱

یکی از پژوهشگران برجسته حوزه دین، انقلاب اسلامی را یکی از چهار تحول مهم دهه پایانی قرن بیستم که زبنه ساز بازگشت دین به حوزه حیات عمومی در جهان شد، می‌داند.

با پیروزی انقلاب اسلامی کوشش وسیعی برای هویت جویی جامعه صورت گرفته است ولی بلگذشت پیش از سه دهه از انقلاب اسلامی و فعالیت‌های متعددی که در زبنه اسلامی کردن جامعه صورت گرفته، توفیق این دستگاه‌ها در تحقق هویت اسلامی جامعه مورد تردید قرار گرفته و گفته شده است مقبول‌ترین شکل حیات مذهبی در نظر افراد جامعه، مهت فردی شده آن است، این بدین معناست که افراد، مادام که در ایجان و اعتقاد و باورهای مذهبی‌شان، نشان خود را می‌بینند، پیوند خود را با مذهب حفظ خواهند کرد. مذهب در نگاه آنان مقوله‌ای فردی بوده، کارکرد اصلی آن، ایجاد نوعی آرامش و اطمینان روحی در دنیای پرتلاطم و زندگی پرشتاب است و نه وسیله‌ای برای همراهی با جمعی بزرگتر و با متعدد کردن خود به مجموعه‌ای از تعلیمات ایدئولوژیک به منظور عمل جمعی.

۱- میر احمد رضا حاجت، عصر امام خمینی ره، ناشر موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۷، ص ۷-۳۴۶

با ورود بشر به دوران مدرنیته و با راسخ شدن مدرنیته در اذهان و نفوس ما، دین فقط به شرطی پایدار می‌ماند که بتواند به ما آرامش، امید، شادایی، معنای زندگی، رضایت باطن و زندگی اصلی را بدهد. لذا اگر دین بتواند این چیزها را بدهد قطعاً می‌ماند و اگر نتواند نمی‌ماند.^۱

نهایی کلی از نقش و کارکردهای دین در ایران عصر باستان

دین و اعتقادات مذهبی در میان مردمان مشرق زمین به خصوص ایرانیان اهمیت فراوان داشت. در ایران باستان حکومت‌ها همنشأ دینی داشتند در نتیجه، حاکمیت و دیانت قرین هم‌گشته بود. پادشاهان و فرمانروایان برای اداره و حفظ نظام اجتماعی کشور نیازمند حمایت معنوی روحانیون بودند لذا به معتقدات مذهبی جامعه و عنصر دین بهای فراوان داده می‌شد. تاریخ گواهی می‌دهد که ایرانیان عصر باستان در کنار توجه به سایر مسائل جامعه، از آیین‌ها و آداب و رسوم مذهبی پیروی نموده و با افکار و انگیزه‌های مذهبی زیسته‌اند. جلوه‌های درخشان فرهنگ و تمدن ایرانیان باستان در نتیجه‌ی امتزاج با آموزه‌های دینی و دین‌مداری پادشاهان حاصل شده است.

با نگاهی تحلیلی به تاریخ کهن ایران در می‌یابیم که از ابتدای تکوین حکومت در این سرزمین، روح مذهبی در دولت‌های حکم‌مبتلور بوده است.

دولتمردان ایرانی بر خلاف بسیاری از ممالک همجوار خود مانند یونانیان، که دین را جدی تلقی نمی‌کردند و چندان در مباحث دینی وارد نمی‌شدند، به باورها و عقاید مذهبی احترام فوق‌العاده قائل بودند.

حضور گسترده و همه‌جانبه دین در تمام عرصه‌های زندگی فردی و اجتماعی مردم، امری اثبات شده است. هر فرد در مهم‌ترین حوادث و وقایع زندگی خویش مانند تولد، ازدواج، مرگ و .. مراسم مذهبی خاصی به جای می‌آورد. برگزاری جشن‌ها و اعیاد سالانه توسط عامه مردم در قالب تشریفات مذهبی نیز از نفوذ دین و مذهب در بطن جامعه حکایت دارد.

نقش دین در ساختار حکومتی و اصول حیاتی سیاسی جامعه کاملاً واضح و محرز است.

دین و مذهب اساس تعلیم را در ایران باستان تشکیل می‌دادند.

قوانین مملکتی نشئت گرفته از اندیشه‌های دینی بود و متون مذهبی مبنای احکام قضایی به حساب می‌آمدند. در تمام دوره‌ها هوبدان و کاهنان معابد واضح و مجری قوانین بودند و علم فراگیری قضاوت در اختیار این طبقه بود.

در ایران باستان حتی سپاهیان جنگی هم تفکرات دینی داشتند به گونه‌ای که عمده شعارهای جنگی در عصر باستان شعارهای مذهبی بود.^۲

برای فرماندهان سپاه ساسانی قبل از جنگ، طیبی مراسم مذهبی ویژه‌ای شجاعت پذیرش مرگ آموخته می‌شد.

به طور کلی دین و مذهب در عصر باستان در برگزیده کلبه امور فردی و اجتماعی آحاد جامعه بود و تمامی امور اجتماعی فرهنگی و هنری در چارچوب دین نمود و بروز می‌یافت.

هوبدان مذهبی و روحانیون در دوره‌های مختلف تاریخ ایران باستان، همواره یکی از مهم‌ترین و دستخیزترین طبقات جامعه محسوب می‌شدند.

۱- محمد منصور نژاد، همان کتاب، ص ۴۲، صفحات ۱۷۴-۱۷۳

۲- عباس قدایی، همان کتاب، ص ۴۴

این موضوع سابقه‌ای بسیار کهن دارد و به زمان‌های دور باز می‌گردد، به گونه‌ای که جمشید بنابر روایات داستانی نخستین پادشاهی است که جامعه را به طبقات مختلف تقسیم می‌نماید اولین طبقه اجتماعی را کاتوزیان یا روحانیون قرار داد. این طبقه به لحاظ سیاسی و اقتصادی دارای قدرت فوق‌العاده‌ای بود.

از آنجایی که جامعه ایران باستان، جامعه‌ای دینی بود و روحانیون هجران امور مذهبی به شمار می‌رفتند، دولتمردان و دستگاه حاکمه، همواره در صدد جلب رضایت این گروه بودند. در نتیجه، نفوذ این تشکلات قوی و قدرتمند، در عصر امپراتوری ساسانی به اوج خود رسید. البته همین امر مشکلات فراوان برای ساسانیان به بار آورد به گونه‌ای که از عوامل مهم سقوط این امپراتوری قلمداد می‌گردد.

نکته قابل توجه دیگری که از نفوذ همه جانبه دین در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی ایران حکایت دارد، توجه پادشاهان به باورها و عقاید مذهبی جامعه است.

آمیختگی بین دینت و حکومت و پیوند مستحکم دین و دولت در عصر باستان جلوه‌ای بارز داشت. پادشاهان ایران زمین خود را علاوه بر شاهنشاه، پیشوای دینی مردم و فرستاده و جانشین خدایان معرفی می‌کردند.

آنان ضمن احترام به باورهای دینی مردم بر رونق و رواج دین در جامعه همت می‌گماشتند. بر طبق عقیده مذهبی رایج در ایران باستان، پادشاهان نمایندگان خدایان در زمین محسوب می‌شدند و وفاداری و فرمانبرداری از پادشاهان جزء وظایف مذهبی هر فرد بوده است. به همین دلیل دین در وفاداری مردم به حکومت و پادشاهان نقش موثری ایفا می‌نمود و همین عامل پادشاهان را وا می‌داشت تا نسبت به عقاید مذهبی جامعه توجه و احترام خاصی نشان دهند. ایرانیان در افکار دینی خویش معتقد بودند پادشاهان دارای فره ایزدی هستند و همین را عامل موفقیت آنان می‌پنداشتند.^۱

استنباط بسیاری از مردم بر این بود که یزدگرد سوم به دلیل محرومیت از فره ایزدی، از اعراب مسلمان شکست خورد. این باور مذهبی در عدم پذیرش حاکمیت بیگانه توسط مردم نیز تأثیر فراوان داشت. چرا که ایرانیان معتقد بودند نور جلال و فره ایزدی تنها در جان شهبازان ایرانی وجود دارد و بقیه عاری از آن هستند. در واقع فره ایزدی، همان مشروعبت پادشاهان ایرانی بود.^۲

جانشینان اسکندر در نتیجه همین دیدگاه عامه مردن نسبت به فره شهبازی، با بحران مشروعبت و تزلزل جایگاه روبرو گشتند. فره ایزدی بیش از هر چیز بر مقدس بودن جوهره‌ی پادشاهی و انتقال موروثی آن در دودمان برگزیده تأکید داشت. این نوع نگرش و تلقی از پادشاهان برگزیده از رویکرد مذهبی و هویت دینی جامعه ایرانی ریشه می‌گرفت.

نقش دین در هویت بخشی به ایرانیان

نقش دین در هویت بخشی به یک قوم، گروه یا جامعه امری انکار ناپذیر است. هر جامعه‌ای دارای یک سری باورهای مذهبی خاص می‌باشد که باعث تفکیکی و تمایز آن از جوامع دیگر می‌گردد و ایران باستان نیز جدا از این مقوله نیست.

- جایگاه و نقش دین در ایران باستان چه بوده است؟

- دین و باورهای مذهبی تا چه میزان در هویت بخشی به ایرانیان باستان تأثیر داشته است؟

۱- محمد منصور نژاد، همان کتاب، ص ۴۶

۲- جمعی از نویسندگان، انقلاب اسلامی ایران، تدوین نماد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، قم دفتر نشر معارف، ۱۳۸۸، ص ۳۷

تاریخ ایران باستان بدان گونه که در اغلب منابع و مأخذ آمده است از عهد حکومت مادها آغاز گردیده و تا پایان دوره حکومت ساسانیان و ورود اسلام به این سرزمین را شامل می‌شود. با همه نقشی که دین در این عصر داشته است، آگاهی‌های ما درباره‌ی مذهب ایرانیان باستان به دلیل فقدان منابع مکتوب و هستند، بسیار ناچیز می‌باشد. منابع و آثار عمده‌ای که از ایران دوره باستان بر جای مانده، باورهای مذهبی را از دیدگاه پادشاهان و دستگاه مذهبی حکومت مورد ارزیابی قرار داده‌اند و در باره عقاید دینی عامه مردم خاموشی گزیده‌اند! در ایران باستان، پادشاهان و حکومت‌هایی که زمام قدرت را در دست می‌گرفتند، به مسئله دین و عقاید مذهبی جامعه، بهای فراوان می‌دادند و لذا دین را می‌توان بنیاد هویت فرهنگی جامعه ایران باستان قلمداد کرد.^۱

هویت دینی در جهان ایرانیان و غربیان

اگر گفته شود که در جهان ایرانیان، دین‌گرایی بسیار عمیق، ریشه‌دار و پایدار است و حتی پیام توحیدی گات‌ها و سرودهای زرتشت حداقل ۳۶ قرن در ایران حضور و ظهور دارد و پیشینه ایرانی با هویت دینی پیوندی ناگسستی دارد، باز پاسخ آن است که زمان این گونه تحلیل‌ها مدت‌هاست سپری شده و باید در عصر ارتباطات و جهانی شدن واقعی و عقلانیت را جانشین تفسیرها و تبیین‌های اسطوره‌ای ساخت.

بر همین اساس، نه به پیام حدود ۳۵ قرن قبل حضرت موسی (ع) در منطقه خاور میانه امروز واقعی نهاد که قومی هویتش را به او گره زده است و نه باید از هویت مسیحیان و حتی تعصبات آنها در مثلاً داستان جنگ صلیبی در قرون وسطایی اروپا سخن گفت، زیرا بشر امروز و تمدن جدید محصول رنسانس است که با تکیه بر عقلانیت و خردورزی نگرش‌های غیبی، قدسی، هاوارایی و آسمانی را برچیده و هویت دینی را در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی از حضور و نفوذ بازداشته است. اگر به آنها گفته شود چرا پس از رنسانس، جنگ‌های سی ساله مذهبی را در اروپای سال‌های ۱۶۱۸ - ۱۶۴۸ شاهدیم؟ ممکن است بگویند که در آن زمان غرب جدید هنوز در حال گذار و تحول از عصر قدیم به مدرنیته بود و از این رو به عقلانیت مناسب نرسیده بود، اما در مقطع کنونی هویت آدمیان بر اساس عقلانیت انسان‌مداری، نظمرگرایی و علم‌خواهی تعریف شده و رقابت‌ها صبغه قومی یافته است.^۲

بنابراین پس از ورود به فضای تفکر جدید و تحکیم و تعمیق مدرنیته، دیگر نباید هویت آدمی را به امور هاوارایی و دینی پیوند زد و تحلیل‌ها باید بر مبنای هویت طبقاتی، نسلی، و مانند آن صورت گیرد. اگر پرسیده شود که با این فرض، چگونه در دهه‌های پایانی قرن بیستم، در کشور ایران قبایلی با هویت دینی توانست مؤثر و جذاب باشد و انقلابی را به ثمر رسانده و نظامی دینی را تأسیس کند ممکن است گفته شود که ایران هنوز کشوری در حال توسعه است و واجد تفکر مدرن نشده، بلکه صرفاً جامعه‌ای در حال گذار بوده و در آنومی دست و پا می‌زند و اگر وارد گفت‌وگو مدرن شود، دیگر هویت و کبیتی خود را به دین گره نخواهد زد.

وقتی با این آمار مواجه می‌شویم که ۹۵ درصد آمریکایی‌ها به وجود خدا اعتقاد دارند و از میان هر ۵ نفر ۴ نفر به هجرت و زندگی پس از مرگ و تولد مسیح از دامان پاک حضرت مریم اعتقاد دارند.

۱- محمد منصور نژاد، همان کتاب، ص ۲۹

۲- منصور نژاد، پیشین ص ۳۱

۳- جان آستوری، جهانی شدن و فرهنگ عامه، ترجمه حسین پناهنده، فصلنامه ارغون، شماره ۲۴

همچنین ۸۲ درصد آمریکایی‌ها خود را اصول‌گرا و مذهبی دانسته و نسبت به افرادی که در امریکا هر هفته به کلیسا می‌روند ۴۴ درصد است و هر دهم امریکا در کلیسا به دنبال آرامش خود گشته و با خدا انس دارند، آنگاه می‌بینیم این سخنان که دینداری ریشه در جمل بشر دارد و با مربوط به عصر سستی است و با این دیدگاه که تحلیل جدید و فضای مدرن باید بر مبنای هویت طبقاتی صنعتی، نسلی و جنسی و مانند آن باشد، چقدر سست بنیاد است.

هنوز هم خداگرایی، معنویت طلبی و دینداری در آغاز هزاره سوم میلادی، همانند سابق با جان آدمیان حتی در پیشرفته‌ترین کشورهای صنعتی انس دارد و اینجاست که باید درباره ریشه‌های دینی، نگاه‌های تازه‌تر داشت و در کارکرد نقش هویت دینی در سرنوشت جوامع قدیم و جدید به پژوهش‌های نودست زد.

به جای فرار از واقعیت، حضور واقعی دین و عناصر و اجزای دینی و نمادهای دینی و در کنار آنما کارکرد باورهای اعتقادی را بار دیگر تجزیه و تحلیل نمود زیرا بسیاری از فرضیه‌های سابق درباره منشأ دین و نقش آن در هویت بخشی به آدمیان با مصادیق و واقعیت‌های عینی عصر، ابطال شده و نظریه پردازی جدید ضرورت یافته است.^۱

نگاهی به وضعیت هویت دینی جامعه ایران

۱- بررسی وضعیت دینداری

هویت دینی، متضمن سطح حداقلی از دینداری است، بررسی وضعیت دینداری در ایران نشان می‌دهد که وضعیت بحرانی در مورد دینداری اقشار مختلف جامعه ایران وجود ندارد و در مجموع وضعیت دینداری مثبت ارزیابی می‌شود. محققان معتقدند، یافته‌های تحقیقات علمی، اعتبار نظریات بحران دینداری و افول دینداری را زیر سؤال می‌برند. برای بررسی وضعیت دینداری جامعه ایرانی با توجه به اینکه پژوهش‌های انجام شده از شاخص‌های متعددی استفاده کرده‌اند و کمتر داده‌ای را می‌توان یافت که در تمامی پژوهش‌های سنجش شده ثابت باشد، از میان داده‌های متعدد و پراکنده به بررسی شاخص‌هایی از دینداری اکتفا شده است که در مطالعات بیشتری تکرار و سنجش شده است این داده‌ها عبارتند از:

۱-۱ میزان اعتقاد به خداوند

بررسی پژوهش‌هایی که به بررسی میزان اعتقاد به خداوند اقدام کرده‌اند نشان می‌دهد که تمامی این پژوهش‌ها بین ۹۶ تا ۹۹ درصد از پاسخگويان به خداوند اعتقاد دارند.

بررسی این پژوهش‌ها نشان می‌دهد از نظر اعتقاد به خداوند در بین نسل‌های مختلف اختلاف چندانی مشاهده نمی‌شود.

۲-۱ میزان اعتقاد به معاد

۱- محمد منصور نژاد، همان کتاب، ص ۱۱-۱۰

بررسی نتایج پژوهش‌هایی که به نحوی از انحاء با دینداری اشخاص سنجش شده ارتباط دارد، نشان می‌دهد قریب به اتفاق پاسنگوبان در این پژوهش‌ها به معاد ورسپدگی به اعمال خوب و بد انسان در قیامت اعتقاد دارند و بین ۹۱ تا ۹۹ درصد از افراد اعتقاد به معاد دارند.^۱

اگر میزان اعتقاد به خداوند و معاد به عنوان بعد اعتقادی دینداری لحاظ شود بررسی نتایج پژوهش‌ها، نشان از بالا بودن نمره دینداری جامعه ایرانی از نظر بعد اعتقادی دینداری دارد.

۱-۳ میزان پابندی به نماز

بررسی نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بیش از ۸۰ درصد از پاسنگوبان به درجات مختلف مقید به خواندن نماز هستند. بررسی پژوهش‌ها نشان می‌دهند درصد کمی از پاسنگوبان اصلاً نماز نمی‌خوانند و با به ندرت نماز می‌خوانند و در مجموع درصد قابل توجهی از پاسنگوبان به طور منظم نماز خود را به جای می‌آورند و دایر الصلوه محسوب می‌شوند.^۲ ذکر این نکته ضروری است که بین خواندن نماز و سن ارتباط وجود دارد به طوری که با افزایش سن بر میزان دایر الصلوه‌ها افزوده می‌شود و برعکس با کاهش سن بر میزان کامل الصلوه‌ها افزوده می‌شود.

۲- سایر ابعاد هویت دینی

۲-۱-۱ تعلق به جامعه مسلمانان - تعلق خاطر مشترک به دین و ملیت

بررسی میزان افتخار به مسلمان بودن که تعلق خاطر مشترک به مسلمانان را می‌سنجد در پژوهشی که سازمان ملی جوانان در سال ۱۳۸۳ در سطح ملی در سطح ۱۳۰ استان کشور انجام داده است نشان می‌دهد، در مجموع ۷۸/۸ درصد افراد، تعلق خاطر مشترک زیادی به مسلمانان دارند و به مسلمان بودن خود افتخار می‌کنند، ۸/۳ درصد بی‌نظر و ۳/۹ درصد نیز به مسلمان بودن خود افتخار نمی‌کنند.

این پژوهشکه جامعه آهاری (۱) را افراد ۲۹-۱۵ سال در سطح کل کشور تشکیل می‌دهد نشان می‌دهد که در میزان افتخار به مسلمان بودن در بین گروه‌های سنی مختلف اختلاف چندانی وجود ندارد، ولی با افزایش تحصیلات از میزان تعلق خاطر مشترک به مسلمانان کاسته می‌شود و به طوری که افراد با تحصیلات ابتدایی، راهنمایی و متوسطه به ترتیب ۹۱/۸ و ۹۰/۸ و ۸۹ درصد به مسلمان بودن خود افتخار می‌کنند ولی با افزایش تحصیلات از میزان تعلق خاطر مشترک کاسته می‌شود و افراد با سطح تحصیلات فوق‌دیپلم و لیسانس و تحصیلات تکمیلی به ترتیب ۸۳/۸ و ۶۴/۹ درصد به مسلمان بودن خود افتخار می‌کنند. ۹۲/۲ درصد افرادی که تحصیلات حوزوی داشته‌اند نیز به مسلمان بودن خود افتخار کرده‌اند.

۲-۱-۲ تعلق خاطر به هویت ایرانی و اسلامی

با افزایش تحصیلات از تعلق خاطر مشترک مسلمانان کاسته می‌شود و بر تعلق خاطر مشترک ایرانی بودن افزوده می‌شود. ۵۵/۹ درصد افرادی که دارای تحصیلات عالی بوده‌اند خود را مسلمان توصیف کرده‌اند و ۴۴/۱ درصد نیز خود را ایرانی توصیف کرده‌اند.^۱

۱- محمد منصور نژاد، همان کتاب، ص ۱۷۷
۲-

۲-۳-۲-۲ تعلق خاطر به دین اسلام و سنن آن

بررسی نتایج برخی از پژوهش‌ها نشان می‌دهد ۹۰/۳ درصد پاسخگويان معتقدند اسلام پایه سريلندي ايرانيان است و احساس هثيتي به ابعاد اسلامي (قربان - هبعث و فطر) دارند به طوري كه ۵۹/۹ درصد افراد اظهار داشته‌اند اين ابعاد را دوست دارند.

ابعاد هویت دینی

با توجه به اینکه یکی از ویژگی‌های هویت، چند بُعدی بودن آن است هویت دینی نیز مفهومی مرکب است و ابعادی دارد:

۱- بعد دنداری

بررسی پژوهش‌های تجربی راجع به دنداری نشان می‌دهد كه چند بعدی بودن دین نکته‌ای است كه عموماً توسط پژوهشگران پذیرفته شده است.

مدل گلاک و استارک كه در این حوزه مورد توجه بسیار قرار گرفته است برای دین پنج بُعد در نظر گرفته است: بعد اعتقادی، بعد شعائر و هناسك، بعد تجربی، بعد دانش دینی و بعد پیامدی.

۲- بعد اجتماعی

این بعد با مجموعه‌ای از نشانگرها (اجتماعی و نمادین) سر و كار دارد كه مرز گروه‌های دینی را تعریف می‌كند و به شخص اجازه می‌دهد كه همان درون گروه و بیرون گروه تمایز قائل شود.

بعد اجتماعی با تعریف رسمی و علمی تعلق، ارتباط دارد.

مثلاً می‌توان به ختنه شدن و با غسل تعمید داده شدن یا هومنانه عمل كردن به اصول پنج‌گانه اسلام با داشتن سرپناه مشترك كه در آیین بودا و به علاوه موافقت با پذیرش تكالیفی كه برای به رسمیت شناختن اعضا جهت احراز صلاحیت در این با آن جنبش دینی مورد نیاز است، اشاره كرد. در واقع بعد اجتماعی، احساس تعلق خاطر مشترك و احساس تعهد افراد به اسلام و مسلمان را نشان می‌دهد.

۳- بعد تاریخی

بعد تاریخی را می‌توان آگاهی و دانش نسبت به پیشینه تاریخی و احساس تعلق خاطر و دلبستگی بدان دانست. این تعریف در برگزیده دو بعد است:

الف: دانش تاریخی، به معنای آگاهی از مهم‌ترین حوادث و شخصیت‌های تاریخی است

ب: تعلق خاطر تاریخی، به معنای وجود احساسات و عواطف هثیت و هثیتی نسبت به حوادث، وقایع و شخصیت‌های تاریخی است كه نتیجه آن، برخورد غرورآمیز و افتخارآمیز با آن با موفق دانستن فعالیت‌ها و اقدامات شخصیت‌های هثیتر و هثیت در تاریخ كشور، با ناراحتی و سرافكندگی و تحقیر شدن است. بعد تاریخی هویت دینی بر آگاهی مشترك تاریخی افراد جامعه، از گذشته تاریخی و احساس دلبستگی به آن و اهتمام به حفظ و زنده نگه داشتن آن دلالت دارد.

۴- بعد فرهنگی

این بعد حاوی مجموعه‌ای از عناصر شناختی، نمادین و عملی است که میراث سنتی خاصی را تشکیل می‌دهد: «آموزه‌ها کتاب‌ها، علم و تفاسیر عملی، رفتارها و آئین‌ها و رموز آئینی، تاریخ، اندیشه‌ها و شبهه‌های اندیشه‌ورزی که ریشه در فعالیت‌های اجتماعات دارند. عادات غذا خوردن، لباس پوشیدن، امور جنسی، بهداشت و نظایر آن که با نظام اعتقادات فرد مرتبط‌اند، معنی و آفریده‌های زیباشناختی که به طور علمی توسعه یافته است و در واقع بعد فرهنگی، نگرش مثبت به میراث فرهنگی مذهبی و اهتمام به حفظ و نگهداری آن نشان می‌دهد.^۱

۱- کارکرد مثبت هویت دینی

شاید این ایراد مطرح شود که با فرض اینکه دین در قدهر و حتی در شرایط حاضر واقعیت اجتماعی دارد، صرف عینیت داشتن امر نهاد، موضوع و با مسأله‌ای، دلیل بر موجه، مطلوب، مشروع و ضروری بودن آن نیست و برای دفاع از اصل هویت دینی و گسترش آن، نیاز به اقامه‌ی دلیل مستقل است، ممکن است ادله نقلی وردایی و درون دینی نیز برای بسیاری از افراد قانع کننده و رضایت بخش نباشد، نظیر اینکه بگوئیم بشر تخته‌ای از روح خدا را حامل است و از این روست که در همه ازهنه و امکانه دین، خداحواهی و غبج‌جویی و قداست طلبی را تعقیب می‌کند و با اینکه گفته شود برای انسان مذهبی، طبیعت مرکز فقط پعبی نیست، بلکه همیشه دارای ارزش مذهبی است و درک این مطلب ساده است، چون بهای آفرینش خداست، از دست‌های خدایان بیرون می‌آید، جمان اشباع شده از تقدیر است هنکران در مقابل با نگامی کارکردی مخاطبان را به تاریخ جوامع بشری و آثار هنفی حضور گفتمان دینی و دین‌داران ارجاع می‌دهند که در دفاع هویتی از خود چه جنگ‌ها که بیا فروختند و چه آش‌ها که به پا نموده و چه جنابت‌ها که خلق نکرده‌اند و در این میان، تجربیات تلخ قرون وسطایی مسببت برای غریبان عبرت آموز است و با به نگاه امثال هارکس اشاره می‌کنند که دین معمولاً در نقش افیون توده‌ها و در جهت تخمیق و استعمار فکری آنان عمل کرده و ابزار دست زرمداران و ثروتمندان بوده و خداوندان زر و زور از صاحبان تزویر در جهت فریب مردم، از عنصر دین بهره گرفته‌اند و با در يك نگاه جدب‌تر و بر مبنای علوم تربیتی گفته شود که برخی دین‌ها مثلاً اسلام کارکردی ضد توسعه داشته و به مثابه مانع اساسی دسترسی به مدارج توسعه و نوسازی ابقای نقش نموده‌اند. با ادعا شود که در تربیت دینی، عناصری از قبیل مراجع و منابع دریافت حقیقت، تأکید بر تفاوت‌های فردی عدم امکان مخالفت با نوابغ، تأکید محوری بر نقش معلم و ... عامل عقب ماندگی جهان اسلام است. در مقابل این انتقادات، این پرسش شایسته طرح است مینی بر اینکه آیا کارکرد دین در طول تاریخ، در همه جوامع و در همه موارد، هنفی، گزنده، سوزنده و تلخ بوده و با این مدعا عام نیست و می‌توان گونه‌های متفاوتی از کارکدهای دین را از هر باز شناسی کرد؟

به این پرسش نمی‌توان پاسخ کلی و عام داد و در نگاه علمی صرفاً می‌توان گفت که کدام دین و مذهب، در کدام جامعه و در کدام مقطع، کارکرد مثبت و با هنفی داشته است و برای مدعای خود نیز اقامه دلیل کرد اگر این مدعا که دین، عموماً نقش آسیب‌زا برای بشریت داشته، صحت کامل داشت، چرا منتکرینی چون دورکبر معتقدند که ادبان در طول تاریخ عامل اساسی پیوند اعضای جامعه و تحقق همبستگی اجتماع بوده‌اند؟ اگرچه به نظر وی گروه‌های شغلی با اصناف می‌توانند به جای مذهب، کارکردهای معنابخش و همبستگی اجتماعی را به عهده بگیرند، اما امروزه هیچ نهاد دیگری توانسته جایگزین مذهب

۱-دالله جوانی، بصیرت سیاسی، انتشارات سازمان بسیج طلاب و روحانیون، ۱۳۸۶

شود. متفکرانی مانند شوئی، برگر، لاکمن، معتقدند که یکی از تشخیص‌های رایج مربوط به مدرنیته آن است که مدرنیته، یکپارچه‌سازی هنجاری و شاختی به شکل فراگیر و جمعیتی، حداقل در سطح امور دنیوی نیز ایجاد نمی‌کند، یکپارچه‌سازی و تلفیق ممکن عوالم تجربی مختلف انسان در عصر جدید امکان پذیر نمی‌شود. این پدیده‌ای است که بسیاری از دانشمندان حداقل به طور نسبی آن را نتیجه قدرت رو به افول مذهب سستی در دنیای متجدد تلقی می‌کنند و با به قول ویلبار جیمز مذهب از خودگذشتگی‌ها و خوشن‌داری‌ها را که امری ضروری در حیات است، آسان و دلشین می‌سازد و حتی پذیرفتن آنها را سعادت می‌شمارد.

اگر مذهب نتیجه‌گیری جز این امر در زندگی بشر نداشته باشد، باز مهم‌ترین عامل زندگی بشری است. اگر این مدعا معقول‌تر، معتدل‌تر و قابل دفاع‌تر باشد که دین و دینداران در طول تاریخ، هم کارکرد مثبت و هم منفی از خود به جای گذاشته و هرگز نقش مطلقاً منفی یا مثبت نداشته‌اند، در این صورت نکته قابل توجه آن است که آیا می‌توان برای امر، پدیده و با نمادی که کارکرد دوسویه مثبت و منفی دارد، حکم نفی و طرد عام صادر کرد؟ اگر چنین باشد، باید علم را نیز تحریم، حداقل علمی را تعطیل و اندیشمندان را از جامعه طرد نمود، زیرا امروزه مثلاً بحران هسته‌ای، محصول علم، آلودگی محیط زیست از کارکردهای تکنولوژی صنعتی و ناامنی اطلاعاتی، از نتایج دستاوردهای علمی و اطلاعاتی است.

علم به ما روشنایی و توانایی می‌دهد و ایمان، عشق و امید و گرمی، علم، ابزار می‌سازد و ایمان مقصد، علم سرعت می‌دهد و ایمان جهت، علم توانستن است و ایمان خوب خواستن، علم می‌نماید که چه هست و ایمان الهام می‌بخشد که چه باید کرد. علم انقلاب برون است و ایمان انقلاب درون، علم جهان را جمان آدمی می‌کند و ایمان روان را روان آدمیت می‌سازد. علم زیبایی عقل است و ایمان زیبایی روح، علم زیبایی اندیشه است و ایمان زیبایی احساس، علم امنیت بیرونی می‌دهد و ایمان امنیت درونی، علم در مقابل مجور بیماری‌ها، سبل‌ها، زلزله‌ها و طوفان‌ها ایمنی می‌دهد و ایمان در مقابل اضطراب‌ها، احساس بی‌پناهی‌ها و پوچ‌انگاری‌ها ایمنی می‌دهد.

در باب نقش مثبت ادیان در هویت بخشی مدنی و اجتماعی به بشر، برخی بر این باورند که نقش ادیان در تمدن‌سازی بشری، بسیار اساسی است.

همی‌دانی که رابطه بین فرهنگ و تمدن بسیار دقیق است و فرهنگ‌های پویا و خلاق زمینه‌ساز تولید تمدن‌های بشری هستند. اگر این مدعا پذیرفتنی باشد که ادیان در تمدن‌سازی تأثیر قابل توجه داشته‌اند مفروض آن، این است که در بین عناصر فرهنگ ساز بشری، دین نقش تعیین کننده و بسیار قوی را بر عهده دارد و به تعبیری، فرهنگ دینی می‌تواند حیات بخش، توسعه‌آفرین و تمدن ساز باشد، در این راستا برخی استدلال می‌کنند که پیامبران را باید حتماً سازندگان اصلی تمدن دانست.

۲- پیچیدگی موضوع هویت دینی

این مدعا که دین از قدیم و جدید در زندگی آدمیان در شرق و غرب عالم حضور دارد و این حضور نیز در کنار آثار منفی آن در برخی زمان‌ها و مکان‌ها، دارای اثرات مثبت و حتی تمدن ساز است، بدین معنا نیست که تأمل نظری در این موضوع نیز امری آسان و راحت است.

هویت و دین هر يك مفاهیمی با قابلیت بحث فراوان هستند، وقتی به صورت مضایف و مضایف‌الیه کنار هم قرار گرفته و در حکم عبارتی واحد می‌شوند، بارمعنایی بسیار سنگین و پیچیده‌ای پیدا می‌کنند.

تنها نکته حائز توجه، آن است که هویت معمولاً در مقابل غیریت و در مقام تمایز یا دیگران جوهره خود را نشان می‌دهد و درباره اساس هویت که آیا ثابت و ذاتی است و با عرفی و پویا، دیدگاه‌های مختلفی بیان شده است، هرچند که در هر دو صورت، هویت ناگزیر تحول پذیر بوده و در حالت صیوریت و شدن مستمر قرار دارد.^۱

شاید بتوان گفت که نه همه اقسام هویت‌ها اصیل و پایدار بوده و مایل به ثبات دارند، زیرا چه بسا در گذار از هویت سابق به لاحق، هویت پیشین به فراموشی سپرده شود و نه همه اقسام هویت‌ها تر از بنیاد تغییر می‌کنند، بلکه با همه نظورات و تحولات، هویت جوهره اصلی خود را حفظ کرده و لباس عوض می‌کند، چون عمیق و پاسخگو است.

اشاره شد که اصطلاح هویت دینی، دشوارتر است زیرا در این جا هویت به دین اضافه شده است. به درستی در لسان ادیبی گفته شده که اضافه بر دو گونه است، لفظیه که صفت به محمول خودش اضافه می‌شود، معنویه که اضافه غیر صفت بر مضاف‌الیه است.

در این قسم دوم اضافه دو حالت دارد، یا مضاف‌الیه معرفی شده است که در این صورت مضاف از مضاف‌الیه کسب تعریف می‌کند و یا مضاف‌الیه نکره است که در این صورت مضاف از مضاف‌الیه کسب تخصص می‌کند در اضافه هویت به دین از آن رو که دین واژه‌ای شناخته شده است و نکره نیست، خصوصاً آنجا که مصداق دین معلوم شود می‌توان ادعا کرد که در ترکیب هویت دینی، این هویت است که از دین کسب تعریف می‌کند و در واقع به تبع دین، تکلیفش روشن گردد. این پیش فرض در صورتی است که واژه دین را علاوه بر معنای ظاهری‌اش، بتوان دقیق کالبدشکافی نمود، حال آنکه مشکل از همین جا آغاز می‌گردد.

به تعبیر یکی از منتقدین معاصر، هوانع و مشکلات نظری و مفهومی سنج‌های دینی چهار دسته‌اند:

۱- تعریف دینی که از جهت مفهومی، حداقل با ۸ مفهوم نزدیک بدان یعنی معنویت، اخلاقی زیستن، عرفان فکری، تعبد، ایمان، خرافه پرستی، بت پرستی و خشک مقدسی تفاوت دارد.

۲- انواع و اقسام دین که بر اساس چهار ساحت باورها، عواطف، احساسات، و خواسته‌ها و کنش‌های کرداری یا ادیان بر حسب اینکه به کدام یک از این ساحت‌ها بیشتر یا کمتر بپردازند، متشوع می‌شوند.

۳- انواع و اقسام دینداری

دینداران سطوح متعدد دارند و دینداری تعدد پذیر است، دینداری مفهوم روانشناختی است یا جامعه شناختی؟

۴- مملک و معیار تشخیص دینداری، که آیا برای تعیین این مملک باید از خود فرد پرسید که دیندار است یا از دیگران و این باور به دین چگونه سنجیده می‌شود؟ با ملاحظه چهار سنخ هوانع و مشکلات در کالبد شکافی مفهوم دین و انواع دین و دینداری و تشخیص مملک دینداری، روشن می‌شود که اظهار نظر پیرامون دین و در مقیاسی بالاتر، هویت دینی، تا چه حد دشوار می‌نماید و نیز بدین نکته می‌توان دست یافت که موضوع‌گیری‌ها و خصوصاً نفی یک واقعیت اجتماعی از سوی بسیاری از منتقدان بدون وقوف نظری به همه ابعاد اضلاع آن چقدر عجولانه و سطحی است.

بنابراین درباره هویت دینی به صورت دقیق و شفاف و جامع به اظهار نظر نشستن هرگز کارساده‌ای نیست به ویژه که ادبیات و پیشینه حیاث فارسی در این موضوع فوق‌العاده ضعیف است و این نوشتار، گامی بسیار کوچک برای تولید حیاث مناسب در جهت تأمل در هویت دینی ایرانیان قدیم و جدید می‌باشد.

۱- مجموعه مقالات همایش هویت ملی و جهانی شدن موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی، مرکز بین المللی گفتگوی تمدن‌ها، تهران، ۱۳۸۳

در این راستا گرچه نمی‌توان به تعریف حدتار درباره دین و هویت دینی اقدام نمود و تعاریف موجود نیز احمر از هجاری و حقیقی که خود به دو دسته عقل‌گرا و عمل‌گرا تقسیم شده هر یک جای پریش و تأمل بسیار دارند.^۱

۳- تأملی ترهینولوزیک

جدای از تعاریف عملیاتی، در یک کار دقیق لازم است در حد امکان، مفهوم هویت دینی را از سایر مفاهیم مرتبط، مرزبندی و تا حد امکان در جهت شفاف سازی موضوع گام برداشت.

از خطاهای فاحش در مفهوم‌بندی پیرامون دین آن است که به تبع منتقدان و جامعه‌شناسان غربی واژه مذهب و دین ترجمه‌ی Religion فرض می‌شود که شاید دلیل عمده آن است که نگاه به هویت دینی و مذهبی و مفاهیم دین و مذهب یک نگاه کارکردی است و چون اصولاً دین و مذهب کارکردی شبیه به هم دارند، در نتیجه هویت دینی و هویت مذهبی نیز همسان فرض شوند.

حال آنکه در نگاه دقیق‌تر به تعبیر منطقی، بین این دو مفهوم از نظر مورد و مصداق رابطه عام و خاص مطلق برقرار است، یعنی دین وسیع و عام است و مذهب در درون آن قرار می‌گیرد. هر امر مذهبی به دین خاص مربوط است ولی هر امر مربوط به دین خاص، لزوماً ذیل مذهب خاص مربوط به آن دین قرار نمی‌گیرد.^۲

مصداق دین در ایران امروزه، اسلام و مصداق مذهب، شعبه جعفری و اهل تسنن می‌باشد و از این رو هویت مذهبی، اخص از هویت دینی در این مرز و بوم است.

برخی از منتقدان در مفهوم‌بندی و مقوله‌بندی مباحث پیرامون ایران، اصطلاح مذهبی - زبانی را به عنوان ترکیب واحد مبنای بحث قرار می‌دهند و می‌گویند که در نظر گرفتن گروه‌های سازمان یافته اقلی به عنوان گروه‌های قومی مشخص بر خلاف واقعیت تاریخی است بر عکس گروه‌های مذهبی و زبانی مختلف اقلی و غیر اقلی در ایران، تجربیات مشترک تاریخی داشته و طی قرون متمادی میراث فرهنگی و سیاسی یکسان پیدا کرده‌اند.

عوامل مؤثر بر هویت دینی

۱- جهانی شدن

به نظر می‌رسد دین و جهانی شدن مفاهیمی دارای غنای مفهومی هستند و از این استعداد برخوردار هستند که مفاهیم مختلفی را دارا باشند.

در بحث جهانی شدن و دین، آنچه اهمیت دارد، موضع ادیان نسبت به جهان است.

ادیان از این حیث به چهار دسته ادیان محلی، ادیان قومی، ادیان ملی و ادیان جهانی تقسیم می‌شوند و جهانی شدن نیز در یک تقسیم‌بندی کلی به دو معنا مراد می‌شود:

- جهانی شدن به عنوان یک فرایند
- جهانی سازی به عنوان یک پروژه

پدیده‌ی جهانی شدن از هر حیث، جدی‌ترین مواجهات را با ادیان جهانی صاحب ادعیه، مشمولگرا و فعال خواهد داشت.

۱- محمد منصور نژاد، همان پیشین، ص ۱۶-۱۲

۲- داروش شاکان، افسون زدگی جدید، هویت چهل تله و تکرر سیار، مترجم فاطمه ولیایی، تهران، نشر و پژوهش فرزاد روز، ۱۳۸۰

به نظر می‌رسد مهم‌ترین چالش بین دین و جهانی شدن به ادیان جهانی و جهانی سازی به عنوان یک پروژه بر می‌گردد. جهانی شدن وقتی به عنوان یک پروژه مطرح می‌شود، استراتژی‌های خویش را برای پیروزی بر گفت‌وگوهای دیگر در قالب‌های زیر تعریف می‌نماید:

- کمر رنگ کردن قبد و بندهای جغرافیایی و ایدئولوژیکی که بر روابط فرهنگی و سیاسی جوامع سابه افکنده
  - از بین بردن تقدیر و تأخر تاریخی
  - هشوع کردن سبک‌های زندگی
  - تضعیف و تخریب عوامل و منابع سنتی هویت
  - فروریختن فضاها و انحصاری و از بین بردن مصونیت فرهنگی
  - کوچک کردن جهان
  - در هر تپدن زمان و مکان
  - همسان سازی ساختاری و نهادی جوامع مختلف و جهان
  - تبدیل جامعه به زنجیرهای از شبکه‌های اجتماعی - فضایی همپوش و متقاطع
  - سامان دهی کنش‌ها و واکنش‌های از راه دور و با فاصله
  - وارد کردن دگرهای غایب به عرصه‌ی حساسیات و روابط جهانی
  - تضعیف و تقلیل نقش دولت - ملت و رها ساختن امر اجتماعی از سبطره دولت
  - فرسایش و نفوذ پذیر کردن مرزهای ملی
  - تعریف حوزه‌های عمومی پراکنده
  - ایجاد انجمن‌ها، احزاب و گروه‌های تروریست و اپوزیسیون‌های هجاری
- جهانی شدن وقتی به عنوان یک پروژه مطرح می‌شود در واقع ماهیت یک راهبرد اراده شده و هدفمند را دارد که بیش از هر چیز از ذخایر ایدئولوژیک خویش ارتزاق نموده و بر جهانی عقیدتی خاصی ولو به شکل پنهان تکیه زده است. هم‌پزایی که جهانی شدن به هویت، وفاداری و تعلق به جمع ضربه می‌زند، به دین نیز آسیب خواهد رساند. بر اساس همین واقعیت است که برخی صاحب‌نظران نوشته‌اند که واقعیت این است که اگر جمهوری اسلامی ایران بخواهد اسلامی رفتار کند و اسلام را راهنمای تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات خود قرار دهد، مسلم است که نمی‌تواند با جهانی که بر دینای سرها به‌داری، قدرت نظامی صرف و ائتلاف‌های صرفاً هستی بر قدرت است، همکاری و حساسیات راهبردی بر قرار کند.
- جهان بر اساس عدالت مدیریت نمی‌شود، چه عدالت از نوع سوسیالیستی آن و چه از نوع اخلاقی و دینی آن. میزان و حشاقول ارزیابی‌ها و تفاوت‌ها و ارتباطات قدرت و پول است. بنابراین اگر فرد و نهادی در اتخاذ تفکر و راهنمای اسلامی بخواهد حداکثر گرا باشد، به طور مسلم با این جهان مشکل پیدا خواهد کرد و به خصوص در تفکر شعبی که عدالت خواهی هلاک اصلی آن است مشکلات به مراتب بیشتر خواهد بود.

یکی از عواملی که بر هویت دینی موثر است نگاه ثابت، بسته و کوتاه نظرانه به دین و معارف آن است. بهترین وسیله ممکن برای تخریب و استنزاف معرفت دینی و آموزه‌های آن، داشتن پیروان ناآگاه و خشک حقدس و ساده اندیش است. تحلیل سطحی و محدود از دین و اختلاط مرزهای غیر دینی با دین و عدم شناخت کافی از قلمرو دین و انتظارات دینی در مواردی، جامعه ایرانی را به بن‌بست‌های فرهنگی کشانیده است.

در حقیقت نوعی مخالفت با اجتماع یوبا و یی توجمی به عنصر زمان و مکان در دین است که به ارائه چهره‌ای غیر عقلانی از دین منجر می‌شود.

تفسیرهای غلط و کج اندیشه‌ها از دین و عدم درک مقتضیات دین و رعایت ظواهر شریعت و کوشش نکردن در فهم شریعت، به ارائه تفسیری از دین و دینداری می‌انجامد که تعلق خاطر مشترک به جامعه مسلمانان و دین را به شدت زیر سؤال می‌برد.^۱ اقدامات طالبان در افغانستان و ارائه تفسیری طالبانی از دین اسلام یکی از جلوه‌های بارز تخریب و جمود دینی در عصر حاضر است.

به این ترتیب، جمود یکی از اسبب‌های هویت دینی است زیرا در آن، افراد قشری و ظاهرین تربیت می‌شوند. این افراد برای جامعه اسلامی خطرناک هستند و جامعه اسلامی در طول تاریخ، بزرگترین صدمات را از ناحیه این افراد متحمل شده است. چنانکه امیر مؤمنان علی (ع) این گروه از مسلمانان را یکی از دو گروهی دانسته است که بزرگترین صدمات را به دین وارد کرده‌اند.

ارائه چهره‌ای خراف و غیر عقلانی از دین و دینداران نیز یکی از متغیرها و عوامل مؤثر بر هویت دینی است. این عامل به خصوص در قشر تحصیل کرده و روشنفکر جامعه تأثیر بسزایی دارد. وجود خرافاتی که چون غباری سپاه بر گوهر دین نشسته است یکی از دلایل کم رنگ شدن هویت دینی در جامعه ایرانی است.

۳- ضعف در کاربردی کردن نظریه‌های دینی و القای ناکارآمدی دین

یکی از عواملی که تأثیر زیادی بر هویت دینی دارد ضعف در کاربردی کردن نظریه‌های دینی در اداره امور جامعه است که این ضعف همراه با القای ناکارآمدی دین در عرصه‌های مختلف زندگی، اطمینانی را بر هویت دین جامعه ایرانی وارد کرده است. همین مشکلات متعدد در اجرایی و کاربردی نمودن نظریه‌های دینی است که منجر به این شده است که جامعه ایرانی در قبال این موضوع که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد دچار دو دستگی شده‌اند و جامعه دو قطبی شده است.

به طوری که ۵۴/۴ درصد افراد جامعه با این عقیده که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد مخالفت کرده‌اند و در مقابل ۴۰/۴ درصد با این عقیده موافق هستند و ۱۴/۲ درصد نیز مردد هستند.

۴- دولتی کردن دین و ارائه دین دولتی

یکی از مشکلات اساسی حکومت‌های دینی این است که علاوه بر وظیفه اداره کنندگی و تأمین نیازهای جامعه، وظیفه هدایت‌گری را نیز بر عهده می‌گیرد و این دوگانگی وظایف هدایت‌گری و اداره کنندگی منجر به مشکلاتی می‌شود. به این ترتیب که وقتی دولت دینی در وظیفه اداره کنندگی خود دچار مشکل می‌شود هدایت‌گری نیز زیر سؤال می‌رود.

۱- محمد تقی مصالح بزگی، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، تدوین و نگارش قاسم شیان‌نیا، قم موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات ۱۳۸۶، ص ۱۶۷

خطر دیگر چنین امری، این است که وقتی دولت وظیفه هدایت‌گری را بر عهده می‌گیرد به جای اینکه دولت، دینی شود، دین دولتی می‌شود در این صورت مخاطراتی را به دنبال دارد:

۱. دین دولتی و تصدیگری دولت در امور دینی، مشارکت مردمی را کاهش می‌دهد و مردم به حاشیه رانده شده و کمتر احساس مسئولیت می‌کنند.

۲. قدرت، رنگ و بوی قدسی به خود می‌گیرد و مخالفت با قدرت، مخالفت با دین محسوب می‌شود.

۳. اعتقادات در خدمت قدرت قرار گرفته و اعتقادات دینی توجه گر عملکرد دولت می‌شود.

۴. ضعف در عملکرد دولت به پای دین نوشته می‌شود.

شاید یکی از دلایل کم رنگ شدن حضور و مشارکت مردم در انجام مناسک جمعی این است که به نظر می‌رسد، این مناسک رنگ و بوی حکومتی به خود گرفته است.

بررسی یافته‌های پیمایشی حلی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان در سال ۱۳۸۲ نشان می‌دهد در حالی که ۶۹/۵ درصد افراد عنوان داشته‌اند طی یک سال گذشته نماز را به طور مرتب خوانده‌اند ولی تنها ۱۳/۹ درصد اکثر اوقات در نماز جماعت شرکت می‌کنند و ۵۹/۲ درصد به ندرت در نماز جماعت شرکت می‌کنند.

این در حالی است که میزان مشارکت در حضور مردم در نماز جمعه که بیشتر رنگ و بوی حکومتی دارد کمتر است و تنها ۵/۸ درصد افراد، اکثر اوقات در نماز جمعه شرکت می‌کنند و در مقابل ۷۸/۵ درصد به ندرت در این مناسک جمعی شرکت می‌کنند.

همچنین به نظر می‌رسد کاهش اعتماد مردم به روحانیون نیز می‌تواند ناشی از حکومتی تلقی کردن روحانیت باشد.

۵- توسعه یافتگی جوامع اسلامی و عقب ماندگی علمی مسلمانان

یکی از عواملی که بر تعلق خاطر مشترک به های جمعی مسلمانان تأثیر دارد توسعه یافتگی جوامع اسلامی است. تقریباً تمامی کشورهای اسلامی در رده کشورهای در حال توسعه قرار دارد. به هر حال واقعیت موجود این است که جوامع اسلامی در ارائه یک مدل اسلامی از توسعه که مطابق آموزه‌های دینی باشد و در عین حال شاخص‌های توسعه یافتگی اقتصادی را نیز دارا باشد با مشکلات فراوانی روبرو هستند.

همچنین سهم اندک جوامع اسلامی از تولید علم در جهان در میزان تعلق خاطر مشترک به های جمعی مسلمانان مؤثر است. افزون بر این، وابستگی کشورهای اسلامی و مشکلات درونی و بیرونی این کشورها، مانع از شکل‌گیری مفهوم بنام جهان اسلام شده است و به تبع آن، شکل‌گیری تعلق خاطر جمعی به های مسلمانان و تعهد به آن را دچار چالش کرده است.

عوامل و موانع تقویت هویت دینی

نگاهی به دیدگاه‌های مربوط به بررسی عوامل و موانع تقویت دینی نشان می‌دهد تقریباً تمامی اظمار نظرها در مورد هویت دینی جامعه به وضعیت دینداری در جامعه اشاره دارد و به بررسی عوامل و موانع تقویت دینداری در جامعه اقدام کرده‌اند. این اظهارات را در چند دسته کلی می‌توان جای داد.

۱. دیدگاه تحقیقی که بر اساس پژوهش تجربی اظمار نظر کرده‌اند.

۲. دیدگاه صاحب‌نظرانی که بر اساس تأملات نظری و تجارب شخصی اظمار نظر کرده‌اند.

بررسی دیدگاه‌های مختلف در مورد عوامل مؤثر بر تقویت هویت دینی نشان می‌دهد:

۱. محور این اظهارات به بررسی عوامل و منابع تقویت دینداری در جامعه ایرانی اقدام کرده‌اند و در بیشتر این اظهارات و پژوهش‌ها، وقتی صحبت از هویت دینی می‌شود منظور دینداری است.
۲. محور پژوهش‌ها در حد توصیفی بوده و توصیف ناقصی از وضعیت دینداری ارائه شده است.
۳. متغیرهای مؤثر بر وضعیت دینداری در پژوهش‌ها عبارتند از: شرکت در مناسک مذهبی عضویت در تشکلهای مذهبی، برگزاری مراسم مذهبی در منزل - گفتگو پیرامون مذهب در خانواده، معرفی تصویری واقع‌بینانه از فرهنگ دینی و ملی، داشتن تفکر انتقادی عملکرد مسلمانان و ... از عواملی هستند که تأثیر مثبت بر هویت دینی را دارند و عواملی همانند نقش رسانه‌های جمعی فیلم، ماهواره، اینترنت عدم زمینه‌سازی نهادهای مؤثر در جامعه پذیرایی و عملکرد نامناسب آن‌ها، ارائه تصویری خشن از دین، عدم انطباق و پاسخگویی عناصر و امکانات فرهنگی در جامعه، با نیازها و مقتضیات دوره جوانی، استفاده از روش‌های آفرانه در تبلیغ دینی از جمله عواملی هستند که تأثیر منفی بر هویت دینی دارند.

هویت دینی و تقویت همبستگی

ممکن است در نگاه اولیه این نکته به اذهان متبادر شود که پرداختن به هویت مذهبی دینی در عصر حاضر، محصولی جز تقویت همبستگی و اختلاف و تضعیف همبستگی و انسجام ملی در پی ندارد و از این رو چه ضرورتی دارد که آتش زیر خاکستر مانده تشتت و اختلاف را دوباره مشتعل ساخته و مشعل تعارض‌ها را دوباره روشن سازیم؟ این مدعا حاوی یک نکته درست و به جا و یک مفروض غلط و نا به جا است. نکته صواب آنکه قطعاً دامن زدن و بما دادن به هویت‌های مختلف، سبب تقابلی هویتی و هرزندی بین خود و دیگری و من و اخبار می‌گردد و از این رو ممکن است بشر را برای همبستگی و کشمکش فراهم کند. اما تلقی خطا و پیش فرض ناصواب آنکه لزوماً این تفاوت هویتی به تعارض منجر می‌شود و حال آنکه هر تقابلی و تعارض رابطه التزامی با یکدیگر ندارند.

تقابل‌های فردی و جمعی واقعیت انکارناپذیر بشری است و به تعبیر روان‌شناسان، آدمیان با هم تفاوت فردی دارند و از این رو از بین همبندها بشر، دو نفر کاملاً شبیه به یکدیگر در همه ابعاد دیانت نمی‌گردند.

اگر هویت‌ها در بعد فردی و جمعی از هم متمایزند و این مفروض هم از نگاه عقلی قابل دفاع است و هر از جهت نقلی، آیا از این نکته کسی نتیجه می‌گیرد که به بحث هویت‌ها نپردازیم تا حبادا کار به بحث هویت مذهبی و دینی برسد؟

اگر کسی چنین ادعایی سطحی را داشته باشد، باید بسیاری از مباحث روان‌شناختی، جامعه‌شناختی، علوم سیاسی و مانند آن بر این اساس تعطیل گردد. زیرا مباحث جدی در رابطه با هویت فردی و جمعی در اشکال مختلف طبقاتی، جنسی، نسلی، گروهی و قومی در این حوزه‌ها تولید شده و در حال گسترش است.

حال آنکه یکی از ویژگی‌های عصر جدید و از امتیازات بشری این است که به ابعاد مختلف هویتی خودش پی می‌برد و بشر جدید شئون مختلف دارد که نسبت به هر یک از آنها نیز هویت خاص خود را خواهد داشت.

از یک سو عضو نهادهای مدنی (صنفی - اجتماعی، ورزشی) است و هویت متناسب با آن نهادها را دارد و از سوی دیگر عضو جامعه سیاسی (احزاب، جناح‌ها و جریان‌های سیاسی) است و از این رو هویت سیاسی و جناحی خاص خود را دارد.

در عین حال عضو خانواده است و هویت خانوادگی دارد و انعکاس هویتی و تمایز ساختاری از ویژگی‌های عصر مدرن تلقی می‌شود.

چگونه است که با طرح هویت طبقاتی، جنسی، نسلی و مانند آن در جهان جدید ضروری و امتیاز است. اما طرح هویت مذهبی - دینی که از همه آنها با سابقه‌تر است، خطرناک و غیر ضروری است؟

برخی معتقدند رجوع به هویت دینی - مذهبی مشکل ساز و خطرناک‌ترین است. چون آمادگی و استعداد بالایی برای دامن زدن به منازعات دارد. پاسخ این است که این سخن غلط نیست ولی گزاره‌های ناقص است که همه واقعتاً را پوشش نمی‌دهد. ادیان و مذاهب همچنانکه می‌توانند به علت تمایزات، بستر تعارضات باشند، می‌توانند با قبول تمایزات و هرزندی‌ها، منشأ برکات، ممدلی، همگرایی، همبستگی و انسجام نیز باشند.

امروزه عدالت طلبی، صلح خواهی و عدم تعدی به حریم دیگران، از آرزوهای بشری است که متأسفانه به صورت نهادینه و غیر نهادینه از سوی افراد و کشورهای مدعی تمدن و حقوق بشر پایمال گردیده و نادیده گرفته می‌شود. رژیم‌هایی مانند اسرائیل در برابر دزدگان افکار عمومی جهان و نهادهای حقوق بشر، فلسطینیان را قلع و مغمع می‌کند، به کنفوانسیون‌های بین‌المللی بی‌اعتنایی و گستاخی و در عین حال از حمایت جدی قدرت‌های غربی نیز برخوردار است. در چنین فضایی که معنویت آسیب خورده، بی‌اعتمادی‌ها و بی‌اخلاقی‌ها در فضای جهانی رو به تزايد است و امنیت فردی و جمعی آدمیان از جمله به وسیله وسایل ارتباطی جدید (اینترنت - ماهواره) حتی در خصوصیت‌ترین حالات نیز مورد تعدی قرار گرفته، برای رسیدن به آرامش، ممدلی و تقویت معنویت، می‌توان به هویت دینی و مذهبی بازگشت و از آن طریق به راه‌حل‌های قابل قبول دست یافت.

ادیان بشری، احد از وجدانی و غیر وجدانی این پتانسیل و ظرفیت را دارند که منشأ خیرات باشند، به شرط آنکه برای آشنایی با مواضع یکدیگر به گفت و گو روی آورند و ضمن معلوم نمودن مرزها و رعایت حریم‌ها، بر روی موضوعات مشترک به تفاهم برسند.

از جمله موضوعات مشترکی که نوپادآور عدالت، صلح و معنویت جهانی است، اعتقاد به ظمور هنجی و موعود باوری است که عمده ادیان توحیدی و غیر توحیدی به نحوی بدان اعتقاد دارند و می‌تواند موضوع بسیار مناسبی برای گفت و گو در جهت تقویت همبستگی و تقرب بین ادیان و مذاهب باشد.

اگر از شرق عالم پیروان کنفوسوس در انتظار موعود آرمانی خود هستند و در غرب عالم مسیحیان چشم به راه مسیح‌اند و زرتشتیان، سودای سوشانس دارند و مسلمانان برای ظمور حضرت مهدی (عج) روزشماری می‌کنند و ....

شایسته است که نخبگان دینی - مذهبی ادیان، مسأله موعود و هنجی باوری را به عنوان یکی از باورهای که می‌تواند باعث نزدیکی پیروان ادیان مختلف گردد، موضوع بحث قرار داده و ضمن حفظ افتراق‌ها، به تقویت اشتراک‌ها بپردازند.

اینجاست که باید گفت در سابه گفت و گوی بین ادیان و مذاهب، بشری می‌تواند دستاوردهای اساسی در جهت تقویت معنویت، صلح، دوستی و ممدلی کسب کند و به نظر می‌رسد حصول این همبستگی در گفت و گوی بین سایر ابعاد هویتی (طبقاتی، نسلی و ...) تا این سطح امکان پذیر نیست. به این بیان، هنجی سایر هویت‌ها خود را دهن است، اما هنجی اصلی هویت دینی - مذهبی، خود را در راه اهداف معنوی، آسمانی، غیبی و قدسی فنا کردن و ندهن است و از این رو امکان تقارب و تفاهم بیشتری را دارد.

بنابراین باعنائ به فواید و مزایای یاد شده می‌توان توصیه کرد که پیروان چهاردین بزرگ توحیدی یعنی مسلمانان، زرتشتیان، مسیحیان و بمودیان به گفت و گو بنشینند و ممدلی‌ها را تقویت کنند.

طبیعی است که باید مرجعی برای گفت و گوی مذاهب وجود داشته باشد و پیروان شعبه و سنی، بر روی موضوع به داد و ستد فکری بپردازند و به هم نزدیک شده و ضمن کم کردن فاصله‌ها، روحیه باس و نالامدنی حثاثر از مشکلات و مصائب فردی و جمعی را نیز به اجد و نشاط و ایمان تبدیل نمایند. کارکردی که بهترین محصولات آن را باید از مرزعه هویت دینی برداشت کرد.

موانع، عناصر و زیرساختهای هویت فرهنگی، دینی و ملی

۱- اجتماعی

آداب و رسوم اجتماعی سرزمین - پوشش و لباس سرزمینی - نظام ارزشهای اجتماعی سرزمین تغییرات و دگرگونیها و انقلابها - پیشها و نگرشهای اجتماعی سرزمین، طبقات اجتماعی عواطف و احساسات اجتماعی مردم: مهربانی، عشق و محبت، نوع دوستی، احساس ارزش، احساس دلسوزی و خیرخواهی، احساس تعلق، اجد به زندگی و سرور و نشاط احساس اعتماد - روحیه تعاون و کار و تلاش در اجتماع

۲- اعتقادی و دینی

ارزش و کرامت انسان در این سرزمین، پایهها و استحکامات و اصول دین سرزمین، سابقه‌ی دینی سرزمین - الگوهای دینی - منابع و مراکز دینی در سرزمین نوع جهان بینی و ابدتولوژی حکمر بر سرزمین، رهبران بزرگ دینی سرزمین

۳- سابقه تاریخی

آثار باستانی سرزمین - آثار تمدنی سرزمین - آثار مدنی سرزمین - سابقه‌ی حکومت مرکزی در سرزمین نوع معماریهای سنتی و ساختمانی در سرزمین - امکانات و قدرت مادی، صنعتی و اقتصادی سرزمین سابقه‌ی تعلیم و تربیت در تاریخ سرزمین - الگوها و اسطوره‌های درون سرزمینی در تاریخ

۴- وضعیت جغرافیایی

مناطق آب و هوایی و نوع آب و هوای سرزمین - وسعت سرزمین - مناظر طبیعی سرزمین منابع و معادن و ذخایر زیر زمینی - کوه، دریا، جنگل، مراتع، دشت و رودخانه‌های سرزمین و ....

۵- سابقه علمی

علوم رایج در سرزمین - کتابخانه‌های ملی و عمومی - موزه‌ها - دانشندان - دانشگاه‌ها - تعداد اساتید و دانشجویان - تعداد محققان - نویسندگان، هنرمندان - شعرا و تعداد پزشکان سرزمین، وضعیت بهداشتی و درمانی و تعداد مراکز خدمات بهداشت و درمان - صنایع و تکنولوژی موجود در سرزمین وضعیت کشاورزی سرزمین

۶- جمعیت

مرد سنی و ترکیب جمعیتی سرزمین - تعداد جمعیت، نوع نژاد و رنگ جمعیت - جمعیت شمیری و روستایی - نرخ سلامتی جمعیت

۷- نژاد و قوم

سابقه تاریخی - نژاد و سرزمین - هوش و استعداد و توانائیهای نژادی، ویژگیها و صفات بارز آنها ترکیب بندی و وضع ظاهری آنها

۸- فرهنگ و هنر سرزمین

صنایع دستی - آثار مهم ادبی و معنوی - مقدار و سوابق نشر کتاب، روزنامه - مجله - خوانندگان، هنرپیشگان وضعیت موسیقی و اسناد معروف آن - وضعیت تولیدات فیلم و تئاتر

آنچه هویت دینی به نسل جوان می‌دهد:

۱- پاسخ به پرسشهای بنیادین

اولین و مهم‌ترین دستاورد هویت دینی پاسخ به پرسشهای بنیادین و عمیق آدمی است. هویت دینی، توانایی آن را دارد که فلسفه‌ی ارضا کننده‌ی جانی برای بشر تنظیم و تدوین و ارائه کند. به گفته ژان فوراسیتی (دانشمند آلمانی) هر چه ترقی بیشتر می‌شود این سوال برای انسان مطرح می‌شود که چرا دنیا آمده و چرا باید بمیرد و منظور از این آمدن و رفتن چیست؟!^۱

۲- جهت بخشیدن به زندگی

پیامد دیگری که از تکوین هویت دینی برای نسل جوان عاید می‌شود، جهت‌مند شدن زندگی است. امام راحل در تبیین رابطه اسلام و زندگی بر جامعیت و شمول همه جانبه دین تأکید نموده و می‌گوید: مذهب اسلام هم‌زمان با اینکه به انسان می‌گوید که خدا را عبادت کن و چگونه عبادت کن به او می‌گوید چگونه زندگی کن و روابط خود را با سایر انسانها باید چگونه تنظیم کنی و حتی جامعه اسلامی با سایر جوامع باید چگونه روابطی را برقرار نماید، هیچ حرکتی و عملی از فرد و با جامعه نیست مگر اینکه مذهب اسلام برای آن حکمی مقرر داشته است. چون اسلام، هدایت جامعه را در همه‌ی شئون و ابعاد به عهده گرفته است.^۲

۳- رویکرد هشت به آینده

احراز هویت دینی برای نسل جوان، به منزله‌ی تقویت روحیه امیدواری و نشاط برای آینده‌ای بهتر است. زیرا از جلوه‌های دین مبین اسلام، انتظار جهانی حضرت مهدی (عج) است نسلی که منتظر است در حقیقت به فردایی امیدوار می‌باشد که به مراتب بهتر از امروز است. امام (ره) در معرفی یکی از ترغندهای جهان استکبار می‌فرماید:

«از توطئه‌های مهمی که در قرن اخیر خصوصاً در دهه‌های معاصر و بویژه پس از پیروزی انقلاب آشکارا به چشم می‌خورد، تبلیغات دامنه‌دار با ابعاد مختلف برای مآبوس نمودن ملت‌ها بخصوص ملت فداکار ایران از اسلام است، گامی ناشیانه و با صراحت به اینکه احکام اسلام که هزار و چهارصد سال قبل وضع شده است، نمی‌تواند در عصر حاضر کشورها را اداره کند با آنکه اسلام یک دین ارتجاعی است و با هر نوآوری و مظاهر تمدن مخالف است و در عصر حاضر نمی‌شود کشورها از تمدن جهانی و مظاهر آن کناره گیرند.

انقلاب اسلامی در عصر دهات و همجواری آن بر فرهنگ و تمدن غالب پیروز شد و بار دیگر اسلام را به عنوان دینی زنده و نجات دهنده به صحنه بازگرداند.»^۳

۴- وحدت اعتقادی

امام راحل مهم‌ترین عوامل پیروزی این انقلاب را در ایجاز ثابت و وحدت کلمه می‌داند.

۵- هویت دینی، زمینه ساز هویت تمدنی

۱- مراکز آموزش ؟ ، ره توشه راهبان نور، بوستان کتاب فجر، انتشارات دفتر تبلیغات ، ۱۳۸۱، ص ۱۵
 ۲- روح الله الموسوی الخمینی، ولایت فقیه و جهاد اکبر، تهران ، دفتر نشر است، ۱۳۵۹، ص ۲۹
 ۳- روح الله الخمینی، صحیفه نور

رابطه ادیان و تمدن‌ها یکی از مباحث مهم و تعیین کننده در میان تاریخنگاران و تمدن‌شناسان است، دین ویژگی هر تمدنی است.

امام راحل با توجه به رابطه دین و تمدن می‌گوید:

اسلامی که بیشترین تأکید خود را بر اندیشه و فکر قرار داده است و انسان را به بازداری از همه‌ی خرافات و اسارت قدرت‌های ارتجاعی و ضد انسانی دعوت می‌کند، چگونه ممکن است با تمدن و پیشرفت و نوآوری‌های مغبذ بشر که حاصل تجربه‌های اوست، سازگار نباشد.

اسلام همه ترقیبات و همه‌ی صنعت‌ها را قبول دارد، با تباهی‌ها مخالف است اما با همه ترقیبات، همه تمدن‌ها موافق است، با آن چیزهایی که جوانان را تباه می‌کند مخالف است لذا می‌توان بر این حسنا، استنتاج نمود که در صورت تکوین هویت دینی برای نسل جوان زمینه‌های شکل‌گیری هویت تمدنی نیز همپا خواهد شد.

۶- مقبولیت اجتماعی

دینداری، نه تنها پاسخ به يك نیاز فطری است بلکه بر پذیرش اجتماعی نیز اثر گذار است، زیرا فطرت‌های پاک، زلال و خدایی، آمیایی را که موحّد و خداجویند، پیش از دیگران مورد اعتماد می‌دانند، هر چند خود به دلایل آن آگاه نباشند.^۱ در روایتی از امام معصوم (ع) نقل شده است که فرمودند: «آن کس که رابطه‌ی خود را با خدا اصلاح کند، خداوند رابطه‌اش را با دیگران اصلاح خواهد نمود».^۲

امام (ره) نیز در تأیید همین معنا می‌گوید: «مسأله‌ی آگاهی و بیداری سیاسی مردم‌ها و هویت اسلامی آنها و معیارهای اسلامی است. هر کس بر اساس این معیارهای اسلامی با مردم حرکت کند، مورد قبول و محبوبیت مردم خواهد بود. و در فرازی دیگر می‌فرماید: مردم، اسلام هرچه بفرماید، قبول می‌کنند».^۳ به تعبیری امام (ره) رابطه‌ی دو جانبه بین حفظ اسلام و حفظ مردم بر قرار می‌کنند، چون مردم مسلمان حکم اسلام را می‌پذیرند، پس برای حفظ اسلام، باید مردم را داشت و برای حفظ مردم باید به اسلام ملتزم بود.

۷- شان و منزلت جوانی

هویت دینی برخی جوانان را در جابجایی ارزشمند و رفیع قرار می‌دهد و تعابیر والایی را در شان او عرضه می‌دارد. دین از يك سوی جوان را به هلكوت نزدیکتر از دیگران می‌داند و از دیگر سوی معتقد به تکریم و بزرگداشت وی می‌باشد. و بر هینای مکلف شدن به تکلیف الهی او را هم‌تراز و هم‌شان بزرگسالان می‌داند.

در حدیثی از رسول اکرم (ص) آمده است که فرمودند:

«خداوند جوانی را که عمر خود را در عبادت خدا به سر می‌برد، دوست می‌دارد و فضیلت جوان عابد که از آغاز جوانی عبادت کند بر پیری که وقتی سن بسیار یافت، عبادت کند، چون فضیلت پیغمبران بر سایر مردم است».^۴

از این روایات این گونه بر می‌آید که علت محبت پروردگار به جوان و پاداش عنایت کردن خداوند به او و نیز فضیلت بخشیدن به وی، مرهون ابعاد دینی و معنوی اوست و به او اختصاص دارد و از نوع عنایت عامر نمی‌باشد، بلکه نوعی عنایت خاص محسوب می‌شود.

۱- محمد رضا شرفی، همان پیشین، ص ۱۰۱

۲- محمد دشتی، ترجمه نمج البلاغه علی بن ابیطال (ع)، قم، موسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع)، ۱۳۸۳، ص ۴۵۶، حکمت ۸۹

۱- روح الله الخوسوی، انقلاب اسلامی ایران، صحیفه نور، مجموعه رهنمودهای حضرت امام، تمهید و تبیین سازمان مدارک انقلاب اسلامی گروه انتشارات، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۹۲

۲- محمد محمدی ری شمیری، حکمت نامه جوان، ترجمه محمدی هم‌ریزی، قم دارالحدیث، ۱۳۸۴، ص ۹۹

۸- معنای بخشیدن به جهان

وقتی که خدا را در همه چیز می‌بینیم، در پست‌ترین چیزها، عالی‌ترین حقایق را درخواهیم یافت حقیقتاً که دنیا، دنیای دیگری جلوه خواهد کرد.

قبایفه دنیا در نظر مردم با ایمان، فرق می‌کند مردم مذهبی به طهور کلی قبول دارند که هر واقعه و امری که به زندگی آنها ارتباط دارد، به نظرشان انعکاسی از هشبت الهی است و این هشبت الهی که از نظرها پنهان است، در نمازها و دعاها به شدت مشهود است، اگر نیرویی برای تحمل پیشامدها لازم باشد، در اثر دعا و نماز به دست می‌آید.

مهویت دینی معنای جدیدی به جهان می‌بخشد، در حقیقت با ابداع آن کرد که پیوند نسل جوان و دین در عالی‌ترین تجلی آن، موجب احساس همدلی و بگانگی با جهان هستی می‌شود. چنین فردی با طبیعت زیبا، ستارگان درخشان، کوهها و دره‌های مرموز و با اہمت احساس خوشاوندی می‌کند و زبان حال وی در این بیت متجلی است:

به جهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست   عاشقم بر همه عالم که همه عالم از اوست

با تأثیر گذاری که هویت دینی بر نسل جوان می‌گذارد می‌توان برآیند خوبی از آن ارائه کرد. اما باید اذعان کرد تحقیق و پژوهش آهاری بر این نتایج کاری دشوار می‌باشد و دارای ایرادات و اشکالاتی می‌باشد من جمله:

بررسی مجموعه پژوهش‌هایی که در حوزه هویت دینی در سه دهه اخیر در ایران انجام شده است نشان می‌دهد:

۱- اکثریت این پژوهش‌ها به بررسی وضعیت دینداری جامعه ایرانی اقدام کرده‌اند و سایر ابعاد هویت دینی کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

۲- اکثریت این پژوهش‌ها در سطحی محدود و با جامعه آهاری محدود انجام شده است.

۳- با توجه به اینکه حساسیت زیاد، بر وضعیت دینداری نسل جوان و بیشترین نگرانی راجع به افول دینداری آنان بوده است، جامعه آهاری بیشتر این پژوهش‌ها را نه‌جوانان و جوانان تشکیل می‌دهند.

۴- تشتت مفهومی و عملیاتی در تعریف دینداری و شاخصه‌های دینداری در این پژوهش‌ها دیده می‌شود و گاه این تشتت به نتایج متفاوت از وضعیت دینداری انجامیده است.

۵- در مجموع پژوهش‌ها وضعیت دینداری و هویت دینی جوانان و جامعه ایرانی را بحرانی تلقی نمی‌کنند و معتقدند نتایج این پژوهش‌ها اعتبار نظریات بحران دینداری و افول دینداری در جامعه ایرانی به ویژه نسل جوان را زیر سؤال می‌برد.

۶- بررسی نتایج پژوهش‌هایی که در این نوشته مرور شد نشان از وضعیت نسبتاً مطلوب دینداری در جامعه ایرانی دارد.

نتیجه‌گیری:

هویت (Identity) عبارت است از خود اساسی و مستمر فرد با مفهوم درونی و ذهنی از خویش به عنوان یک شخص و بهترین هویت که مورد تأیید اندیشمندان جامعه ما قرار گرفته است دین و مذهب است. هویت دینی انسان را به منبع و پشتوانه‌ای متصل می‌کند که از بالاترین ثبات برخوردار است یعنی خداوند هم‌ریز.

هویت دینی را در دو سطح می‌توان مشاهده کرد اول سطح فردی و شخصی که تقریباً مترادف با دینداری فرد است اما در سطح دیگر، هویت دینی به عنوان جمعی نیز مطرح است و متضمن آن سطحی از دینداری است که با ما جمعی یا همان اجتماع دینی یا امت مقارنه دارد در این معنا هویت دینی به معنای تعلق و تعهد به جامعه‌ی دینی است. البته هر دو سطح از هویت دینی (شخصی و جمعی) متضمن هم‌ریزی از دینداری است.

دین (Faith) به معنای راه، روش و اطمینان است کسی که با دین و مذهب به معنای واقعی آن همراه باشد، خودش را با چیزی همراه کرده است که می‌تواند در بحران‌ها و چالش‌های زندگی پاری‌اش کند.

هویت دینی به جاودانه بودن انسان اشاره دارد، جلوه‌ای زیبا به او می‌دهد و راهم‌ای رسدن به کمال را بیان می‌کند. دین و مذهب به آدمی بها و ارزش داده، او را جانشین خداوند در زمین معرفی می‌کند به او می‌آموزد که در مواقع مختلف زندگی چه کار کند، هدفش برای زندگی چه باشد و چگونه می‌تواند به هدف نهایی خود برسد.

جامعه‌ای که در آن دین و مذهب جامع و کامل حکم نباشد و با مردم به هویت دینی خود بی‌اعتنا باشند دچار سقوط اخلاقی می‌شود و در آن ناامنی و ناامن‌جاری سیر صعودی به خود می‌گیرند.

زیرا در این صورت بشر به تخطیر و تدوین قوانین می پردازد و بر اساس يك اصل کلی بر اساس ساختار روانی و بدنی خود می اندیشد و عمل می کند « كَلِّمْ عَمَلٌ عَلِيٍّ شَاكِلْتَهُ »^۱

اگر خدای او هوشش باشد دین و قوانین او مجموعه هواها و افکار هوس مدارانه اوست. و در این صورت هچکس در برابر آنچه انجام می دهد مورد سوال واقع نمی شود و خود را مسئول دیگران نمی داند.^۲

« لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ. وَكَارِ بِأَطْلٍ وَ يِي اِئْتِي اِنجَار مِي كِيرِد دَر حَالِي كِه پِنْدَار اَنهَا اِن است كِه بَهْتَرِيِن كَار رَا اِنجَار مِي دَهِنْد. »^۳

۱- سوره اسراء، آیه ۸۴

۲- سوره انبیاء، آیه ۲۳

۳- عبدالله جوادی آملی، انتظار بشر از دین، انتشارات اسراء، سال ۱۳۸۰ دوره توشه شماره ۴۴، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، سال ۱۳۸۱، ص ۲۶

فصل چهارم

اهنیت و اهنیت هلی

مقدمه

در حالی که کلمات هلی و اهنیت هر دو جزء مفاهیم قدیمی هستند اما ترکیب آنها با یکدیگر یک پدیده جدید محسوب می‌شود و معنا کردن مفهوم اهنیت هلی در جهان امروز کار پیچیده‌ای است. اغلب نظریه پردازان و مکاتبی که در قرن اخیر برای تعریف این واژه‌ی پر رمز و راز، مبهم و چند وجهی و به عبارتی توخالی کوشیده‌اند معتقدند که اهنیت هلی از لحاظ مفهومی ضعیف و از نظر تعریف مبهم و اما از نظر سیاسی مفهومی قدرتمند باقی مانده است و با اینکه اهنیت یک مفهوم چند وجهی است و به همین جهت درباره معنای آن اختلاف نظر زیادی وجود دارد.

تعاریف مندرج در فرهنگ‌های لغت درباره مفهوم کلی اهنیت به روی احساس آزادی از ترس یا احساس اینجی که ناظر بر اهنیت هادی و روانی است تأکید دارد.

اغلب اندیشمندان از اهنیت به عنوان جهانی‌ترین و میردترین نیاز بشر برای یک زندگی اجتماعی از دورانی که انسانها زندگی جمعی را آغاز نموده تا به امروز که جهان به سمت نظم‌ی یکپارچه به پیش می‌روند یاد کرده‌اند. در کنار برداشتها و تعاریف هستی بر رویکردهای مختلف از اهنیت هلی عده‌ای از منطری دیگر به تبیین این مفهوم پرداخته‌اند. برخی اهنیت هلی را ابزاری برای رسیدن به اهدافی دیگر همچون منافع هلی تلقی کرده‌اند. هر چند اهنیت هلی رابطه مستقیمی با اهداف هلی دارد، اما اهنیت به تنهایی هدف نیست بلکه شرایطی است که هدفها در آن تحقق می‌یابند به سخن دیگر اهنیت بستر تحقق ارزشها و اهداف است.

تعریف اهنیت

واژه اهنیت در فرهنگ فارسی امروز این گونه معنی شده است:

وضع یا کیفیت نبودن خطر یا آشوب، اینجی^۱ (۱)

و در فرهنگ معین این گونه آمده است:

اهنیت یعنی: ایمن شدن - در امان بودن و بی یبمی - بی ترسی، راحتی و آسایش آرار و آسوده^۱

مفهوم امنیت از دیر زمان در اذهان بشر و فیلسوفان مطرح بوده است. اما امروزه فرایند امنیت از محدودیت تک ساختی و تک سطحی زمانه به در آمده و مفاهیم نو در ابعاد فرهنگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و زیست محیطی علاوه بر بعد سستی (نظامی) بدان افزوده شده است. و در بحث سطح تحلیل افزون بر دولت محوری و ملی - سطوح فردی- و سطوح جهانی را فرا گرفته است.

باری بوزان از پژوهشگران به نام این حوزه مطالعاتی، با اشاره به وندبودن امنیت چشمانداز تازه‌ای در مطالعات امنیت گشود. که طرح تعاریف متعدد از امنیت نخستین ثمره آن است و بی با تعامل در دوازده تعریف از امنیت بر این نکته اساسی تکیه می‌کند که تعریف واحدی از امنیت وجود ندارد.^۱ این نکته را می‌توان دلیلی بر سیال بودن مفهوم امنیت گرفت و این سیالیت معنایی، امروزه با ایجاد گفتمانهای مختلف پیچیده‌تر شده است. با این حال اگر چه نمی‌توان مفهومی واحد از امنیت یافت اما شاید بتوان به صورت کلی بر مفهوم سستی آن بسنده کرد که به معنای عدم تمدد بیان شده است.

امنیت ملی

از نیازهای مشترک فرد و جامعه، نیاز به امنیت با احساس اینجی است. آبراهام هرلو در معرفی نیازهای اساسی، پس از احتیاجات زیستی با فیزیولوژیک، مهم‌ترین احتیاج اساسی آدمی را امنیت می‌داند و آن را پایه‌ی هر دو سلسله مراتب نیازها بر می‌شمرد و نام این دسته از نیازها را نیازهای حیاتی یا ثانویه می‌گذارد.^۲ در سطح جامعه نیز، امنیت، اهمیت حیاتی و راهبردی دارد. به گونه‌ای که در فصل سیزدهم قانون اساسی، اصل یکصد و هفتاد و شش به موضوع امنیت ملی و شیوه‌ی تأمین آن اشاره شده است. امنیت ملی، شرایط خاصی را از جث روحی و روانی برای جامعه بوجود می‌آورد که انگیزه‌ی تلاش و فعالیت جدی بکلی از نتایج آن محسوب می‌شود و متقابلاً به طور طبیعی، فقدان امنیت، انگیزه‌ی کار و کوشش را کاهش می‌دهد.^۳

فعالیت‌های نظام مدار و متمرکز به نوبه خود، خلاقیت و نوآوری را به دنبال می‌آورد و ظرفیت‌های پنهان و استعدادهای مکنون را به ظهور می‌رساند.

ملیتی که در پرتو امنیت، ابتکار و تعالی علمی و فکری خود را به اثبات می‌رساند، در میان سایر ملل، سرافراز و حابه حیاهات است و این خود موجد هویتی نوین، با معنا و پرافتخار می‌باشد.^۴

امنیت ملی مفهومی نسبی و انتزاعی است و تعریف این مفهوم با توجه به عواملی چون میزان قدرت موقعیت جغرافیایی، جمعیت وضعیت اقتصادی، نوع حکومت، ماهیت دولت، سن و پیشینه تاریخی و ایدئولوژیک در هر کشور متفاوت است. از سوی دیگر تقریباً همه این عوامل، عواملی پویا و در گذر زمان تغییر یافته هستند، ناگزیر باید عنصر تاریخ و زمان را هم به آنها افزود. به این ترتیب دیده می‌شود که دیدگاه‌های امنیتی کشورها و دولتها با هم فرق می‌کنند و حتی دیدگاه یک کشور ممکن است در هر زمان دست خوش تغییر گردد.

در دهه‌های اخیر بر اثر تحولات گسترده در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و فناوری، شاهد تغییر و تحول در ماهیت قدرت هستیم و همین امر باعث گردیده که دیدگاه کلاسیک در مورد امنیت ملی که آن را همزاد قدرت نظامی و توان دفاعی می‌دانست، کنار رفته و در برداشت نوین، امنیت ملی معادل توسعه همه جانبه سیاسی و اقتصادی دانسته شود.

۲- فرهنگ معین ص ۳۵۴

۱- اصغر افتخاری، همان کتاب، ص ۲۴

۲- احمد دالمو مسعود ادراپایانی، اخلاق اسلامی، تدوین نمود نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۸۱، ص ۱۷۸

۱- مرتضی نجفی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، نشر الهدی، ۱۳۷۹، ص ۴۳۲

۲- محمد رضا شرفی، همان در کتاب، ص ۸۶

انقلاب اطلاعات و ارتباطات که آن را باده حصول روند پر شتاب توسعه جهانی تکنولوژی ارتباطی با به قولی انقلاب رایانه و اینترنت دانست، این امر نیز باعث تضعیف حکمت ملی دولت‌ها گشته و حتی فرهنگ‌های ملی را در برابر فرهنگ جهانی دچار پریشانی ساخته است.

با این وجود به نظر می‌رسد که هنوز هم می‌توان حفظ تمامیت ارضی، حفظ جان مردم و وحدت ملی، بقاء و تداوم نظام (سیاسی - اجتماعی و اقتصادی) حفظ حکمت و استقلال سیاسی و حفظ منافع حیاتی کشور را از مهم‌ترین عناصر هشکاه امنیت ملی دانست.^۱

ابعاد امنیت ملی

۱- امنیت سیاسی

تفکک امنیت سیاسی از سایر وجوه امنیت امری پیچیده و لابنفک است زیرا تفکک امنیت سیاسی از سایر وجوه امنیت کاری مشکل است.

تمدید سیاسی عموماً به عنوان زمینه ساز سایر تمدیدها و با دکمل آنها نیز عمل می‌کند به اعتباری می‌توان چنین تلقی کرد که اساساً تمدید سیاسی متوجه تعاد سازمانهای دولتی است هدف از این تمدید ممکن است از فشار بر حکومت در مورد سیاست خاص گرفته تا واژگونی حکومت، جدایی طلبی و بر هر زدن یافت سیاسی دولت برای تضعیف آن پیش از تهاجر نظامی، متفاوت باشد.

۲- امنیت اقتصادی

ساختار تحول اقتصاد سیاسی جهان، سوالات مهم را برای قدرت در گستره نظام جهان پدید می‌آورد که بررسی آنها برای عال و پیامد آن تحولات ضروری و مهم است و به علت گسترده بودن بحث از بازکردن آن خودداری می‌کنیم.

۳- امنیت نظامی

بدون تردید قدرت ملی روح و کالبد مفهوم امنیت ملی است.

امنیت نظامی نیز به عنوان اصلی‌ترین عنصر قدرت ملی محسوب می‌شود. در واقع عنصر نظامی‌گری معبارنمایی می‌شود که وسیله‌ی آن هیزان کلی پتانسیل اقتدار و توان حفظ امنیت ملی سنجیده می‌شود و مورد قضاوت قرار می‌گیرد. منابع و محدودیت‌های انسانی مسابوی و تکنولوژیک جعلگی به این قدرت نظامی گره خورده‌اند. به اعتقاد بسیاری تمدید نظامی هنوز اصلی‌ترین تمدید برای دولت محسوب می‌شود.

۴- امنیت منابع و زیست محیطی

جدیدترین جنبه‌ی امنیت ملی که کمتر از سایر جنبه‌های این مفهوم مورد توجه بوده است، امنیت منابع و زیست محیطی می‌باشد.

۵- امنیت اجتماعی

۱- مجموعه مقالات همایش رسانه‌ها و ثبات ساسی، اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، جمعی از نویسندگان، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی تهران، ۱۳۷۹، صفحه ۱۶۱-۱۶۲

در خصوص امنیت اجتماعی اختلاف بر سر مفهوم آن وجود دارد. برخی امنیت اجتماعی را یکی از ابعاد امنیت ملی دانسته و در کنار ابعادی مانند زیست محیطی و اقتصادی قلمداد نموده‌اند. برخی افراد امنیت اجتماعی را هرسنگ امنیت ملی دانسته‌اند.

۶- امنیت فرهنگی

فرهنگ به طور انحصاراً در سالهای دور به عنوان یک عامل امنیت‌ساز در دولتهای ملی در مناقشات میان دولتها مطرح بوده است.

امنیت اجتماعی و هویت دینی

امنیت اجتماعی در حقیقت حدفاصلی است از امنیت ملی که برای مردم یک جامعه ملموس و عینی بوده و با آن به طور روزمره سر و کار دارند.

امنیت اجتماعی مبنای قضاوت در مورد میزان وجود امنیت به مفهوم کلی در جامعه بوده و توانایی دولتها با آن سنجیده می‌شود.

به اعتباری امنیت اجتماعی را می‌توان در طبقه‌بندی و سلسله مراتب امنیت در طبقات پایین قرار داد.

امنیت اجتماعی زیر بنای امنیت ملی در مراحل بالاتر محسوب می‌شود و به نوعی ابتدایی‌ترین وظایف دولتها برقرار امنیت اجتماعی است.

از حیث نظری می‌توان ناهنجاری‌های اجتماعی، قتل، سرقت، گسترش مواد مخدر، از هر گسختگی اجتماعی اخلاقی، هزاجات قومی قبایلی، بحران‌های هویتی در بحث امنیت اجتماعی مطرح می‌باشند.

اکنون که به بررسی این مسئله پرداخته‌ایم به این نتیجه می‌رسیم که تنها ابزارهای دولت با چالش‌های مذکور کافی نیست و باید خود افراد به خود باوری برسند تا بتوانند در مقابل مسائل بایستند و این نیز خود یعنی هویت دینی، مردم آن اجتماع و بلوغ عقلی و اجتماعی آن ملت.

اعتماد و امنیت

در جامعه اسلامی باید کوشش و تلاش مومنین بر ایجاد جو اعتماد به یکدیگر باشد به گونه‌ای که وحدت در پرتو اعتماد به وجود می‌آید که اگر اعتماد نباشد اتحاد نیز به وجود نخواهد آمد.

پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «مؤمن کسی است که مسلمانان او را بر جان و مال خویش ایمن بدانند و مسلمان کسی است که دیگران از دست و زبان او در امان باشند». و امام صادق (ع) فرمودند: مومنین برای یکدیگر هابه آرامش روح و اطمینان روان هستند همانند چشمه آب سرد برای تشنگان^۱

عنصر امنیت چه در وجود یک نفر نهادینه شده باشد و چه در یک خانواده و چه در یک جامعه همگی لازمه‌ی اتحاد است. یک خانواده‌ای که هیچ امنیت در آن نباشد. امنیت فکر در آن نباشد آسایش وجود نداشته باشد فرزندان یک چنین خانواده‌ای رشد، شکوفایی و توانمندی را به خود نخواهد دید^۲ با از روی بی رغبتی و افسردگی و نداشتن نشاط و شادایی نمی‌تواند دست به نوآوری بزند وقتی یک خانواده که یک مجموعه‌ی کوچک اجتماع است این چنین باشد و تک تک خانواده‌ها به رخوت و سستی و

۱- مرتضی فرید، لحدیث، نشر دفتر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۳، ص ۱۶۵

۲- حمیدرضا اسلامی، ره توشه، الگوی خانواده دینی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۸، ص ۴۰

تنازع گرایش پیدا کنند رشد و شکوفایی اجتماعی که متشکل است از مجموعه‌ی خانواده‌ها به مهر نمی‌رسد و اجتماع‌ها یک اجتماع از مهر پاشیده و مریض خواهد بود.

عامل اصلی اتحاد در بین مؤمنین امنیت است. احساس امنیت کردن، احساس آرامش داشتن و این امر محقق نمی‌شود مگر در تحت رأفت اسلامی و عفو و گذشتی که مهر پیامبر عامل بود و مهر به دیگر سفاکش می‌نمود.^۱ ایمان از باب افعال است به معنای احساس امنیت کردن و هنگامی که فردی از یک نفر دیگر احساس امنیت کرد به او گرایش پیدا می‌کند و افکارش رامی‌پذیرد.

امنیت حرف اول را برای اتحاد می‌زند. چگونه یک عده‌ای برای تفریح می‌روند در یک کوهی کنار چشمه‌ای به استراحت می‌پردازند و در کمال امنیت به صرف غذا و تفریح می‌پردازند چون می‌دانند در این منطقه خطری آنان را تهدید نمی‌کند ولی همین افراد اگر بدانند در بالای سرشان پلنگی استاده است و هر لحظه به آنها حمله می‌کند، قطعاً آن مکان را برای تفریح انتخاب نمی‌کنند.

امنیت حرف اول را می‌زند و اگر امنیت نباشد اتحاد و یکپارچگی و همبستگی و همسویی بوجود نمی‌آید. لذاست که پیامبر اعظم (ص) به امام علی (ع) می‌فرماید: مؤمن منبع امنیت است و جالب اینکه خود کلمه‌ی مؤمن از امنیت گرفته شده است و این امنیت‌ها برگرفته از امنیت‌های الهی است «الابذکرالله تلمس القلوب»^۲ دل آرام می‌گیرد با نام خدا و طمأنینه نصیب کسی می‌شود که در ساحت امن الهی حضور پیدا کرده باشد.^۳

منافع حیاتی و ارزشهای بنیادی دو عنصر کلیدی در امنیت ملی

در تعریف امنیت ملی دو عنصر کلیدی وجود دارد: منافع حیاتی و ارزشهای بنیادی هر کشوری تلاش می‌کند با تمام قوا از موارد مذکور حمایت و آنها را از تعرض و تعدی ایمن بدارد. به عبارت دیگر هر گاه منافع حیاتی و ارزشهای بنیادی یک نظام و کشور تهدید شده و با آسیب ببیند، امنیت ملی آن جامعه دچار اختلال گردیده است. در مورد مصادیق و ترتیب اهمیت و مفاهیم مذکور اختلاف نظر وجود دارد لیکن احزاب گروه‌ها و ... در هر جامعه‌ای ضرورتاً باید در این مورد به اجماع نسبی دست بیاورند، در اجتماعی که بین حکمت با مردم و با یکدیگر در خصوص مصادیق، تعریف و اولویت‌بندی مفاهیم مذکور اختلاف نظر اصولی ایجاد شود، به مفهوم وجود گسست و شکاف در آن جامعه است و حاکی از این واقعیت می‌باشد که اختلاط و ابهام در این حوزه هر دو طرف را دچار مشکل خواهد ساخت.

همه جریانها و گروه‌های داخل نظام باید با حفظ پای بنی به اصول و چارچوب‌های مورد نظر و تعریف شده نظام که منافع حیاتی و ارزشهای بنیادی کشور را تشکیل می‌دهند، فعالیت نمایند.

تعدی به اصول جرم و غیر قابل پذیرش است، لیکن این امر به معنای آن نیست که برخی از موضوعات که جزء حیاتی نباشند نیز در آن حوزه قرار گیرد، با اصطلاحات در فروع نیز غیر حجاز و ممنوع اعلام شود.^۴

وحدت ملی - هویت ملی

۳- محمد صدیقی، اتحاد ملی، انسجام اسلامی، شکوه دانیایی، انتشارات آصف فرخ شهر، بهار ۱۳۸۶، ص ۵۸-۵۷
۱- (۱۳)، ۲۸

۲- حسین انصاریان، اهل بیت علیه السلام، مرکز تحقیقاتی دارالعرفان، قر، ۱۳۸۳، ص ۵۶۶
۱- مجموعه مقالات رسانه و ثبات سیاسی، ص ۲۰۴

رهبر معظم انقلاب در پیام نورزی سال ۱۳۷۹، شعار پر محتوا و ارزشمند وحدت ملی و امنیت ملی را سرلوحه‌ی فعالیت‌ها و مطالب مسئولان و مردم، اعلام فرمودند: اگرچه شعار مذکور برای جامعه‌ی پویا و پرتکاپوی ایران اسلامی، آرایش بخش و نوبد دهنده بود.

با این حال تحلیل دقیق آثار، پیامدها و ارتباط این دو مقوله و نستی که هر يك با هویت ملی پیدا می‌کنند، ارزش والاتری را می‌آفریند.

قرآن کریم، از سویی دعوت به اعتصام به ريسان حکم المی نموده و از تفرقه به شدت امت را پرهیز می‌دهد، و از دیگر سویی، نتیجه تفرقه را از دست رفتن صلابت و قدرت جامعه‌ی اسلامی تلقی می‌نماید.

در حقیقت وحدت، زمینه بروز هویت ملی است، زیرا ارزشها، افتخارات و ویژگی‌های برجسته يك هلت زمانی تبلور می‌یابد که وحدت کامل بین اقشار و آحاد آن جامعه تحقق یابد.

رابطه وحدت ملی و هویت ملی از نگاه دیگر چنین قابل تحلیل است که هر جامعه‌ای متناسب با افتخاراتی که برای خودش کسب می‌کند، هویت جدید و معناداری پیدا می‌کند.

هلت مسلمان و مبارز ایران در دو مرحله مهم و کمر نظیر از تاریخ معاصر یعنی پیروزی انقلاب اسلامی و دوران دفاع مقدس، افتخاراتی را رقم زد که جهانیان را به حیرت و تحسین واداشت.

هلت ایران در گذر از دو تجربه بزرگ تاریخی وحدتی را محتلی ساخت که نتایج حاصل از آن، هویتی نوین و پر افتخار برای این هلت به ثبت رساند.^۱

عال بی سمر هاندن فرهنگ در امنیت ملی

به نظر می‌رسد، در کشور ما تا کنون مفهوم امنیت ملی یا تحولات جهانی رشد نیافته و همچنان در قالب رویکردهای سنتی مطرح می‌شود.

وقتی سخن از دانش امنیت ملی به میان می‌آید، تصور بر این است که باید آن را صرفاً در مراکز و دانشگاه‌های نظامی و امنیتی جستجو کرد.

متأسفانه در مراکز تصمیم‌گیری فرهنگی و حتی هجامع عالی امنیتی، نگاه فرهنگی به امنیت از جابگاه شایسته‌ای در ساختار نظام امنیت ملی کشور برخوردار نیست. صرف‌نظر از این واقعیت تماس و برخورد غیر فرهنگی با مقوله‌های فرهنگی موضوعی است که همواره کشور ما را در برابر تمدداتی از این نوع آسیب‌پذیر ساخته است. این معضل علاوه بر فقدان اعتقاد به وجود تمدد جدیدی فرهنگی، در فرض خوش‌بینانه، به خلأ برآورد ملی از تمددات و خطرات فرهنگی باز می‌گردد. بنابراین باید پذیرفت که فرآیند تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در این زاویه می‌بایست با نگاهی کاملاً تخصصی توأم باشد.

لزوم برخورداری از دانش عملیاتی استراتژیک

بی تردید امروزه در فضای انقلاب اطلاعاتی، امنیت ملی رابطه تنگاتنگی با فناوری اطلاعات دارد. دارندگان این فناوری، در صورتی که از دانش عملیاتی استراتژیک نیز برخوردار باشند، همواره از قدرت برتر در تأمین امنیت ملی بهره‌مند می‌شوند. تصمیم‌گیرندگان و سیاست‌گذاران، پس از تعریف دقیق دامنه امنیت ملی، اطلاعات و داده‌ها را جهت تصمیم‌گیری و اقدام، سازماندهی و تنظیم می‌کنند نباید فراموش کرد که این مرحله، یعنی ورود و سازماندهی اطلاعات يك عملیات رشته‌ای و بعضاً بین رشته‌ای

است که هیبابت کاملاً در فضای تخصصی مرتبط با آن انجام گیرد، چرا که در غیر این صورت اطلاعات و داده‌ها فاقد ارزش خواهد بود. پس از این مرحله، نوبت به پردازش اطلاعات می‌رسد.

این پردازش، محور تعیین کننده‌ای در مراحل پیشین برای اتخاذ یک تصمیم صحیح و به موقع قلمداد می‌شود. معمولاً پردازش سطحی و کم عمق که از جامع‌نگری نیز بی‌بهره است، تصمیم‌گیرندگان را با اشتباهات فاحشی مواجه می‌کند. دانش عملیاتی استراتژیک، در واقع طراحان امنیت ملی کشور را با فرایند صحیح عملیات در حوزه امنیت ملی و شبهه‌های مقابل با چالش‌های حال و آینده بیشتر آشنا می‌سازد.

با این وجود این دانش در کشور ما عمر بسیار کوتاهی دارد و فارغ‌التحصیلان این رشته کم تعداد و اغلب فاقد تجربه کافی می‌باشند، لذا تقویت این رشته، به ویژه توسعه آن در محوله فرهنگ و عناصر فرهنگی، بسیار ضروری به نظر می‌رسد.^۱

گزیده‌ای از سخنان امام راحل (قدس سره) در خصوص امنیت ملی

ای مسلمانان جهان که به حقیقت اسلام ایمان دارید به پا خیزید و در زیر پرچم توحید و در سایه تعلیمات سالم مجتمع شوید! قطعاً این سخن گرانمایا حضرت امام در جهت امنیت ملی خپلی موثر است و کمک به یک جامعه‌ی پاک و بدون بی بند و باری داشتن می‌کند.

آنچه در این تهاجر فرهنگی مورد توجه و تأکید اندیشمندان مسلمان و مسوولان است اساسی‌ترین عنصر فرهنگ ما همان معارف و ارزشهای دینی است.

در جهان معاصر، هویت و شخصیت حقیقی، شرقیان، در پرتو فرهنگ آسمانی‌مان رقم می‌خورد. شناسنامه‌ی ما با مباحث عرفانی و معارف الهی ترسیم می‌شود و این کارها چون نقشه‌ی دیگر در پشت پرده به همراه دارد برای امنیت ملی یک جامعه فرهنگی و دینی مناسب نسبت به خطرهای زیادی از لحاظ مالی، جانی، اخلاقی و غیره به همراه دارد که مهمترین آنها فرهنگی است. امام در جایی دیگر می‌فرماید:

« ما الان در همه چیز یک نوع وابستگی داریم که بالاتر از همه وابستگی افکار است. این وابستگی سر منشأ همه وابستگی‌هاست که ما داریم. اگر ما وابستگی فرهنگ داشته باشیم دنبالش وابستگی اقتصادی هم هست، وابستگی اجتماعی و سیاسی هم هست.»
و نیز فرمودند:

«اگر فرهنگ جامعه‌ای وابسته و مرتزق از فرهنگ مخالف باشد ناچار دیگر ابعاد آن جامعه به جانب مخالف گرایش پیدا می‌کند.»
و بالاخره در آن مستمک می‌شود و موجودیت خود را در تمام ابعاد از دست می‌دهد. می‌توان گفت که امنیت ملی یک جامعه و دین همین طور که حضرت امام فرمودند: از بین می‌رود و ما باید امنیت را از طریقهای اصلی مثل فرهنگ سازی مناسب وابسته نبودن به فرهنگ غربی و بیگانه از اسلام بدست آوریم.

هم اکنون دشمنان اسلام با بتر بگوئیم دشمنان امنیت ملی اسلامی، با اعزام تعداد بسیاری از مبلغین مسیحی به سراسر جهان و به خصوص مبلغین که در کشورهای آفریقایی مستقر نموده‌اند فعالیت‌های شدید را علیه اسلام انجام می‌دهند.

این همان چیزهایی است که امنیت ملی مذهبی فرهنگی و هویت دینی را در معرض خطر قرار می‌دهد و اگر امنیت ملی را بخواهیم خوب و عالی داشته باشیم، باید به فرهنگ اسلام خوب تسلط پیدا کنیم و تبلیغ بهترین کار است.^۱ امروز بیشتر از هر زمانی

۱- ابوالفضل عفوئی، فلسفه نشر اسلام، انتشارات دارالتبلیغ اسلامی

نااهنی از جانب فرهنگ است. نااهنی فرهنگی زیر بنای سایر نااهنی‌ها قرار گرفته است. بیشترین ضربه را امروز از قسمت فرهنگ و دین می‌خوریم. دین، فرهنگ و هویت مراکز تهاجر دشمن است. از صدر اسلام تا به امروز دشمن بیشترین ضربه را از دین به ما زده است.

اهنیت همفوهی چند وجهی، نظرات متفکران در خصوص اهنیت

دبدهگاه‌هایی وجود دارد که اساساً برای واژه اهنیت همفوه و مصداقی واقعی قائل نیست و هر گونه همفوه‌سازی در حوزه‌های اهنیت را از جنس بازی‌های زبانی و گفت‌مانهای غیر ثابت می‌داند، اما در چارچوب مطالعات استراتژیک، همفوه اهنیت را می‌توان از خلال بررسی نظرات متفکرانی چون:

- افلاطون: عدالت ورزی
- هابز: محفوظ بودن در مقابل تجاوز خارجهان
- لاک: دستیابی به رفاه و آسایش
- روسو: اعتمادنظامیان و رهایی از تمدنات نظامی خارجهی
- هافمن: تأکید بر محفوظ ماندن فعالیت‌های اقتصادی يك هلت از جریانات ویران کننده بیرونی
- مك نامارا تکه بر توسعه سیاسی و اقتصادی در حكر عام و خاص اهنیت
- پیروان فوکو: تکه بر روابط معرفت، قدرت و اهنیت جستجو کرد در سالهای اخیر تمرکز تحقیقات بر ابعاد غیر نظامی اهنیت هلی بیشتر شده است.
- دپترك فبشر: در تحقیقی برای سازمان ملل متحد با تفكك تمدنات داخلی، خارجهی و بین‌المللی پنج بعد: بقاء، سلامت، بهزیستی اقتصادی، محیط زیست قابل زندگی و حقوق سیاسی را در اهنیت اساسی دانسته و در مقابل، نابودی، بیماری، فقر، تخریب محیط زیست و سرکوب داخلی را عوامل اصلی تمدن اهنیت هلی می‌داند.

هناج جمایی	هناج خارجهی	هناج داخلی	هناج تمدنات
	انمدار، خرابکاری تبلیغات هنقی	کودنای نظامی، نقب انتخاباتی، دپکتوری، تبعض، ساسور، شکجه	حقوق سیاسی
هنادهی نابرابر اطلاعات، وجدت فرهنگی جمایی	_____	تسلط بر رسانه‌های گروهی	اهنیت فرهنگی

- جان هوتر: اهنیت آزادی نسبی از تمدنات آسیب رانده است.
- رچارده کوپر: اهنیت هلی را می‌توان «يك جامعه در حفظ بهره‌گیری از فرهنگ و ارزشهای دانست.
- دلفوز: اهنیت در بعد عینی، نبود تمدنات نسبت به ارزشها و در جمعت ذهنی، فقدان ترس از این که چنین ارزشهایی مورد هجوم واقع بشوند را مورد سنجش قرار می‌دهد.

• والتر لپمن: در این مورد معتقد است يك هلت در گستره و اندازه‌ای امن است که در خطر فدا کردن ارزشهای حیاتی خویش چنان متمايل به پرهیز از جنگ باشد فرار نگیرد و قادر باشد به گاه دشواری و مخاطرات، آن ارزشها را با پیروزی در چنین جنگی حفظ کند.

• پنه لوبه‌مارتلند - تانبرگ می‌گوید: امنیت ملی توانایی يك هلت در دنبال کردن موفقیت آمیز منابع حیاتی می‌باشد آن گونه که آنان را می‌بندد در هر جای جهان است!

ضعف‌های اساسی در حوزه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

- ۱- فقدان اعتقاد به وجود تمدن امنیتی جدید از زاویه فرهنگی
- ۲- عدم توجه به فرهنگ در تعریف امنیت ملی به جهت رشد نامتوازن این مفهوم همگام با تحولات جهانی
- ۳- فقدان برآورد ملی از مخاطرات و ترسب ابعاد و دامنه تمدنات فرهنگی
- ۴- عدم مواجهه تخصصی با مقولات فرهنگی در حوزه امنیت ملی جمع‌آوری اطلاعات، پردازش، تئوری سازی، تعیین استراتژی، تاکتیک، برنامه و اجرا
- ۵- فقدان قدرت و اقتدار در متولیان و هماهنگ کنندگان فعال امور فرهنگی
- ۶- عدم گسترش دانش امنیت بیرون از دایره عناصر نظامی و امنیتی (فقدان مشارکت پذیری، در تأمین امنیت ملی)!

فصل پنجم

قومیت‌ها

در سرزمین بزرگ ایران قوم‌ها، آیین‌ها و عادت‌های گوناگون زیر چتر بلند و با شکوه ملت، تاریخی مشترک را رقم زده است. ملت ایران واقعیتی است مرکب از همه این تنوع و تکثرهایی که تاریخ مشترک، منافع مشترک، رنج‌ها و شادی‌های مشترک و آرمان مشترک آنها را به هم پیوند داده است. هویت اقوام در ایران از هویت ملی جدا نبوده است و همگان در ساختن و شکل‌گیری هویت ایرانی نقش داشته‌اند و تجربه‌ی تاریخی ایران نشان دهنده این واقعیت بزرگ و شکوهمند است که همه مردمان این مرز و بوم از هر قوم و گروهی، به یک اندازه در حفظ امنیت آن در برابر تهاجمات بیگانه و دفاع از جبهه و سربلندی ایران نقش داشته‌اند و این تنوع نه تنها تهدیدی برای امنیت ملی نبوده است، بلکه خصوصیت ایرانی همه اقوام و بخش‌های جامعه می‌توانسته و می‌تواند یکی از مؤلفه‌های افزایش ضرب‌انگیزی باشد.

در شرایط کنونی هیچ نظام و حکومتی نمی‌تواند با بذل همه توجه خود به مرکز، به آنچه در پیرامون می‌گذرد بی‌تفاوت باشد و مشروعیت خود را صرفاً از قوم و گروه خاصی کسب کند.

حکومت در روزگار ما ناگزیر از مشروعیت بخشیدن و احترام به حقوق همه اقوام، همدانیت و بخش‌های مختلف جامعه و پاسخگویی به مطالبات و انتظارات مشروع آنان و نهایتاً استفاده از ظرفیت و توان آنها در جهت رسیدن به هدف‌های ملی است و لاجرم باید آستانه تحمل خود را در برابر افزایش آگاهی و مطالبات اقوام به گونه‌ای افزایش دهد که بیان هر مطالبه و انتظاری به هشامه تهدید تلقی نگردد.

توجه به روش‌های نرفرازاری نه در جهت حذف مطالبات بلکه برای جهت دهی آنها به گونه‌ای که ضامن وحدت و امنیت ملی باشد از مسئولیت‌های اساسی دولت‌ها در عصر جدید است. دولت‌ها برای حفظ و افزایش مشروعیت خود و انسجام جامعه و وحدت داخل و نهایتاً حفظ امنیت ملی نیازمند باز تولید و تقویت مستمر و عادلانه و فارغ از تبعیض هویت ملی هستند و هادمت متغیر جمان کنونی ضرورت برخورداری از نظامی منعطف و حتی بر مردم سالاری را پیش از پیش نهادان ساخته است.

از سوی دیگر، اقوام نیز ناگزیرند برای کاهش آسیب پذیری خود در این عرصه‌ی شالوده شکن ضمن حفظ مؤلفه‌ها و گزاره‌های هویتی، خود را در ذیل گفتمان هویت ملی و دینی تعریف کنند و به جای تقابل با هویت ملی تعامل با آن را مورد اهتمام قرار دهند.

از این رو پرهیز از هر گونه افراط گرایی چه در عرصه مذهب و چه قومیت و احیاناً نژاد امری ضروری است. آنان در بیان مطالبات خود باید اصل کلی و وحدت ملی را مد نظر قرار دهند. در کشورهایی که توازن رفتاری میان حکومت و قومیت‌ها

وجود دارد نه فقط شاهد انسجام و وحدت ملی مستبر، بلکه توسعه همه جانبه و پابدار این کشورها در اثر استفاده از همه ظرفیت‌های جامعه را می‌توان پیش‌بینی کرد.

دولت جمهوری اسلامی برآمده از خواست و اراده‌ی مردم و شامل همه اقوام و مذاهب و طوایف مختلف و لاجرم موظف به حرمت به آنان در چارچوب قانون و ضوابط مشخص و رفع عوامل تبعیض است ضمن آنکه اقوام و طوایف نیز باید در بیان انتظارات و مطالبات خود مصالح امنیت و وحدت ملی را در نظر بگیرند.

امروز در مرحله حساسی از سرنوشت قرار داریم. ملت ایران عزم خود را جزم کرده است تا خواست مشترک و تاریخی خود یعنی آزادی، استقلال و پیشرفت را در دوران جدید بر پایه‌ی هویت تاریخی مشترک خود در صورت جمهوری اسلامی تحقق بخشد. هرچند که در این راه با موانع بزرگی از عادت‌ها سنت‌ها، کمبودها و کاستی‌ها از درون و توطئه‌ها، فشارها و تهدیدها از بیرون روبه‌رو باشد. ایران متعلق به همه کسانی است که ایرانی‌اند و سربلندی ایران و عزت خود را در پناه ایران بشرفته آزاد، آباد، اخلاقی و معنوی می‌خواهند.

تنوع و تکثر امری طبیعی است اما اینکه این گوناگونی چه نقشی در سرنوشت کشور و ملت ما داشته باشد بسته به این است که از کدام نظرگاه به آن بگیریم و آن را چگونه ببینیم و نحوه برخورد با آن را تنظیم کنیم.

ما نیازمند بررسی‌های علمی و مستعانه و محققانه‌ی تنوع قومی و آیینی و اجتماعی در ایران و جستجوی راه‌های منطقی و سنجیده برای بهره‌گیری از این تنوع در جهت اعتلاء و پیشگیری از تبدیل آن به یک تهدید و مانع و مشکل در مسیر پیشرفت و ثبات و امنیت مستبر.^۱

قومیت‌ها در ایران

وضعیت قومیت‌ها در ایران از جهات مختلف قابل مطالعه است.

چالش‌های امنیتی قومیت‌ها در ایران که همواره تحت تأثیر مداخلات بیگانگان شکل گرفته را می‌توان در دو مقطع قبل و بعد از انقلاب اسلامی مطالعه کرد.

هر چند بیگانگان با حمایت از جریان‌های قومی و اگر در مناطق قومیتی تلاش زیادی را برای تجزیه ایران به عمل آورده‌اند. لکن هویت ملی ایرانی با برخورداری از مؤلفه‌ها و عناصر بسیار جدی، انسجام بخش، این رفتارهای واگرایانه قومی را با شکست مواجه کرده است.

عناصر انسجام بخش که همبستگی ملی، انسجام ملی و وحدت ملی ایرانیان را شکل داده غلبه جدی بر خرده فرهنگ‌هایی دارد که می‌تواند در مواقع هویت را در برابر هویت ملی قرار دهد بجران‌ها و جنبش‌های قومی قبل از انقلاب اسلامی در دو مقطع تاریخی در ایران شکل گرفت یکی مقطع پس از انقلاب مشروطه و دیگری مقطع پس از شهریور ۱۳۲۰ که ایران اشغال می‌شود و این بجران‌ها معمولاً موقعیتی شکل جدی به خود می‌گیرد که دولت مرکزی دچار ضعف شدید گردد.^۲

بجران‌ها و جنبش‌های قومی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی هر بیشتر در مناطق کردنشین، بلوچ‌نشین و عرب‌نشین و ترکمن‌نشین بود. مهم‌ترین این بجران‌ها عبارت بودند از: بجران قومی در کردستان، سیستان و بلوچستان، ترکمن صحرا، مناطق آذری نشین.

۱- رضا صالحی امیری، مدیریت منازعات قومی در ایران و بررسی الگوهای موجود و ارائه الگوهای مطلوب و اشارات مجمع مصلحت تهران، ۱۳۸۵
۲- عبدالله جوانی، بصیرت سیاسی، اشارات سازمان بسیج طلاب و روحانیون، ۱۳۸۶، ص ۵۸

تبیین مسائل قومی در ایران

۱- مسائل قومی در سبستان و بلوچستان

قوم بلوچ در سرزمینی به نام بلوچستان در جنوب شرقی ایران ساکن می‌باشند. مرز طبیعی بلوچستان را در شمال ارتفاعات ملک سپاه کوه و ابتدای چاله و در غرب دشت لوت، هامون و جازموربان و در جنوب دریای عمان و در شرق کشور پاکستان تشکیل می‌دهد. این موقعیت فضایی و شرایط اقلیمی خصالت‌های قومی و فرهنگی خاصی را در منطقه پدید آورده که بالطبع دستاوردها و ویژگی‌های قومی بلوچ را نمایان می‌سازند.^۱

مذهب

با تقسیم وضعیت مذهب در بین بلوچ‌ها به دوره قبل و بعد از اسلام، نشان می‌دهد که دین زرتشت و آیین بودا پیش از گسترش اسلام در این منطقه رواج داشته است، اما بعد از گرویدن به اسلام پیرو مذهب تسنن و از نوع فرقه حنقه شدند. یکی از آیین‌ها و مذاهبی که می‌توان احتمال داد قبل از ظهور اسلام در مناطق جنوب شرقی ایران و از جمله بلوچستان رواج داشته است، آیین بودا می‌باشد که این امر تقریباً هم‌عمر با سده سوم قبل از میلاد می‌باشد. زیرا در این دوره از تاریخ که مصادف با حکومت سلسله سلوکیان در سرزمین است در مناطق شرقی ایران خاندان شامی سرکار آمدند که توسط آنان دین بودا در سراسر مناطق شرقی و خاوری ایران نفوذ و ترویج یافت.^۲ مردم استان سبستان و بلوچستان مسلمان هستند. در قسمت‌های شمالی به مرکزیت زابل شعبه مذهب‌اند ولی در قسمت جنوبی که اکثریت جمعیت استان را تشکیل می‌دهند بلوچ زبان، اهل سنت از فرقه حنقه هستند.

۲- مسائل قومی در ترکمن صحرا

قوم ترکمن در جمهوری ترکمنستان، ترکمن صحرای ایران، افغانستان، ترکیه و گروه اندکی در کشور عراق زندگی می‌کنند. این قومه تقسیم‌بندی ترکمن‌ها به قرار داد آنها در سال ۱۸۸۱ بر می‌گردد. به‌گونه‌ای که امروزه صحرای قراقومر که ۹۰ درصد ترکمنستان را در بر می‌گیرد، زیستگاه اکثر ترکمن‌های ساکن ترکمنستان می‌باشد. اما در ایران استان‌های خراسان و گلستان محل زندگی ترکمن‌هاست.^۳

مذهب

پیداختن به دین و مذهب در بین ترکمن‌های ایران را می‌توان به دوره قبل از اسلام و بعد از آن دسته‌بندی نمود. چرا که در تاریخ طوایف ترکمن آمده است که تا تصرف ماوراءالنهرین توسط مسلمین به اوتقون پرستی اعتقاد داشتند و با تصرف این سرزمین‌ها توسط اعراب به اسلام گرویدند.^۴ ترکمن‌ها پیش از گرویدن به اسلام، پیرو آیین شامانیسم بودند که آیینی است که در آن نوعی تصورات هیمر دربار خدای آسمان یعنی تنگری وجود دارد.

۱- صالحی امیری، پیشین ص ۱۲۳

۲- رضاصالحی امیری، همان پیشین، ص ۱۲-۱۲۸

۳- صالحی امیری - پیشین ص ۱۵۳-۱۵۱-۱۴۸

۴- رضا صالحی امیری، همان پیشین، ص ۱۴۸

بعد از گسترش اسلام، ترکمن‌ها مسلمان و اهل سنت و جماعت می‌باشند. و از چهار فرقه آن، حنفی، حنبلی، مالکی و شافعی بیشتر پیرو مذهب حنفی هستند و گروهی نیز علاوه بر آن پیرو فرقه نقشبندیانند که مؤسس آن خواجه بهاء‌الدین نقشبند بخارایی است.

لکن به طور خلاصه فرق موجود در میان ترکمن‌ها عبارتند از فرقه دیوبند فرقه نقشبندی که خود از دو حوزه بخارایی و حوزه شبخ عثمان تشکیل می‌شوند. حوزه بخارایی یک حوزه فکری تاریخی تحت تأثیر روشنفکران طرفدار شرق و حوزه شبخ عثمان یک حوزه تاریخی تحت تأثیر روشنفکران طرفدار ترکیه و غرب است و دارای دو شعبه خوفیه و جهریه هستند.^۱

۳- مسائل قومی در کردستان

قوم کرد در غرب کشور در استان‌های کردستان، آذربایجان غربی و کرمانشاه ساکن می‌باشند. در واقع، کردهای ایران نیز بخشی از منطقه کردنشین بزرگ‌تری است که تا شمال عراق، جنوب ترکیه و شرق سوریه امتداد می‌یابد. این مناطق کردنشین و پراکندگی آنها در خاور میانه در دوره‌های تاریخی تحت تأثیر جریان‌های سیاسی مختلف بوده‌اند. البته کردهای ایران با توجه به ویژگی‌های تاریخی و هم‌نژادی با ایرانیان وضع متفاوتی با سایر کردها در کشورهای همسایه دارند.^۲

مذهب

وضعیت دین، مذهب و فرقه‌های مختلف در بین کردها را در طول تاریخ می‌توان به دو دوره زمانی تقسیم نمود، اولین دوره زمانی که به قبل از اسلام در سرزمین کردستان بر می‌گردد و دوره زمانی دوم به ترویج و گسترش اسلام در بین کردها مربوط می‌شود.

کردستان همانند سایر نقاط ایران در دوران قبل از ورود اسلام بدین سرزمین دین آنها زرتشت بود. با ورود اسلام به سرزمین ایران، کردها نیز به دین اسلام گرویدند و اکثریت مذهب تسنن را پذیرفتند گرچه غالب کردهای ایران سنی مذهب می‌باشند ولی کردهای شعبه نیز در استان‌های مختلف از جمله کرمانشاه و ایلام فراوان می‌باشند، عده‌ای معتقدند که یک سوم کردها شعبه و دوسوم آنها سنی مذهب هستند.^۳

۴- مسائل قومی در آذربایجان

آذری‌ها در مناطق وسیعی از ایران زندگی می‌کنند، در واقع، قلمرو اصلی این قوم مناطق غرب و شمال غربی کشور می‌باشد که در چهار استان آذربایجان غربی - شرقی، اردبیل، زنجان متمرکزند.^۴

مذهب

دین‌های رایج در آذربایجان را از آغاز تا امروز به پنج دسته به شرح زیر دسته بندی کرده‌اند:

۱- آیین‌های اولیه آریایی‌ها شامل دیرپرستی و مهر پرستی ۲- زرتشتی ۳- بهمودی ۴- مسیحی ۵- اسلام

۱- مردم آذربایجان در دوره باستان دین ساده آریایی طبیعت پرستی داشتند تا آنکه آریایی‌ها به حکم تکامل طبیعی از تعدد الهه و پرستش اصنام به تدریج به بگانه پرستی و اعتقاد به توحید جلب شدند.

۲- زرتشتی: ظهور دیرین وجهه در ایران باعث ترویج دین زرتشتی به عنوان دین حلی ایرانیان پیش از اسلام گردید.

۱- رضا صالحی امیری، همان پیشین، ص ۱۵۳-۱۵۱

۲- صالحی امیری، همان پیشین ص ۱۶۲-۱۶۱

۱- صالحی امیری، پیشین ص ۱۶۷-۱۶۵

۲- صالحی امیری، پیشین ۱۷۵

۳- بهودی: تعداد آنها از نظر جمعیتی چندان قابل توجه نمی‌باشد.

۴- مسیحی: با پیامبری حضرت مسیح (ع) دین وی به ایران از جمله آذربایجان سرایت کرد. غرب ایران به خصوص آذربایجان غربی از گذشته‌های دور از مراکز انتشار مذهب مسیح بوده است.^۱

۵- اسلام: مردم آذری در حال حاضر اکثریت قریب به اتفاق پیرو دین اسلام و شعبه اثنی عشری می‌باشند.^۲

۵- مسائل قومی در خوزستان (قوم عرب)

اعراب در سراسر دنیا قلمرو وسیعی از دو قاره آسیا و آفریقا را شامل می‌شوند، در واقع کانون اصلی استقرار این قوم در مناطق غرب و جنوب غرب آسیا و شمال و شمال شرقی آفریقا می‌باشد که شامل چندین کشور است. در ایران قلمرو و تمرکز عرب‌ها جنوب غرب کشور در استان خوزستان است. گرچه در سایر مناطق کشور به طور پراکنده عرب‌زبان‌ها زندگی می‌نمایند.^۳

مذهب

پس از گسترش دین همین اسلام به ایران که مسلمانان عرب بر قسمت بزرگی از خاور میانه و شمال آفریقا مستولی شدند، در این زمان تیره‌های عرب بیشتری به سرزمین خوزستان آمده و ماندگار شدند و تا اواخر دوره خلافت نبی عباس این رفت و آمدها بوده است.^۴

هویت ملی، هویت قومی و اهلیت

در بررسی مسائل قومیت‌ها از جهت رفتاری و تعامل اقوام با یکدیگر و همچنین رابطه ناسیونالیسم قومی با هویت ملی در یک کشور، تبیین موضوع از بعد نظری یک ضرورت است.

۳- رضا صالحی امیری، همان پیشین، ۱۷۵

۱- رضا صالحی امیری، همان پیشین ص ۱۸۰

۲- رضا صالحی امیری، همان پیشین ص ۱۴۲ و ۱۳۹

۱- هویت ملی

هویت ملی از مختصات دولتمداری ملی و مدرن است. هویت ملی در فرایند دولت‌سازی و ملت‌سازی موضوعیت پیدا می‌کند. دولت-ملت در یک قلمرو سرزمینی معین با عنوان کشور شناسایی می‌شود. در فرایند ملت‌سازی، میراث مشترک تاریخی یک اجتماع انسانی، زبان رسمی، آداب و رسوم و سنت‌ها، حیاتی مشترک اعتقادی، باورها و ارزشها از حیاتی انسجام ملی به حساب می‌آید. از منظر جامعه‌شناختی، هویت ملی به مثابه نوعی احساس تعهد و تعلق به اجتماع ملی است. هویت ملی در هر کشوری بر اساس عناصر اصلی شکل می‌گیرد.

ایرانی بودن و اسلامی بودن دو عنصر اصلی به عنوان نمادهای ملی ایرانیان به شمار می‌آید که هویت ملی اقوام مختلف ایران زمین است.^۱

۲- هویت قومی

هویت قومی یا قومیت با گروه قومی واژه‌های نزدیک به هم است و برای فهم رفتارهای قومی، ارائه یک تعریف برای آن ضرورت دارد.

تعاریف متعدد و بعضاً متضاد برای این واژه ارائه شده است.

این واژه از ۱۹۶۰ میلادی به بعد به صورت گسترده مورد استفاده واقع شد و عمدتاً برای تشریح تفاوت‌های انسانی در حیطه فرهنگ، سنت، زبان و الگوهای اجتماعی کاربرد دارد.

واژه قوم (ethnic) از واژه یونانی (ethnos) به معنی ملت آمده است.^۲

برخی از اندیشمندان، قومیت را برای شناسایی گروه‌های ملی با خرده فرهنگ‌ها به کار می‌برند و از این رو بین گروه قومی و ملت تفاوت قائل می‌شوند.

بر این اساس برخی از صاحب‌نظران قومیت با گروه قومی را این گونه تعریف می‌کنند:

قوم عبارت است از یک جمعیت انسانی مشخص با یک افسانه اجدادی مشترک عناصر فرهنگی، پیوند با یک سرزمین با وطن.^۳

۱- بدالله جوانی، همان پیشین، ص ۵۶

۲-

۱-

۳- ناسیونالیسم قومی و چالش‌های امنیت ملی

ناسیونالیسم قومی و قوم‌گرایی در کشورهای کثیرالقوم می‌تواند هویت ملی را به چالش کشیده و مشکلات امنیتی را بوجود آورد.

تحریکات قومی در چارچوب ناسیونالیسم قومی در سالهای اخیر، عامل اصلی در پیدایش جوامع و واحدهای سیاسی جدید بوده است.

هویت قومی در صورت تقویت در برابر هویت ملی می‌تواند ساختار هویت ملی را در صورت ضعیف بودن در هم شکسته و خود جنبای یک هویت ملی برای دولت‌سازی گردد.

تجزیه شوروی سابق به ۱۵ کشور، تجزیه یوگسلاوی به پنج کشور، جدایی ارتیره از اتیوپی و چک از اسلواکی، نمونه‌هایی از شکل‌گیری دولتهای ملی جدید بر جنبای قومیت در سالهای اخیر است.

در جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک کشور کثیرالقوم، تحریکات قومی در مناطق قومیتی کردنشین بلوچ نشین، آذری نشین و عرب نشین می‌تواند در صورت عدم هوشیاری مسئولان برای پاسخگویی به مطالبات قومی قابل‌هذاکره، مطالبات قومی غیر قابل‌هذاکره را پر رنگ و در نهایت با شکل‌گیری گروه‌های قومی که هم‌اکنون در برخی از این مناطق قومیتی شکل گرفته، امنیت ملی به چالش کشیده شود.^۱

هویت ایرانی

هویت ایرانی دوره‌ی بسیار دشواری را پشت سر می‌گذارد و به گونه‌ای که شاید از آغاز شکل‌گیری خود در چند هزار سال پیش تا کنون با چنین دشواری و چالشی روبرو نبوده است.

این هویت که پس از قبول اسلام، به نحو تفکیک ناپذیری با آن عجین شد و هویت واحدی را شکل داد دشواری‌ها و فراز و نشیب‌های تاریخی سنگین و کمرشکن را پشت سر گذاشته است، اما چالش موجود که عمدتاً از سوی فرهنگ و تمدن غرب متوجهی هویت ایرانی - اسلامی است. با تعارض تمدن‌ها و چالش‌های گذشته تفاوت ماهوی دارد و همین تفاوت ماهوی موجب نگرانی را فراهم ساخته است.

چالش‌ها و تمدن‌های تاریخی گذشته عمدتاً بر خشونت و زور مبتنی بود و جنبه‌های مادی و سیاسی ایران را هدف قرار می‌داد اما تمدن امروزی که سنخ آن متفاوت است و در فضای دیگری صورت گرفته، متوجهی فرهنگ و حیاتی معرفتی هاست و ابزارها و شیوه‌های غرب در ایجاد تغییر در حیاتی فرهنگی و معرفتی ما بسیار قوی و کارآمد است.

اگر ابعاد مادی یک تمدن، و سیاست و حکومت حاکم بر آن حوزه تمدنی، به سبب حجمی بیرونی کاملاً از هم بیاشند و مردم پراکنده شوند، باز هم پس از مدتی مردم پراکنده گرد هم می‌آیند و تمدنی قوی‌تر از گذشته بنیان می‌نهند چون حیاتی فرهنگی و معرفتی مشترک و پرتوانی، آنها را به هم متصل می‌کند و با ایجاد انگیزه آنان را به تلاش و امید دارد، چنانکه هلت آلمان پس از جنگ جهانی دوم این گونه بود. اما اگر ابعاد مادی و ظاهری یک تمدن از هم نپاشد و به ظاهر، هیچ خللی در جامعه وارد نشود ولی حیاتی فرهنگی و معرفتی آن سست شود، زنگ خطری جدی به صدا در آمده است.

اگر این سستی حیاتی فرهنگی و معرفتی، به فراگیر شدن آغاز نماید، با باید اقدامات اورژانسی و اساسی به عمل آورد و با باید منتظر مرگ آن فرهنگ و تمدن شد و البته دوره‌ی احتضار هر فرهنگ و تمدنی، از یکصد تا چند صد سال طول خواهد کشید و تقه‌ی آغاز این احتضار، که در این مرحله قابل پیشگیری هم هست، همان زنگ خطر اولیه است.

پاسخ به این پرسش که الان فرهنگ و تمدن ایرانی و به تبع آن هویت ایرانی اسلامی در چه وضعیتی است نیاز به پژوهش‌های عمیق دارد اما دو مسئله کمر و بیش روشن است، اول اینکه بخش تهاجمی فرهنگ و تمدن غرب، در قسمت‌هایی از حیاتی فرهنگی و معرفتی ما رسوخ کرده و آن را مورد تمدن قرار داده است. و دوم اینکه برخی از صاحب‌نظران کشورمان هشدار می‌دهند که زنگ خطر به صدا در آمده است.^۱

به فرض که این دو مسئله درست نباشد ولی همین که برخی از صاحب‌نظران به آنها معتقدند ایجاد می‌کند که با دقت و تأمل با موضوع برخورد شود، چون اگر به احتمال بسیار ضعیف، دیدگاه آنان درست باشد، با درصدی از این دو مسئله اتفاق بیفتد، چه روی خواهد داد؟

از زمانی که هویت ایرانی اسلامی، در فضای جدید و با سنخ جدیدی از تمدن‌ها روبرو شد و تا به امروز حدود دویست سال طول کشیده است. پس این امری بدیهی است که همه برای حفظ و مقابله چاره‌ای بیندیشند.

وظایف دستگاه تعلیم و تربیت در برابری هویت اسلامی ایرانی

۱- تهیه و تدوین دروسی برای معرفتی و آشنا ساختن دانش‌آموزان به هویت فردی خویش

۲- تهیه و تدوین مطالب سطح‌بندی شده‌ای در قالب موارد درسی ادبیات فارسی، دینی یا معارف اسلامی اجتماعی، تاریخی برای معرفتی آداب و رسوم فرهنگی اجتماعی، ملی و دینی به دانش‌آموزان

۳- معرفی و شناساندن سطح‌بندی شده، مرتب و مختصر و مفید تاریخ کشور و تاریخ اسلام به صورت شیرین و جذاب و کلاسیک، با استفاده از کتاب، تصاویر زیبا و جذاب و فیلم و بازدهی‌های علمی آموزشی از حوزه‌ها و آثار باقی‌مانده و آثار و ارقام و تاریخچه مختصر آنها.

۴- معرفی الگوهای ملی، مذهبی و فرهنگی درون مرزی با استفاده از کتب درسی و فیلم.

۵- معرفی و شناساندن آثار باستانی و تمدن کشور با استفاده از کتاب، تصاویر زیبا و جذاب و فیلم و بازدهی‌های علمی آموزشی، از حوزه‌ها و آثار باقی‌مانده و دادن آثار و ارقام و تاریخچه مختصر آنها

۶- تدوین و اجرای برنامه تربیت دینی، ایرانی با استفاده از نظرات و پژوهش‌های علمی علمای حوزه، دانشمندان و اساتید دانشگاه برای معتقد و متدین و خود باورباورند بارآوردن دانش‌آموزان

۷- معرفی مساجد مهم و تاریخی، شهرهای مهم مذهبی مسلمانان، مراکز اسلامی مهم، آرامگاه‌های امامان شیعیه و پیامبر بزرگ اسلام (ص) و حوادث و وقایع مهم در تاریخ اسلام

۸- تدوین و معرفی منظر نظام ارزشها، سیستم اخلاقی اسلام، اصول و اهداف و علل پیروزی انقلاب اسلامی ایران. نظام آموزشی و تعلیم و تربیت ایران اسلامی، به بقیین باید برای شناساندن هویت دینی، ایرانی اسلامی انقلابی برای چنین سرمایه‌های عظیمی برنامه‌ریزی هدفمند حداقل ۱۲ ساله و حداکثر ۲۰ ساله‌ای پی‌ریزی و اجرا نماید.^۱

برنامه‌ای که طی آن همه عوامل و عناصر دخیل در نظامها و خرده نظامها و نمادها و ادارات و سازمانها موظف به رعایت دقیق و هماهنگ راهبردهای ارائه شده باشند، به ویژه آموزش و پرورش و صدا و سیما و نشریات به دقت روی اهداف تعیین شده حرکت کنند و تک‌تک برنامه سازان، خبرنگاران و معلمان در ایجاد و تقویت هویت ایرانی، دینی، اسلامی و انقلابی در نوجوانان و جوانان تلاش متعمدانه داشته باشند.^۲

از بعد فردی، وقتی که می‌گوئیم چه کسی مستبدر، به نوعی هویت خود را تعیین می‌کنیم، هویتی که مشخصات شخصی و شخصیتی ما را معرفی می‌کند و با مشخصات و ویژگی‌ها و آداب و رسوم سرزمینی و ملی ما را می‌شناساند.^۳ برای این هویت مهمی مراکز علمی و تحقیقاتی مثل دانشگاه‌ها باید تلاش کنند و علل تقویت یا تضعف چنین هویتی را با بررسی‌ها و پژوهش‌های علمی به دست آورند و به زبان سنین مختلف جامعه، به ویژه به زبان نوجوانان و جوانان برای آنها بیان کنند و آنها را در راه حفظ و تقویت هویت فردی و ملی و دینی و فرهنگی خود باری و راهنمایی نمایند.

مدیران اجرایی کشور در بخشهای مختلف حکومت نیز باید با برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های حیثی بر بافته‌ها و دستاوردهای پژوهشهای مراکز علمی، بر حفظ و تقویت آن تأکید عملی بورزند.^۴

ما ایرانیان از دیرباز به اسلام ایمان و اعتقاد داشته و ایرانی بودن نیز مضافاً بر دینمان مورد مداقه می‌باشد و لذا هر ایرانی مسلمان باید علاوه بر داشتن حس مشترک و وجدان و شعور جمعی، علاقمند به مسائل اعتقادی و دینی خود باشد و مسائل این دو عنصر یعنی دین و همپن را پیگیری کند و درک روشنی از دین و همپن داشته باشد. ما هر احساس مذهبی اسلامی داریم و

۱- علی رزاقی، جوان و هدایت ایرانی، انتشارات احرار، تبریز، ۱۳۸۱، ص ۱۷-۱۰

۱-رزاقی، پیشین، ص ۱۷-۱۰

۲-محمد محمدی نیک، حدیث زندگی، شماره ۲، خرداد ۱۳۸۲، رقم نشر حدیث، ص ۶

۳- علی رزاقی، همان پیشین ص ۳۴

هم احساس همبندی ایرانی که با درک صحیح و بی غرض هیچ گونه تضاد و تعارض بین این دو نیابد ایجاد گردد. روابط و مناسبات با سایر ملل توسط همین وجدان جمعی است که رنگ پیدا می‌کند و آمال و آرمان‌های آنان را به هم نزدیک و منطبق می‌سازد و این علاقه‌ای که در ما ایرانیان وجود دارد و خدمات متقابل اسلام و ایران، ایران و اسلام را به هم پیوند می‌زند. ثمره‌ی مشترک ایران و اسلام است که هم برای اسلام افتخار آهیز است و هم برای ایران افتخار آهیز است.

برای اسلام به عنوان یک دین که به حکم محتوای غنی خود ملتی با هوش و متقدم و صاحب فرهنگ را شایسته‌ی خویش ساخته است و برای ایران به عنوان یک ملت که به حکم روح حقیقت خواه و بی تعصب فرهنگ درست خود پیش از هر ملت دیگر در برابر حقیقت خضوع کرده و در راهش فداکاری نموده است. در طول تاریخ برخی بر خلاف آنچه بوده است روابط ایران و اسلام را معرفی کرده‌اند.^۲

لذا در بحث هویت و هویت بخشی ما باید بدان حقیقت ناب آن باشیم تا از ثمره حیات بخشی از تمام اقوام، مذاهب بتوانند بهره مند باشند.

۱- علی مطهری، خدمات متقابل
 ۲- محمد صدیقی، همان پیشین، صفحه ۱۱

دین اسلام پایه گذار وحدت حقیقی در ایران

علیرغم اختلافات ظاهری، عناصری از وحدت را در میان اقوام گوناگون مشاهده می‌کنیم، یک عامل مهم و اشتراکی که همان اسلام است، اسلام هر دنیایی است سرشار از فرهنگ و سنت‌های مخصوص و مقتضی خود دبستگی مردم و ملت‌ها به اسلام حیاتی وجدانی مشترک و وحدت ملی را در میان آنها زنده می‌کند.

اسلام به پیروان خود می‌گوید که این اختلاف رنگ‌ها و نژادها و زبان‌ها که در ملت‌های روی زمین می‌بینی و آنها آن را مملکت جدایی و تفرقه ساخته‌اند چیزی اصیل نیست، آن مردمی عزیز و شریف‌تر هستند که در راه تکامل انسانیت قدم بردارند. رنگ‌ها و زبان‌ها و سنت‌هایی که در میان ابناء بشر مشاهده می‌کنی، همچون اختلافی که در خود طبیعت به چشم می‌خورد. جلوه‌های گوناگون یک حقیقت و شمه‌ای از غنا و کثرت در جود است که هر گلی رنگ و بوئی دارد و خواص و فوایدی، که همه در راه حرکت آدمیت به سوی مبدأ اعلای خود ارزیابی و تقدیر می‌شوند. این اختلاف و تفاوت‌ها نه تنها مایه‌ی جدایی و دشمنی نتواند بود، بلکه برخورد و آشنایی ایشان است که تکامل مادی و معنوی می‌سازد.

اسلام تنها پایه گذار وحدت حقیقی بر مبنای تکامل در سطح جهان است و تنها تحت بیرق اسلام به اتحاد ملی، انسجام اسلامی و در نتیجه امنیت ملی می‌توانیم نایل شویم و وجدان‌های متفرق مسلمین را تنها با اسلام و رسالت پذیری خدمتگذاری بی همت خلق خدا و بشارت آزادی و آزادگی نوع بشر می‌توان به سر منزل مقصود رساند.

دیدگاه امام خمینی (ره) در خصوص وحدت میان اقوام و ملت‌های مسلمان

«اسلام آمده است تا تمام ملل دنیا را، عرب را، عجم را، ترک را، فارس را، همه را با هم متحد کند و یک امت بزرگ به نام امت اسلام در دنیا برقرار کند تا کسانی که می‌خواهند سلطه بر این دولت‌های اسلامی و مراکز اسلام پیدا نکنند به واسطه اجتماع بزرگ مسلمین از هر طایفه نتوانند.

نقشه قدرت‌های بزرگ و وابستگان آنها در کشورهای اسلامی این است که این قشرهای مسلم را که خدای تبارک و تعالی بین آنها اخوت ایجاد کرده است و همچنان را به نام اخوت باد فرموده است از هم جدا کنند و به اسم ملت ترک، ملت کرد، ملت عرب، ملت فارس از هم جدا کنند»^۱

بلکه با هم دشمنی کنند و این درست برخلاف مسیر اسلام است و مسیر قرآن کریم

تمام مسلمین با هم برادرند و برابرند و هیچ یک از آنها از دیگری جدا نیستند و همه‌ی آنها زیر پرچم اسلام و زیر پرچم توحید باید باشند. اینمایی که با اسم ملیت و گروه گرایی بین مسلمین تفرقه می‌اندازد اینها لشکرهای شیطانی و کمک‌کارهای به قدرت‌های بزرگ و مخالفین با قرآن کریم هستند. از مسائلی که طراحان برای ایجاد اختلاف بین مسلمین طرح می‌کنند و عمال استعمارگران در تبلیغ آن به پا خاسته‌اند، قوه‌یت و ملیت است که دولت عراق سال‌هاست بدان دامن می‌زنند و بعضی از طوایف هر همان راه را در پیش گرفته‌اند و مسلمانان را در مقابل هم قرار داده‌اند و حتی به دشمنی کشیده‌اند غافل از آنکه حب وطن، حب اهل وطن و حفظ و حدود کشور مسأله‌ای است که در آن حرفی نیست و ملی گرایی در مقابل ملت‌های مسلمان دیگر، مسأله دیگری است

که اسلام و قرآن کریم و دستور نبی اکرم(ص) برخلاف آن است و آن هلی گزایی که به دشمنی بین مسلمین و شکاف در صفوف مؤمنین منجر می‌شود بر خلاف اسلام و مصلحت مسلمین و از جمله‌های اجانب است که از اسلام و گسترش آن رنج می‌برند.^۱

تأکید بر اسلام و به ویژه اسلام شعبی باعث شد تا اقوام و اقلیت‌های کشور نیز بر موهبت مذهبی خویش تأکید کنند و شکاف مذهبی حاکم بر اقوام در کنار شکاف قومی فعال شود و سیاست‌گذاری حاکم بر جمهوری اسلامی را تحت تأثیر خویش قرار دهد تا آنجا که ماهیت شعبی انقلاب اسلامی بیشترین تأثیر را در تدوین و اعمال سیاست قومی کشور دارد.

بر واضح است هر گاه سخن از حاکمیت این ایدئولوژی در ایران کنونی می‌رود، منظور قرآنی فقہانه از آئین تشیع به مثابه یکی از مذاهب اسلامی است که چارچوب نظری و ساختار نظام از آن برگرفته شده و مذهب اکثریت ایرانیان به ویژه ساکنان مناطق مرکز کشور به شمار می‌آید. در حالی که هموطنان مناطق قومی نشین حاشیه کشور اکثریت اهل تسنن می‌باشند. سوابق و تجربه تاریخی ملت ایران نشان می‌دهد که اصولاً شکاف قومی قابل توجه و فعالی در ایران وجود ندارد و عنصر نیرومند موهبت ایرانی همان گروه‌هایی که اصلاً اقوام ایرانی نامیده می‌شوند، به چشم می‌خورد و اساساً شکل‌گیری مسأله قومیت‌ها در ایران طی دهه‌های اخیر صرف‌نظر از عوامل بین‌المللی بیشتر تابع عوامل سیاسی و ایدئولوژیک از جمله فعال شدن شکاف مذهبی بوده است.^۲

آسب‌ها و تمددهای فرا روی نظام دینی

امروزه شاید هیچ امری فوری‌تر از شناساندن چهره واقعی اسلام ناب محمدی(ص) و پیراستن آن از بدعت‌های بوجود آمده به تشنگان معنویت در جهان مادی نباشد چرا که از يك سو گروه القاعده و وهابیت با تبلیغ اسلام به جهان و از سوی دیگر افزایش فرقه‌های انحرافی در ایران، دین اسلام در معرض آسب‌ها و تمددهای فراوانی قرار دارد.

دین مانند هر پدیده اجتماعی در معرض آسب‌های درون‌زا و برون‌زا است و آسب‌های دین نیز اشکال مختلفی مانند تحریف، غلو و فرقه گزایی دارد.

بنابراین بر دین داران لازم است ابتدا با شناخت آسب‌ها و تمددها برای مقابله با آن خود را به معرفت واقعی دینی همپا نمایند.

از نظر تاریخی، آسب‌های دین و دینداری عمری همسنگ تاریخ انسان دارد.^۳

باید توجه داشت که آسب شناسی دین در واقع شناخت بیماری‌هایی است که از طرز تلقی انسان دیندار با غیر دیندار نسبت به دین پدیدارتر می‌شود، دین در ذات خود قدسی است و از آلودگی دور است بنابراین آسب‌شناسی دینی به برداشت‌های دینداران از دین می‌پردازد.

شهبه مصطبری معتقدند که: طرز تفکر مسلمین در عصر حاضر درباره اسلام آسب دیده است. اگر بخواهیم این طرز تفکر را بررسی کنیم باید مثل طیبی که بیمار را بررسی می‌کند بررسی کنیم. بزرگترین جریان معنوی دنیا اسلام است، اسلام جریان پیدا کرده

۱- رضا صالحی امیری، همان پیشین، ص ۳۰۶

۲- رضا صالحی امیری، همان پیشین، ص ۳۰۸

۳- بداله جوانی، همان پیشین، ص ۷۷

است . ها هی خواهم ببینم در این بستری که قرار گرفته در طول چهارده قرن تا بجا رسیده آیا امکان آلودگی هتل آب داشته است یا نه^۱

به نظر می‌رسد برای درک و شناخت این بیماری باید به تاریخ گذشته خود رجوع نمایم تا شاید بتوانم جلوی رشد فرقه‌گرایی را گرفته و قدمی به سوی انسجام اسلامی بردارم.

۱- مرتضی مطهری، اسلام و مقتضیات زمان حج، چاپ فجر، ۱۳۷۷، ص ۱۲۸

نقش دشمنان خارجی در بحران‌های قومی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی تا کنون، در ۲ مقطع شاهد تحریکات قومی گسترده در مناطق قومیتی ایران هستیم. یک مقطع سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۱ و مقطع دوم، پس از حادثه ۱۱ سپتامبر و به دنبال لشکرکشی آمریکا به منطقه، تا به امروز است. در هر دو مقطع نقش بیگانگان در تحریکات قومی در مناطق قومی ایران بسیار برجسته و پر رنگ است. امریکایی‌ها، انگلیسی‌ها و صهیونیست‌ها و در مقطعی نیز شوروی سابق به عنوان کشورهای فرا منطقه‌ای و برخی از کشورهای محسبه مانند عراق در زمان صدام، کشورهای خارجی هستند که با حمایت و کمک گسترده گروه‌های قومی ایران را به واگرایی و مقابله با جمهوری اسلامی ایران تشویق کرده‌اند. یکی از دلایل آغاز جنگ تحمیلی از سوی عراق بر علیه جمهوری اسلامی ایران با پشتوانه قدرتمند منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای شکست ساروهای و طرف‌های تجزیه ایران از طریق تحریکات قومی بود.

نآارامی‌های قومی در شرایط کنونی، تفرقه افکنی قومی راهبرد اصلی دشمنان

در طی سالهای اخیر در سه منطقه قومی کردنشین، بلوچ نشین و عرب نشین، گروه‌های قومی با حمایت گسترده خارجی به اقدامات تروریستی و ایجاد ناامنی و بحران دست زده و تلاش کرده‌اند تا از طریق این اقدامات، به تحریکات قومی گسترده دست زده و این مناطق را کاملاً بی ثبات سازند.

با توجه به تجربه ۲۸ ساله دشمنان در مناطق قومیتی ایران و شکست و ناکامی آنان در راه انداختن جنگ داخلی آنان با سرمایه گذاری سنگین به دنبال ایجاد شکافهای هویتی با برجسته سازی تمایزهای قومی در ایران هستند. رسانه‌های گفتاری، نوشتاری و تصویری به شدت در مناطق قومیتی ایران فعال هستند. در دانشگاه‌های مناطق قومیتی، نشریات دانشجویی بدون کمترین محدودیت به شدت به مسائل قومی با اهدافی چون برجسته سازی تمایزهای قومی و شکاف‌های قومی می‌پردازند و به مطالبات قومی دامن می‌زنند.

اما راهبرد اتحاد ملی به عنوان مهمترین راهبرد برای غلبه بر توطئه‌های دشمنان که به دنبال ایجاد تفرقه‌های قومی صنعتی و مذهبی هستند، جدی گرفته می‌شود. مسئولان، بایدهمناطق قومیتی را آسیب‌شناسی نموده و با توجه به نقاط قوت و ضعف در این مناطق، اقدامات گسترده‌ای را در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی برای تقویت مؤلفه‌های همگرایی به عمل آورند. در حوزه نظامی - امنیتی باید سردمداران و عناصر اصلی جریان‌ها و گروه‌های مسلح و وابسته به بیگانه شناسایی و ضمن تحریک پایگاه‌های اجتماعی آنان به شدت سرکوب گردند.^۱

نقش دشمنان در راستای ایجاد تفرقه میان اقوام و دیدگاه اهلر خمینی در این راستا

یکی از نقشه‌های بسیار با اهمیت دشمنان اسلام ایجاد تفرقه در میان اهلر و حل اسلامی از راه هلیت و هلی‌گرایی غلط است. دشمنان سعی می‌کنند قومیت هر قومی را در نظرش با اهمیت و برتر از قومیت و هلیت سایر اهلر جلوه داده و با ایجاد یک ارزش کاذب هلیت را هدف برای هلیون قرار دهد. نتیجه این سیاست ایجاد گروه‌های پان‌ایرانیست، پان‌عربیست، پان‌ترکبست و .... می‌باشد. وقتی هلیت غلط به عنوان یک ارزش شناخته شود. در نتیجه هر هلیتی خود را از هلیت دیگر برتر دانسته و همین احساس برتری باعث ایجاد بدبینی و دشمنی با هلیت‌های دیگر می‌گردد و چون هلیت‌ها مختلف است، ارزش‌ها هم مختلف خواهد شد.

افتخار به هلیت غلط، افتخار به چیزی است که آدمی در اصل آن هیچ گونه نقشی ندارد. زیرا آنکه ایرانی است و در ایران به دنیا آمده است، در ایرانی بودن خود فی‌نفسه نقشی نداشته و نمی‌توانسته در غیر ایران به دنیا بیاید و به همین اعتبار نمی‌توانسته غیر از فرهنگ و یکی از زبان‌های موجود در ایران را داشته باشد بنابراین افتخار کردن به چیزی که انسان در بود و نبود آن هیچ گونه دخالتی ندارد، غیر از هلیت و نادانی دلیل دیگری نمی‌تواند داشته باشد، هرکسی در روی این کره‌ی خاکی اجباراً در یک قطعه‌ای از نقاط آن به دنیا آمده و یکی از زبان‌های موجود در این عالم را ناگزیر باید داشته باشد. پس چیزی که آدمی نه در بودنش و نه در داشتنش نقشی ندارد افتخار کردن بدان برای چیست؟

افتخار به زبان و هلیت مانند افتخار به نفس کشیدن است.

همان گونه که کسی نمی‌تواند به جهت تنفس به خود بیاید نباید به جهت هتولد شدنش در قسمتی از کره خاکی بر دیگران بیاید و ای با کمال تأسف استعمارگران، با زیرکی توانسته‌اند برخی هوارد نه چندان بزرگ را با ارزش جلوه داده و قومیت‌گرایی را

رواج داده و اقوام و ملل را در مقابل هم قرار دهند و نیروهای بکر و دست نخورده اقوام را به هدر بدهند و بر اصل تنازع «فرقه بینداز و حکومت کن، بر آنها به آقایی حکومت کنند».

بدین جهت امام راحل رحمه الله علیه از ملی‌گرایی به مفهوم قوم‌مدن و قوم‌او بسیار ناراحت و آن را خلاف ارزش‌های اسلامی معرفی کرده و می‌فرماید: «اینکه من مکرر عرض کنم که این ملی‌گرایی غلط اساس بدیختی مسلمان است، برای این است که این ملی‌گرایی، ملت ایران را در مقابل سایر ملت‌های مسلمان قرار می‌دهد و ملت عراق را در مقابل دیگران و ملت کذا را در مقابل کذا. اینها نقشه‌هایی است که مستکبرین کشیده‌اند که مسلمان با همدیگر نباشند»^۱

چون شالوده و اساس کار به دست مستکبرین بوده و ملی‌گرایی غلط مولود نقشه‌های آنهاست لذا در طول تاریخ ما، هیچ نفعی از ملی‌گراها به کشور نرسیده است.

حضرت امام (ره) می‌فرماید: ما در این ملت‌ها هیچ ندابهر جز خرابکاری ملی چیزی نیست چقدر سبلی از این ملت خوردیم. اقبال لاهوری نیز همانند امام (ره) معتقد است که وطن پرستی و ملت به معنای قومیت و قبیله‌ای چیزی است که غرب به خورد مسلمانان داده است تا بتواند بر آنها حکومت کند، غرب می‌خواهد با ایجاد تفرقه از راه ملت اتحاد مسلمانان را بر هم زند و خود، زمام امور آنها را به دست گیرد. ماه اندیشه ملت بی تردید عاملی سازنده و سالم در پیشرفت جوامع به حساب می‌آید ولی این تفکر معمولاً راه اغراق می‌پیماید.^۲

اتحاد و وحدت اساس کار همه‌ی پیاپیمان الهی بوده است. پس هر آنچه به این وحدت آسیب برساند به کار انبیاء آسیب رسانده است.

امام ره می‌فرماید:

آن می‌گوید ملت فارس، آن می‌گوید ملت عرب، آن می‌گوید ملت ترک، این ملی‌گرایی غلط که به این معناست که هر کشوری، مرزهایی، خواهد مقابل کشور دیگر و زبان دیگر بایستد. ایناوری است که اساس دعوت پیغمبرها را به هم می‌زند»^۳
همچنین می‌فرماید:

«آنهايي که مي‌گویند، ملت غلط را مي‌خواهيم احيا بکنيم، آنها مقابل اسلام ايستاده‌اند. اسلام آمده است که این حرف‌های نامربوط را از بین ببرد. افراد ملی به درد ما نمی‌خورند افراد مسلم به درد ما می‌خورند. اسلام با ملت مخالف است معنی ملت این است که ما ملت، قومیت و نژادگرایی را می‌خواهیم و اسلام را نمی‌خواهیم»^۴

یکی از علل مخالفت ملی‌گراها با اسلام این است که قرآن کریم می‌فرماید:

ان اکرمک عندالله اتقکم^۵: گرامی‌ترین شما در نزد خدا با تقواترین شماست.

ارزش ازدبگاه اسلام به علم و تقوی است و ملی‌گراها می‌گویند: ارزش به ملت، رنگ با زبان، آب و خاک است یعنی با معیار اسلام مبارزه می‌کنند.^۶

خداوند در قرآن می‌فرماید:

۱- روح الله الطوسوی الحسینی، صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۴۴۳

۲- محمد یقایی، سونش دینار، دیدگاه‌های علامه اقبال، انتشارات فردوس تهران، ۱۳۸۰، ص ۲۹۱

۳- روح الله الطوسوی الحسینی، صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۴۷۱

۴- روح الله الطوسوی الحسینی، صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۷۸

۵- قرآن کریم، سوره حجرات، ۱۳/۴۹

۶- محمد صدیقی، همان پیشین، ص ۱۹۱-۱۸۶

ها شما را از يك مرد و زن آفریدبر و شما را فرقه فرقه و گروه گروه گردانیدبر تا همدیگر را بشناسد که یقیناً گرامی‌ترین شما با تقواترین شماست.^۱

و از آیات الهی آفرینش آسمانها و زمین و اختلاف زبانها و رنگ‌های شماست که در آن نشانه‌های خدا بر عالمان است.^۲ اسلام امنیت را در قالب هوبت و برترین هوبت که نگاهدارنده امنیت است را هوبت دینی می‌داند.

امنیت ملی و تمدن‌های قومی فرقه‌ای

تکثیر قومی - فرقه‌ای از شاخصه‌های بافت جمعیتی ایران است و دشمنان نظام اسلامی، با آگاهی از این ویژگی و بهره‌برداری هدفمند از ابزارهای جنگ روانی، همسو با گسترش تمدن‌های بیرون مرزی، برنامه‌ریزی می‌کنند تا ناسیونالیسم قومی و حمایت مادری - معنوی خرنده از جریان‌های افراطی وهابیت و سلفی‌گری را نیز در جمت گسترش اختلاف میان شیعیان و سنی‌های داخلی و منطقه‌ای افزایش دهند که در صورت عدم تبیین يك راهکار با راهبرد مناسب، می‌تواند وحدت، همبستگی و انسجام ملی را با چالش روبرو کند که در صورت تحقق می‌تواند، تمدن‌های نوینی را علیه امنیت ملی ایران به وجود آورد.

در شرایط کنونی، هدف محالوب آمریکا، انگلستان و اسرائیل از گسترش واگرایی‌های قومی - فرقه‌ای، تضعیف اقتدار و مشروعیت سیاسی - ایدئولوژیک حاکمیت، افزایش ناامنی در داخل و جلوگیری از شکل‌گیری يك نظام امنیت دسته جمعی توسط کشورهای عربی - اسلامی خاورمیانه است. برای مثال یکی از ابزارهای تهاجم نردافزایی انگلستان، از اوایل قرن بیستم تا کنون، ایجاد فرقه‌های جدید، مانند بهائیت در ایران به وهابیت در عربستان، فادریه در هندوستان و ... با گسترش ناسیونالیسم قومی مانند پان عربیسم، پان ترکیسم و پان ایرانیسم است و هشامده می‌شود که در شرایط حساس کنونی نیز، رگه‌هایی از این سیاست، به صورت هدفمند و مدیریت شده علیه امنیت ملی و تهاجیت ارضی کشور در حال برنامه‌ریزی است.^۳

اهداف مخالفان نظام جمهوری اسلامی ایران برای گسترش تش‌های قومی فرقه‌ای در ایران

۱- افزایش شکاف سیاسی - فرهنگی میان جمهوری اسلامی ایران با کشورهای عربی سنی منطقه
از ابزارهای قدرت نرد مخالفان نظام اسلامی ایران، برای جلوگیری از شکل‌گیری نظام امنیت منطقه‌ای، افزایش فضای بی اعتمادی میان ایران و کشورهای عربی - اسلامی منطقه است که در جنگ روانی جدید ایالات متحده دامن زدن به تفاوت‌های قومی - فرقه‌ای سرلوحه راهبرد نظریه پردازان آمریکا قرار دارد.

۲- تضعیف انسجام ملی مردم ایران

در استان‌های مرزی ایران بویژه در هرمزگان، سبستان و بلوچستان، خوزستان، کردستان، آذربایجان غربی و خراسان شمالی رگه‌هایی دال بر گسترش تش‌های قومی - فرقه‌ای متاثر از دخالت عوامل خارجی هشامده می‌شود.
در شرایط کنونی مهم‌ترین عوامل موجد واگرایی در داخل ایران، سه گروه فرقه‌های قومی، مذهبی و سیاسی الحادی و مخالفت نظام است.

که هر يك از این عوامل خود می‌تواند چالش‌هایی را برای امنیت ملی ایجاد کند، ولی چالش وقتی به بحران تبدیل می‌شود که يك گروه معارض، ترکیبی از عوامل فوق را داشته باشد برای مثال گروه‌های کومله کردستان، ترکیبی از عوامل قومی و فرقه

۲ سوره حجرات آیه ۴۹/۱۳

۳-

۱- سازمان بسیج طلاب و روحانیون با همکاری جمعی از نویسندگان، بصیرت سیاسی فرهنگی، نشر سازمان بسیج و طلاب، ۱۳۸۷، ص ۶۴

را دارند با گروهک منافقین سازمان همامدین خلق ایران از ترکیب دو عامل مکاتب الحادی مذهبی - سیاسی بهره‌برداری می‌کنند که نشأت گرفته از حاکمیت‌ساز است و تلاش می‌کند خود را با بعضی جنبه‌های اسلامی به صورت آراسته جلوه دهد.^۱

برنامه مخالفان نظام ایران این است که در داخل کشور حوج ناسیونالیسم قومی ایجاد کنند و تمایلات تجزیه طلبانه را به ویژه در منطقه کردنشین، آذری‌نشین و عرب زیان تقویت کنند که تمدد مستقیمی علیه تمامیت ارضی کشور، به عنوان یکی از شاخصه‌های مهم امنیت ملی است.

۳- بستر سازی برای حرکات افراطی و ایجاد آشوب‌های قومی - فرقه‌ای مسلحانه در بیشتر موارد، تمایلات فرقه‌ای با افراط‌گرایی عجین می‌شود که این خود بر دانه تمدد‌ها می‌افزاید، زیرا رهبران فرقه‌های مختلف، دستورهای خود را نشأت از یک پشتوانه مذهبی می‌دانند که توجه حساسی برای طرفداران آنها در انجام حرکت‌های افراطی است. افرادی که عضو فرقه‌های مذهبی الحادی‌اند، اعمال خشونت طلبانه خود را به ارزش‌های ایدئولوژیک کاذب منسب می‌کنند و از آغاز توسط رهبران سیاسی-مذهبی خود شستشوی مغزی شده تا آمادگی روانی لازم را برای اجرای خواست رهبران خود داشته باشند. پس از اینکه شستشوی مغزی لازم در میان اعضا ایجاد شد، رهبران این گروه‌ها تماس‌های فیزیکی خود را با بدنه کاهش داده، با شبکه‌بندی اعضا و بهره‌گیری از تکنولوژی مدرن اینترنت، برنامه‌ریزی می‌کنند تا با مخاطبان به صورت کجگذاری شده و رمزدار ارتباط برقرار کنند و آنان را به سمت عملیات‌های خشونت طلبانه از قبیل کجگذاری و ترور در داخل کشور، بویژه استان‌های مرزی، به دلیل افزایش شانس فرار تروریست‌ها به خارج از کشور و توجع‌های قومی - فرقه‌ای در این استان‌ها هدایت و تشویق کنند.

رهبران این گروه‌های الحادی نیز، برای جلب حمایت‌های مالی - سیاسی به صورت غیر مستقیم و خزانده، خود را با عوامل خارجی مخالف نظام (مدارک وزارت اطلاعات بیان‌گر مداخله دو کشور امریکا و انگلستان در اقل‌های خوزستان و سیستان و بلوچستان است) ارتباط داده و اهداف سیاسی آنان را از طریق ابزار تروریسم دنبال می‌کنند و در نهایت، این اعضا هستند که به صورت غیر مستقیم به عنوان دستاویز و عروسک خیمه شب‌بازی در اختیار قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی قرار خواهند گرفت.

راهکارهای مهارت‌های قومی - فرقه‌ای ایران

مهم‌ترین راهکارهای جمهوری اسلامی ایران برای تضعیف و مهار سناریوهای تمدد ذاتی مخالفان نظام اسلامی به صورت فم‌رست‌وار عبارت است از:

- ۱- افزایش رایزنی فرهنگی میان اندیشمندان اسلامی حوزه علمیه قم و نجف با علمای اهل تسنن.
- ۲- افزایش رایزنی میان کارگزاران نظام و نخبگان شیعه و سنی حوزه علمیه و مراجع تقلید به منظور اطلاع‌رسانی به آنان از اهداف مشترک غرب، برای تعبیر مهندسی بافت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی ایران.
- ۳- فعالیت هدفمند و کانالیزه رسانه‌های تصویری، نوشتاری، و دبداری برای مثال: صدا و سیما با دعوت از روشنفکران دینی و رجال اهل تشیع و تسنن در داخل کشور و ارائه برنامه‌های هدفمند و کانالیزه شده، به ویژه در شبکه‌های استانی مرزی که در آن اقلیت‌های قومی و هموطنان سنی مذهب زندگی می‌کنند، نقش مهمی را در انسجام وحدت میان شیعه و سنی در داخل کشور ایفا می‌کند.
- ۴- جلوگیری از افراط و تعریط در مراسم مذهبی

۱- جمعی از نویسندگان، انقلاب اسلامی ایران، تومین نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاه، قم دفتر نشر معارف، ۱۳۸۸، ص ۱۴۰

- ۵- آسیب شناسی موارد تشریحی قومی - فرقه‌ای در داخل کشور و منطقه که در این میان نقش مراکز وزارت اطلاعات در استان‌های مرزی و رابرت‌های فرهنگی - اطلاعاتی در سفارتخانه‌های ایران در کشورهای همسایه و لندن برجسته است.
- ۶- ایجاد هیئت مخصوص مطالعات قومی - فرقه‌ای در سه وزارتخانه اطلاعات، کشور و علوم
- ۷- بسترسازی برای افزایش مشارکت سیاسی اقوام ایرانی
- ۸- تقویت زیر ساخت‌های فرهنگی و ترویج فرهنگ همگرایی میان اقوام ایرانی
- ۹- توجه بیشتر به توسعه اقتصادی در مناطق قومی
- ۱۰- اجتناب کارگزاران نظام در سطح حلی و استانی، از اظهار نظرها و اقدامهایی که می‌تواند، شائبه هرزندی میان شعبان و سنی‌ها را در داخل کشور ایجاد کند و خوراک تبلیغاتی لایزر را در اختیار ابزار جنگ روانی غرب قرار دهد.
- ۱۱- تقویت و توسعه روابط دو جانبه با کشورهای همسایه
- این راهکارها با توجه به اینکه اکثر استان‌های مرزی ایران، نوعی تشابه فرهنگی زبانی با کشورهای همسایه دارند، بهتر نمود می‌یابد، برای مثال خوزستان عرب‌زبان عراق و کویت، آذربایجان ایران با آذربایجان شوروی و ترکیه کردستان ایران با کردستان عراق، ناحیه ترکمن‌صحرا و شمال خراسان با کشور ترکمنستان و بلوچستان ایران با بلوچستان پاکستان.
- در زبانه کاهش اختلافات فرقه‌ای نیز گسترش فرهنگی - سیاسی میان ایران (به عنوان رهبر جهان تشیع) و عربستان (به عنوان رهبران تسنن) تا اندازه‌ای می‌تواند از سطح منازعات فرقه‌ای در سطح داخلی و منطقه‌ای جلوگیری کند.

نتیجه گیری

ایران از قدیم‌الابام کشوری با حلیتی متنوع از فرهنگ‌ها، شیوه‌های زیست، مذهب و زبان‌های مختلف بوده است. حلیتی که دارای پیوندهای عمیق تاریخی، فرهنگی و مذهبی در بین اجزای خود بوده است اما این کلیت یکپارچه، تحت تأثیر عوامل مختلف داخلی و خارجی با چالش‌هایی مواجه شده به گونه‌ای که در طول زمان گاه وحدت و همبستگی حلیی آن دچار آسیب‌ها و تهدیداتی گردیده است. بنابراین مسأله حفظ، تداوم و ارتقای همبستگی و وحدت حلیی همواره به عنوان يك هدف استراتژیک مورد توجه حکومت‌های ایران بوده است. ایران از نظر ترکیب جمعیتی بر مبنای تمایزات قومی در گروه کشورهای کثیرالقوم قرار دارد. کردها، بلوچ‌ها، عرب‌ها، آذری‌ها و ترکمن‌ها عمده اقوام ایرانی هستند که در طول تاریخ در کنار فارس‌ها زندگی کرده و با تکبیر اشتراکات تاریخی، فرهنگی و دینی تحت عنوان هویت حلیی ایرانی از سرزمین پهنای ایران در برابر تهاجمات خارجی دفاع کرده‌اند.

استقرار اقوام ایرانی در استان‌های مرزی و عدم تطابق مرزهای جغرافیایی سیاسی با مرزهای طبیعی زمینه ساز پیدایی ایده‌هایی چون کردستان بزرگ، بلوچستان بزرگ و آذربایجان واحد شده و این ایده‌ها که خود معلول تحریکات قومی است، شرایطی را برای تحریکات قومی از سوی دشمنان با هدف بی‌ثبات سازی و برهم زدن امنیت داخلی ایران فراهم ساخته است.

شواهد نشان می‌دهد که در شرایط حساس کنونی، مهمترین تهدید امنیت حلیی در عرصه داخلی، مطالعه دقیق عوامل خارجی (امریکا - انگلستان - و اسرائیل) از دو عامل قومیت و فرقه‌ت و استفاده ابزاری و تهدیدآمیز از آنان در جهت تضعیف حکمت سیاسی و تهاجم ارضی ایران است که هرگونه اهمال کاری در تضعیف و همار سارویی آنان می‌تواند، در کوتاه مدت سایر حوزه‌های امنیت حلیی را با چالش مواجه کند.

جلوگیری از تبدیل مشکلات قومی - فرقه‌ای به چالش و در نهایت بحران ناپزنده‌ها و انسجام روبه میان چند وزارتخانه و نهاد داخلی است که مهمترین آنان وزارتخانه‌های امور خارجه، اطلاعات، کشور و فرهنگ و ارشاد و سازمان صدا و سیما می‌باشند و به دلیل دوری از اقدام‌های هواری و لزوم انسجام فکری - روبه‌ای و انجام راهکارهای کانالیزه شده و هدفمند در اسرع وقت توجه می‌گردد.

بخش مطالعات قومی - فرقه‌ای در معاونت داخلی شورای عالی امنیت حلیی تشکیل گردد زیرا در این شورا به دلیل اینکه تمام رجال سیاسی نظامی و امنیتی حکمت حضور دارند، بمر می‌توان بر روی يك راهکار کارآمد و قابل اجرا در اسرع وقت به تفاهم فکری - روبه‌ای دست یافت و باید به این اصل نیز توجه داشت که روح حکم بر این راهکار بدلیل وجه اشتراک مذهب پایه اسلام لحظ گردد.

منابع و مآخذ

- ۱- قرآن کریم
- ۲- معین - محمد - فرهنگ معین - جلد اول انتشارات معین، تهران ۱۳۷۵
- ۳- حکیمی- محمدرضا- هویت صنعتی روحانی - انتشارات شماره ۱۱ دفتر تبلیغات اسلامی قم
- ۴- رزاقی - علی- جوانان و هویت ایرانی - انتشارات احرار، تبریز ۱۳۸۱
- ۵- منصوریزاد- محمد- دین و هویت - انتشارات تمدن ایرانی - موسسه مطالعات هلی، تهران، ۱۳۸۵
- ۶- شرفی - محمدرضا- جوان و بحران هویت - انتشارات صدا و سیما، تهران ۱۳۸۰
- ۷- رضایی- مهدی- پاسداری از دین - بنیاد هستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی معاونت امور فرهنگی اجتماعی، قم ۱۳۸۲
- ۸- صالحی امیری - رضا- مدیریت هنازعات قومی در ایران و بررسی الگوهای موجود و ارائه الگوی مطلوب - انتشارات مجتمع مصلحت تهران ۱۳۸۵
- ۹- جوانی - بداله- بصیرت سیاسی - انتشارات سازمان بسیج طلاب و روحانیون ۱۳۸۶
- ۱۰- مجموعه مقالات همایش هویت هلی و جهانی شدن- موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها، تهران ۱۳۸۳
- ۱۱- قدبانی- عباس- تاریخ ادیان و مذاهب در ایران - انتشارات فرهنگ مکتوب، تهران ۱۳۸۱
- ۱۲- صدیقی- محمد- اتحاد هلی، انسجام اسلامی، شکوه دانایی، انتشارات آصف فرخ‌شمر بیمار ۱۳۸۶
- مجموعه مقالات همایش رسانه‌ها و ثبات سیاسی - اجتماعی جمهوری اسلامی ایران جمعی از نویسندگان - انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران ۱۳۷۹
- توسلی - غلامعباس - جستارهایی در جامعه شناسی معاصر- انتشارات ندای امروز تهران ۱۳۸۰
- ۱۳- عزتی - ابوالفضل - فلسفه نشر اسلام - انتشارات دارالتبلیغ اسلامی
- ۱۴- ابوطالپی، علی، حقوقی قوهر، اقلیتها و همگرایی، ترجمه دکتر علی کریمی مله، فصلنامه مطالعات هلی شماره اول پاییز صفحه ۱۳۱ ۱۳۷۸
- ۱۵- بشیریه، حسین، جامعه شناسی سیاسی، تهران نشر نی، ۱۳۷۴
- ۱۶- مال استورات، بومی و جهانی، جهانی شدن قوهیت، ترجمه بهزاد برکت، فصلنامه ارغنون، شماره ۲۴ تهران موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی ۱۳۸۳
- ۱۷- استوری جان، جهانی شدن و فرهنگ عامه، ترجمه حسین پاننده، فصلنامه ارغنون شماره ۲۴
- ۱۸- رجائی، فرهنگ، شکل هویت ایرانیان امروز، نشر نی، ۱۳۸۲

- ۱۹- طالب، مهدی و محسن گودرزی، قوهیت نابرابری آموزشی و تحولات جمعیتی، نامه علوم اجتماعی به شماره ۲۱ سال ۱۳۸۲
- ۲۰- امینی، علی، ۱۳۸۶ امنیت ملی مفهومی در حال تکوین نشریه اطلاعات سیاسی اقتصادی
- ۲۱- روحانی، محمود، ۱۳۸۶، الهجر الاحصایی لللفاظ القرآن الکریم، مشهد آستان قدس رضوی
- ۲۲- مقصودلو، منوچهر، ۱۳۸۲، اندیشه سیاسی در غرب، تهران سنجش ۳
- ۲۳- نجفی، هادی، توافق و تراحد منافع ملی و مصالح اسلامی، تهران وزارت امور خارجه موسسه چاپ و انتشارات ۱۳۸۴
- ۲۴- کاستار، مانوئل، ترجمه احمد علیقلبان، افشین خاکباز، حسین چاوشیان، ۱۳۸۰ عصر اطلاعات، تهران طرح نو
- ۲۵- طباطبایی، محمدحسین، الهیزان، ج ۱، قمر انتشارات اسلامی ۱۳۷۳
- ۲۶- حکارر شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه قمر، ج ۱، الکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶
- ۲۷- افتخاری، اصغر، ۱۳۸۱، مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی، (گردآوری ترجمه) تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- ۲۸- طباطبایی، محمد حسین، الهیزان، ج ۱، قمر انتشارات اسلامی
- ۲۹- ناصر، حکارر شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱، قمر الکتب الاسلامیه، ص ۳۶
- ۳۰- امینی علی، ۱۳۸۶ امنیت ملی مفهومی در حال تکوین نشریه اطلاعات سیاسی
- ۳۱- تفسیر نمونه ج ۳ ص ۲۴۹
- ۳۲- محمد تقی مصباح، آموزش عقاید، ج ۱-۲، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، قمر ۱۳۷۴
- ۳۳- معین، محمد، فرهنگ معین، جلد اول، انتشارات معین، تهران ۱۳۵۷
- ۳۴- حسن عمید، فرهنگ عمید، تهران امیر کبیر، ۱۳۵۶
- ۳۵- عباس قربانی، تاریخ ادیان و مذاهب در ایران، انتشارات فرهنگ مکتوب تهران، ۱۳۸۱، ص ۱۷-۱۶
- ۳۶- میر احمد رضا حاجت، عصر امام خمینی ره، ناشر موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۷، ص ۷-۳۴۶
- ۳۷- جمعی از نویسندگان، انقلاب اسلامی ایران، تدوین نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۸۸
- ۳۸- جان استوری، جهانی شدن و فرهنگ عامه، ترجمه حسین پناهنده، فصلنامه ارغون، شماره ۲۴
- ۳۹- بدالله جوانی، بصیرت سیاسی، انتشارات سازمان بسیج طلاب و روحانیون، ۱۳۸۶
- ۳۹- مجموعه مقالات همایش هویت ملی و چپمانی شدن موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی، مرکز بین المللی گفتگوی تمدن ها، تهران، ۱۳۸۳

- ۴۰- داریوش شایگان، افسون زدگی جدید، هویت چهل تله و تفکر سبار، مترجم فاطمه ولایی، تهران، نشر و پژوهش فرزانه روز، ۱۳۸۰
- ۴۱- محمد تقی مصالح یزدی، انقلاب اسلامی و ریشه های آن، تدوین و نگارش قاسم شبان نیا، قم موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات ۱۳۸۶
- ۴۲- مراکز آموزش ؟، ره توشه راهبان نور، بوستان کتاب قم، انتشارات دفتر تبلیغات، ۱۳۸۱
- ۴۳- روح الله الطوسوی الحنبلی، ولایت فقیه و جهاد اکبر، تهران، دفتر نشر افست، ۱۳۵۹
- ۴۴- محمد دشتی، ترجمه نمج البلاغه علی بن ابیطال (ع)، قم، موسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع) ۱۳۸۳، ص ۴۵۶، حکمت ۸۹
- ۴۵- روح الله الطوسوی، انقلاب اسلامی ایران، صحیفه نور، مجموعه رهنمودهای حضرت امام، تمهید و تدوین سازمان مدارک انقلاب اسلامی گروه انتشارات، ۱۳۷۰
- ۴۶- محمد محمدی ری شمیری، حکمت نامه جوان، ترجمه محمدی مهریزی، قم دارالحدیث، ۱۳۸۴
- ۴۷- عبدالله جوادی آملی، انتظار بشر از دین، انتشارات اسراء، سال ۱۳۸۰ دوره توشه شماره ۴۴، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، سال ۱۳۸۱
- ۴۸- مرتضی نجفی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، نشر المدی، ۱۳۷۹
- ۴۹- مجموعه مقالات همایش رسانه‌ها و ثبات ساسی، اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، جمعی از نویسندگان، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی تهران، ۱۳۷۹
- ۵۰- مرتضی فرید، الحدیث، نشر دفتر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۳
- ۵۱- حمیدرضا اسلامی، ره توشه، الگوی خانواده دینی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۸
- ۵۲- محمد صدیقی، اتحاد ملی، انسجام اسلامی، شکوه دانایی، انتشارات آصف فرخ شهر، بهار ۱۳۸۶
- ۵۳- حسین انصاریان، اهل بیت علیه السلام، مرکز تحقیقاتی دارالعرفان، قم، ۱۳۸۳
- ۵۴- ابوالفضل عفوئی، فلسفه نشر اسلام، انتشارات دارالتبلیغ اسلامی
- ۵۵- رضا صالحی امیری، مدیریت منازعات قومیتی در ایران و بررسی الگوهای موجود و ارائه الگوهای مطلوب و انتشارات مجتمع مصلحت تهران، ۱۳۸۵
- ۵۶- بدالله جوانی، بصیرت سیاسی، اشارات سازمان بسیج طلاب و روحانیون، ۱۳۸۶، ص ۵۸
- ۵۷- محمد محمدی نیک، حدیث زندگی، شماره ۲، خرداد ۱۳۸۲، قم نشر حدیث،
- ۵۸- مرتضی مطهری، اسلام و مقتضیات زمان حج، چاپ فجر، ۱۳۷۷
- ۵۹- محمد بقایی، سوش دینار، دیدگاههای علامه اقبال، انتشارات فردوس تهران، ۱۳۸۰

- ۶۰- روح الله الموسوي الحسینی، صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۴۷۱
- ۶۱- محمد تقی مصباح، آموزش عقاید، ج ۱-۲، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۸۴
- ۶۲- حسن عمید، فرهنگ عمید، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۶
- ۶۳- محمد حسین طباطبایی، شعبه در اسلام، دفتر انتشارات اسلامی قم، ۱۳۷۳
- ۶۴- میراحمد رضا حاجت، عصر امام خمینی ره.

Abstract:

Religion as an important factor in the differences between Iranian civilization and culture with other nations has an important rule in giving them identity. And one of the most important factors for resisting toward enemies is that each of these nations are resisting according to their religious identity, because the basic factor for unity of Muslims is security so feeling secure is not happening unless under the flag of Islamic affection and reaching to religion identity. In the present condition that spirituality has damaged and the bad deeds are increase, the security of people has been threatened by media such as Internet and Satellite in the very private areas. For obtaining security and calmness we can return to religious identity. A nation that has proved its security, invention and the power of thought, among the other nation has a high position that shows a new meaningful identity. In the first years after the victory of Islamic Revolution in Iran we were witness of enemies' plots against Iran with the goal of balkanization of Iranian tribes. Today in the third decade of Revolution, considering changes in the regional and international affairs, we see the new plot of provoking the Iranian tribes after the defeat of USA, Israel and, England toward Islamic government in Iran. The strategy of national unity with religion identity in fact is a strategy for facing to the foreigner's plot. According to the items that are presented in this thesis we can come to this conclusion that the hypothesis that presented at the beginning of the thesis has been proved because the religion identity in the structure of making security in private or public area. Religion identity is contains of values and ethical believes that make a people in relation with the unnatural powers which are in relation with national security in the way that they have a direct relation with each other, that the increasing of religion identity makes a increasing in national security. Religion identity can gather all the sections together and this internal cohesion makes an obstacle for the outside items. National security could be made just with internal security that with considering the especial condition of Iran, religion identity is the source of it.